ΠΑΝΩΡΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ.

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ

Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κ.λ.π.

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1860 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1861.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. ΠΑΥΛΙΔΟΥ.

1861.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ

ΕΝ ΤΩ. ΙΑ' ΤΟΜΩ. ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΠΙΝΑΞ ΚΑΘ' ΥΛΗΝ.

Α'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ.

Κρῆτες μετὰ τὴν ἐπανάκτησιν Κωνσταντινουπόλ. Φυλ. 241, σελ. 1. 243, σ. 55. 244, σ. 73.
Περὶ Παλαιολόγων. 241, σ. 23.
Ἀκμ. Ἀρλιώτης. 242. σ. 45.
Ῥοβέρτος Βρυετ. 244, σ. 93. 246, σ. 119. 247, σ. 173. 248, σ. 199. 249, σ. 223. 250, σ. 245. 252, σ. 285. 253, σ. 316. 255, σ. 366. 256, σ. 389. 257. σ. 408.
Ἡ νῆσος Ἄνδρος. 245. σ. 103. 246, σ. 130. 247, σ. 159. 248. σ. 184. 249, σ. 201. 250, σ. 225. 251, σ. 270. 257, σ. 416.
Ἀώρα δ' Ἴστρια. 244. σ. 119.
Παν. Νικούσης. 246, σ. 121. 247, σ. 145. 248. σ. 177. 254, σ. 321.
Ἀπόστ. ὑπομνημ. ἀνεκδ. 249, σ. 209.
Αἱ δύο ἐπαναστ. Σικελίας. αὐτ. σ. 214. 250, σ. 239.
Νεωτέρα ἱστορία. 249, σ. 221.
Εὐγ. Βούλγαρης. 250. σ. 244.
Ἀνδρ. Μουσταξείδης. 251, σ. 249.
Ἐπιθεώρησις Παλαιστ. καὶ Συρίας. Αὐτ. σ. 264.
Συριακά. 254. σ. 337. 255. σ. 365. 256, σ. 378.
Αἱ γυναῖκες ἐν τῇ Δύσει. 255, σ. 345. 261, σ. 509. 263, σ. 585.
Δημήτριος Γαλανός. 257, σ. 414.
Ἀνδρέας Μεταξᾶς. 258, σ. 435. 259, σ. 441.
Συνταγματάρχης Λήκιος. 258. σ. 445.
Ἱππόται ἐν Ῥόδῳ. 260. σ. 492.
Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Μελετίου Πατριάρχου. 263, σ. 572.

Β'. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Ἐγχειρίδ. Γερμ. ποινικοῦ δικαίου. Φυλλάδ. 241 σελ. 22.
Ποιητικὸς ἀγών. 242, σ. 25. 243, σ. 49.
Ἀσκίμ. περὶ τῆς ἐλ. ἐπαναστάσεως ὑπὸ Φιλήμονος. 242, σ. 40. 257, σ. 412. 258, σ. 437.
Ἰων. Ζαμπελίου τραγῳδίαι. 245, σ. 117.
Γεροστάθης. Αὐτ.
Τὶς ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρωπ. βίου. Αὐτ.
Ἑλλην. ἱστορία Παπαρρηγοπούλου. 251, σ. 269. 261, σ. 522.
Ἀπομνημονεύματα Γυιζώτου. 252. σ. 293.
Βίος Γρηγορίου Ἐπηνουπόλεως. 253, σ. 318.
Περὶ γλωσσικ. 255, σ. 349. 256, σ. 369.
Βυζαντιναὶ Μελέται Ζαμπελίου. 256, σ. 384.
Εἰσαγωγαὶ εἰς Ὅμηρον. 257, σ. 393. 258, σ. 417.
Πρόσφωνα εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Πλουτ. 257, σ. 402.
Ἑλλην. χειρόγραφα. Αὐτ. σ. 407. 264 σ. 607.
Ἀλλαλεθ ἐ; δικαιον Διομ. Κόκκινος. 259, σ. 454.
Τὰ τῶν ἐθνῶν νόμιμα Ν. Σαρπόλου. Αὐτ. καὶ 260, σ. 487.
Γεν. ἀρχαὶ τοῦ ἐμπορίου ὑπὸ Ναύτου. 260, σ. 482.
Δράματα Ἀ. Ῥ. Ῥαγκαβῆ. 245, σ. 120. 261, σ. 522.
Λίνιτς Ἰωάν. Ῥ. Ῥαγκαβῆ. 261. σ. 522.
Θεωρία τῆς ἀφαιρέσεως. 262, σ. 520. 264, σ. 616.
Οἱ Κυκλάδαι ὑπὸ Δ. Βρανᾶδαλ. Αὐτ. σ. 539. καὶ 263. σ. 532.
Λεξιγραφία Ἑλληνολδονικά. 262, σ. 557.
Θεωρία τῆς συζεύξεως. 261, σ. 561.
Πολιτ. κατάστ. Ἑπτανήσου, ὑπὸ Ε. Λούντζη. 263, σ. 576.
Ἱστορία τῶν Ἰονίων νήσων ἐπὶ τῶν Γάλλων, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ. αὐτ.

Γ'. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ.

Πρόδομοι γιγάντων ἐν Ἀσίᾳ. Φυλ. 245, σελ. 97.
Ἐλευσίνιον ἀνάγλυφον. 257, σ. 162.
Περὶ Παρθενῶνος. 248, σ. 198.
Οἰκόσημον Μεταξᾶ. Αὐτ. σ. 200. 258, σ. 435.
Οἰκόσημον Λουσεδάνου καὶ Πραντούνα. 250, σ. 124.
Ἀνέκδ. ἐπιγραφὴ Ψαμμητίχου Β'. 251, σ. 250.
Δρυϊδικὰ μνημεῖα. Αὐτ. σ. 258.

Κολωνὸς ἐν Τρωάδι. 252, σ. 274.
Ἀρχαιολογικὰ Κοπεναγῆς. Αὐτ. σ. 284.
Ἀρχαιολογικὰ Κεφαλληνίας. 257, σ. 413.
Περὶ οἰκοσήμων. 258. σ. 429.
Ἀρχαιολογικὰ Ἀμοργοῦ. Αὐτ. σ. 431.
Μωσεΐλαμα καὶ Μωάμεθ. 261, σ. 497.
Ἐπιγραφαὶ φιλοκρινούμεναι. 264, σ. 593.

Δ'. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΟΓΡΑΦΙΚΑ.

Ἐμπορία παρὰ Ῥωμαίοις. Φυλλάδ. 241, σελ. 12. 244. σ. 96.
Ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ συγγράμματα Ἑλλάδ. 241 σ. 24.
Πληθυσμὸς γῆς. Αὐτ.
Ἀποδιώσεις. 242, σ. 48.
Ὄρη. 247, σ. 178.
Ἀρσακεῖον Παρθεναγωγεῖον. 248, σ. 194. 262, σ. 560.
Φιλιππούπολις. 249, σ. 218. 259, σ. 447. 260, σ. 470.
Γαλατσίου ἐκπαιδευτήριον. 252, σ. 289.
Πληθυσμὸς Θήρας. Αὐτ. σ. 296.
Ὀρυκτὰ Θήρας. Αὐτ.
Καταστήμ. φιλανθρ. Αὐστρίας. 253, σ. 319.
Ἀμερικῆς Ἐφημερίδες. Αὐτ. σ. 320.
Οἰκοτροφεῖον Ν. Πετρῆ. Αὐτ.
Φιλολόγων Συνέλ. ἐν Βρουνσβίγῳ 257. σ. 404.
Πιεστήρια τοῦ Times. Αὐτ. 415.
Συγκρότησις συνεδρίων ἐπιστημονικῶν 258, σ. 438.
Ὁδηγίαι πρὸς τοὺς φοιτητὰς τοῦ Πανεπιστ. 260, σ. 484.
Διαζύγια ἐν Γαλλίᾳ. Αὐτ. 496.
Ὀθώνειον Πανεπιστήμιον. 261, σ. 504.
Πτωχοὶ ἐν Λονδίνῳ 264, σ. 615.
Δούλων ἀπελευθέρωσις. Αὐτ. σ. 616.
Ἄχρηστ. ἔργα. Αὐτ.

Ε'. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΚΑΙ ΤΕΥΝΙΚΑ.

Πολυτεχνεῖον Ἀθηνῶν. Φυλλάδ. 242, σελ. 45.
Περὶ καλοῦ. 253, σ. 297.
Βραχίων ἐπείσακτος. 256, σ. 387.
Παρατηρήσεις ψυχικῶν νοσημάτων. 260, σ. 455.
Μνημεῖον Λενορμάν. 260, σ. 491.
Διώρυξ Μαχμουδιέ. 263, σ. 583.

ΣΤ'. ΤΟΠΩΝ ΚΑΙ ΠΟΩΝ ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ.

Ἀνακάλυψις τόπων ἀγνώστων. Φυλλάδ. 241, σελ. 17. 244, σ. 91. 246, σ. 141.
Ἀπὸ Νεοβοράκου εἰς Ν. Ἀθηλίαν. 250, σ. 233. 251, σ. 252.
Ὁδοιπορικά. 252, σ. 274. 253, σ. 306. 254, σ. 325.
Πυγμαχία ἐν Ἀγγλίᾳ. 254, σ. 335.
Ταξείδιον εἰς Ἰσβαν. 256, σ. 382.
Φλωρεντία. 258, σ. 438.
Δυτικὴ Ἑλλάς. 260, σ. 489.
Περὶ τῆς ἐν Συρίᾳ Χαουράν. 262, σ. 551.
Ποινὴ ἐν Κίνᾳ. Αὐτ. σ. 560.
Δίκη ἐν Συρίᾳ. 263, σ. 589.
Ἐπιστολὴ ἐκ Βαγδατίου. Αὐτ. 591.
Κινεζικὸς γάμος. 264, σ. 603.
Ἀποδημίαι Ἰ. Φραγκλίνου. Αὐτ. σ. 609.

Ζ'. ΠΟΙΗΣΙΣ.

Καρόλῳ Λενορμάν. Φυλλάδ. 145, σελ. 118.
Ὁ ἀνθοπώλης. 250, σ. 242.
Ψωμοζήτης στρατιώτης. 257, σ. 406.
Ἡ χαρά. 259, σ. 457.
Ὠδὴ Κ. Ἀβδ-ἐλ-Καδὲρ. Αὐτ. σ. 463.
Ἀφροντισία. 263, σ. 592.
Οὐγγρικὸν ᾆσμα. 264, σ. 614.

Η'. ΖΩΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

Γιγαντώδης σαλαμάνδρα. Φυλλάδ. 253, σελ. 319.
Πυραμὶς ὄφεων. 255, σ. 362.
Λευκοκέφαλοι ἀετοί. Αὐτ. σ. 363.
Προκαταλυσμαῖα ζῶα. 258, σ. 440.
Γαλῆ. 261, σ. 532.
Κίνησις τῆς γῆς. 257, σ. 411.
Φυσικοὶ χαρακτῆρες Ἑλλήνων. Αὐτ. σ. 410.
Περὶ ἀδαμάντων. 262, σ. 556.
Ζῶα θαλάσσια. 263, σ. 581.

Θ'. ΒΟΤΑΝΙΚΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΚΑ.

Φλοιὸς Κίνας. Φυλλάδ. 247, σελ. 176.
Ouvranda fenestralis. 251, σ. 269.
Adansoma digilata. 256, σ. 388
Bombax. Αὐτ.
Περσικὰ χαμαίπηλα. 267, σ. 412.
Δένδρα κηροφόρα. 260, σ. 496.
Φυτὰ καὶ ζῶα θαλάσσια. 263, σ. 581.

Γ'. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑΙ.

Ἐμπόρου θυγάτηρ. Φυλ. 241, σελ. 19. 242, σ. 34.
Θεοδ. Φραντζῆ ἀπὸ 241 μέχρι 259 φυλλαδ.
Ὑπογονδριακός. 243. σ. 69. 244, σ. 84.
Ἱστορία Ἰωάν. καὶ Μαρίας. Αὐτ. 89.
Καρκῖνος καὶ μονομαχία. 245, σ. 114. 246, σ. 136.
Διήγημα ὑπὸ Κ. Ῥάμφου. 247, σ. 166.
Τὸ δῶρον. 248, σ. 190.
Πτωχὸς καὶ πλούσιος 251, σ. 258.
Ὁ πολιτικός. 252, σ. 290. 254, σ. 330. 255, σ. 357.
Μανώλης. 257, σ. 399.
Ἱστορία λειρίου. 258. σ. 426.
Τὸ Σταίχαμα. Αὐτ. 428.
Ὁ πλαστογράφος. 259, σ. 457.
Ἰσβάν. 259, σ. 476. 261, σ. 514. 262. σ. 543.
Ἐξομολόγησις μετὰ θάνατον. 263, σ. 566. 264, σ.

ΙΑ'. ΔΙΑΦΟΡΑ.

Ἱστορικὸν δικαστήριον. φυλλ. 242, σελ. 48.
Ἡρολόγια. Αὐτ.
Γνωμικά. Αὐτ.
Νεκρολογία Φαρμακίδου. 244, σ. 96.
Διαγωγὴ πρὸς ὑποδεεστέρους. 245, σ. 120.
Ἀμίλλα. Αὐτ.
Νεκρολογία Μουστοξείδου. 250, σ. 248.
Ὁμοιότης. 251, σ. 272.
Φιλοξενία. Αὐτ.
Ἀνέκδ. ἐπιστολὴ Καποδίστρια. 252, σ. 288.
Περὶ βασάνων. 253, σ. 313.
Εὔστοχος ἀπάντησις. Αὐτ. 320.
Ἐκκλησίας παρεκτροπή. Αὐτ.
Ἐπιστολαὶ Ἀβδ-ἐλ-Καδὲρ. 259, σ. 464. 263, σ. 584.
Νεκρολογία Ἀργυροπούλου. 259, σ. 464.
Κρίσις σοφοῦ. 260, σ. 490.
Ὑποσχέσεις. Αὐτ. 496.
Δίκη περίεργος. Αὐτ.
Ἐπιστολὴ Κοραῆ. 261, σ. 524.
Νεότης καὶ γῆρας. 262, σ. 555.
Προσφορὰ Ἀ. Εὐμορφοπούλου. Αὐτ. σ. 558.
Ἐκτίφωμα. Αὐτ. σ. 560.
Συντάκται Πανδώρας. 264, σ. 616.

ΠΙΝΑΞ ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ.

Α.

Ἀρλιώτης (Δημήτριος) Φυλλάδ. 242, σελ. 45.
Ἄνδρος. 245, σ. 103. 246, σ. 130. 247, σ. 153. 248. σ. 184. 249, σ. 201. 250, σ. 225. 251 σ. 270. 257, σ. 416.
Ἀγὼν ποιητικός. 242, σ. 26. 243, σ. 49.
Ἀφαιρέσεως θεωρία. 262, σ. 529. 264, σ. 616.
Ἀγνώστων τόπων ἀνακάλυψις 241, σ. 17. 246, σ. 141.
Ἀποδιώσεις. αὐτ. 242, σ. 48.
Ἀμίλλα. 245, σ. 120.
Ἀνθοπώλης 250, σ. 242.
Αὐρηλία καὶ Νεοβόρακον, 250, σ. 233. 251, σ. 252.
Αὐστρίας καταστ. φιλανθρωπικὰ 253, σ. 319.
Ἀμερικῆς ἐφημερίδες. αὐτ. σ. 320.
Ἀπάντησις εὔστοχος. αὐτ.
Ἄγγλων πυγμαχία. 254, σ. 335.
Ἀετὸς λευκοκέφαλος 255, σ. 363.
Adansoma digilata. 256, σ. 388.
Ἀμοργοῦ ἀρχαιολογικὰ 257, σ. 431.
Ἀβδ-ελ-Καδὲρ ἐπιστολαί. 259. σ. 463. 263, σ. 584.
Ἀργυροπούλου (Π.) νεκρολογία. αὐτ. 464.
Ἀδάμαντες. 262, σ. 556.
Ἀφροντισία. 263, σ. 592.

Β.

Βούλγαρις (Εὐγένιος). Φυλλάδ. 250, σελ. 244.
Βιβλίων προσφορά. 257, σ. 402. 262, σ. 559.
Βερναρδάκη (Δ) Κυψελίδαι. 262, σ. 539. 263, σ. 592.
Βάσανοι. 253. σ. 313.
Βραχίων ἐπείσακτος 256, σ. 387.
Bombax Pentandrium. αὐτ. 388.
Βρουνσβίγου φιλολογ. συνέλευσις. 257, σ. 404.
Βαγδάτιον. 263, σ. 591.

Γ.

Γαλανὸς (Δημήτριος). Φυλλάδ. 257, σελ. 414.
Γλώσσης πέρι. 255, σ. 349. 256. σ. 369.
Γυζώτου ἀπομνημον. 252. σ. 293.
Γρηγορίου Βίφηνουπόλεως βιος. 253, σ. 318.
Γῆς πληθυσμός. 241. σ. 24.
Γνωμικά. 242, σ. 48.
Γιγάντων πρόδρομοι. 245, σ. 97.
Γαλατσίου ἐκπαιδευτήριον. 252, σ. 289.
Γῆς κίνησις. 257, σ. 411.
Γαλῆ. 261, σ. 523.
Γάμος κινεζικός. 264, σ. 603.

Δ.

Δῶρα δ' Ἰστρια. Φυλλάδ. 244, σελ. 113.
Δύσεως γυναῖκες. 255, σ. 345. 261, σ. 509. 263. σ. 585.
Δικαστήριον ἱστορικόν. 242, σ. 48.
Διαγωγὴ πρὸς ὑποδεεστέρους. 245, σ. 120.
Δῶρον. 248, σ. 190.
Δρυΐδων μνημεῖα. 251, σ. 258.
Διαζύγιον. 260, σ. 496.
Δένδρον κηροφόρον. αὐτ.
Δίκη περίεργος. αὐτ.
Δίκη ἐν Συρίᾳ. 263. σ. 589.

Ε.

Ἔμμετ (Ῥοβέρτος). Φυλλάδ. 244, σελ. 93. 246. σ. 143. 247, σ. 173. 248, σ. 199. 249, σ. 223. 250, σ. 245. 252, σ. 285. 253, σ. 316. 255, σ. 366. 256, σ. 389. 257, σ. 408.
Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν μελέτην Ὁμήρου. 257, σ. 393. 258, σ. 417.
Ἐμπόρου θυγάτηρ. 241, σ. 19. 242. σ. 34.
Ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες. 241, σ. 24.
Ἐλευσίνια ἀνάγλυφα 247, σ. 145.
Ἐγκράτεια. 253, σ. 319.

Ἐκκλησίας παρεκτροπή. αὐτ.
Ἑλλήνων φυσικ. γαρακτῆρες. 257, σ. 410.
Ἑλλὰς νεωτέρα 260, σ. 489.
Ἑστρωμα. 262, σ. 560.
Ἑταιρία φιλεκπαιδευτική. αὐτ.
Ἐξομολόγησις μετὰ θάνατον. 263, σ. 566. 264. σ. 600.
Ἐπιγραφαὶ φιλοκρινούσαι. 264, σ. 593.
Ἔργα δημόσια. αὐτ. σ. 616.

Ζ.

Ζαμπελίου (Ἰωά) Τραγῳδίαι. Φυλλάδ. 245, σ. 417.
Ζαμπελίου (Σπ.) Βυζαντινοὶ ὑμνῳδοί. 255. σ. 384.
Ζῶα προκατακλυσμαῖα, 256, σ. 388.

Θ.

Θήρας ὁρυκτὰ λουτρά. Φυλλάδ. 252, σελ. 296.
Θήρας πληθυσμός. αὐτ.

Ι.

Ἱστορ. νεωτέρα. Φυλλάδ. 249, σελ. 221.
Ἰκβὶς ταξειδιον. 256 σ. 382.
Ἰσχν. 260. σ. 477. 261, σ. 514. 262. σ. 543.

Κ.

Κρῆτες μετὰ τὴν ἐπανάκτησιν Κωνσταντινουπόλεως. Φυλλάδ. 241, σελ. 243. 242 σ. 55. 244. σ. 73.
Καραντζᾶ (Ἀρσ.) ποινικὸν δίκαιον Γερμανικ. 241. σ. 22.
Κυριακοῦ (Δημ.) κλληλεθὲς δίκαιον. 259. σ. 454.
Καρδίας καὶ μονομαχία 245, σ. 414. 260, σ. 130.
Κοῦνος Τ. φελδς. 252. σ. 273.
Κοπεναγῶν Βιβλιον. αὐτ. σ. 284.
Καπωδιστρια (Ιω.) επιστολή. αυτ. 288,
Καλοῦ (πορ). 253. σ. 297.
Κεφαλληνιας ἀρχαιολογια. 257, σ. 413.
Κρισις σωφρ. 260 σ. 490
Κορακῆ επιστολη. 261, σ. 525.

Λ.

Λήκιος. Φυλλάδ. 259, σ. 445.
Λεξικογραφια ἑλληνοαλβανικη 262, σ. 557.
Λούντζη (Ἐρμ.) πολιτ. κατάστασις Ἑπτανήσου 263. σ. 576.
Λούντζη (Ἐρμ.) Ἰόνιοι νῆσοι ἐπὶ Γάλλων. αὐτ.
Λενορμάν. (Κ.) 245. σ. 418. 260, σ. 491.
Λορεδάνου εἰκοσιπενταετηρις. 250, σ. 248.
Λειρίου ἱστορία, 258, σ. 426.

Μ.

Μουσταξείδης (Ἀνδρέας). Φυλλάδ. 250, σελ. 248. 251, σ. 249.
Μεταξᾶς (Ἀνδρέας) 248, σ. 200. 258, σ. 435. 259. σ. 441.
Μελετίου πατριάρχου ὑπόμνημα. 263, σ. 572.
Μελᾶ (Α) Γεροσταθής. 245, σ. 417.
Μανώλης. 257, σ. 399.
Μωσαϊλαμα καὶ Μωάμεθ. 261, σ. 497.
Μαχμουδὲ διωρυξ. 263. σ. 583.

Ν.

Νικούσας (Παναγιώτης) Φυλλάδ. 246, σελ. 421. 247. σ. 145. 248, σ. 177. 2 4 σ. 321.
Νεόβιος, ἐπιποιας γεν. ἀρχαι. 260. σ. 482.
Νεοδωρικὸν καὶ Αὐρικία, κ50 σ. 233. 254, σ. 252.
Νοσκυκτα ψυχικά. 260, σ. 465.
Νεότης καὶ γηρας. 262, σ. 555.

Ο.

Ouvranda fenestrālis. Φυλλάδ. 251, σ. 269.
Ὀμφιτης. αὐτ σ. 272.
Ὀδοιπορικα 252, σ. 277. 253, σ. 306 254, σ. 325.
Οἰκῶν μετατοπισις 242, σ. 296.
Ὄρεων πηγαὶ 255. σ. 362
Ο. ατήρων (περὶ). 258, σ. 429.
Ὀδηγίαι φυτῆτων Πανεπιστ. 260, σ. 484.
Ουγγρικον ἄσμα. 265, σ. 616.

Π.

Παλαιολόγοι. Φυλλάδ. 241. σελ. 23.
Πελαστινὴς ἐπ θεωρησις' 251, σ. 264.
Παπαρρηγοπούλου (Κ.) Ἑλλην. ἱστορία. 251, σ. 269 261, σ. 522.
Πολυτεχνεῖον Ἀθηνῶν. 242, σ 45.
Παθηνναγωγεῖον Ἀρτάκη. 248, σ. 194.
Πεθὲ ὀν. αὐτ. σ. 198.
Πανταινα οἰκόπηρον 250. σ. 248.
Πτωχοὶ καὶ πλουσιοι 256. σ. 238.
Πολιτικά. 252. σ. 290. 253, σ. 330. 254. σ. 357.
Περὶ (Ν.) ὀλοτροφεῖον. 253. σ. 320.
Πεσεμοῦ προκατακλυσμοῖα. 258, σ. 440.
Πλαττοφόρα 259 σ. 457.
Πουσσᾶς (Δημ.) 260. σ. 468.
Πανεπιστημιον. 264. σ. 504.
Ποινὴ ἐν Κινᾳ. 262, σ. 559.
Πτωχοὶ ἐν Ἀμνδίνῳ. 264, σ. 615.
Πανδωρας συνταξεται. αὐτ. σ. 616.

Ρ.

Ῥόδου ἱππόται. Φυλλάδ. 260, σ. 492.
Ρηγαβᾶ (Α. Ῥ.) δράματ. 245 σ. 420 261, σ. 522.
Ῥηγαβᾶ (Ἰακωβου) Αἰνιας. 261. σ. 522.
Ῥωμαιων εμπορια. 241, σ. 12. 244, σ. 6.
Ῥαφου (Κ) διήγημα. 247. σ. 167.
Ῥωσων δουλων απελευθερωσις. 264, σ. 646.

Σ.

Σκελίας ἐπαναστάσεις. Φυλλάδ. 249, σελ. 214. 250, σ. 239.
Σφιας ἐπιθεώρησις. 251, σ. 264.
Σωτιακά. 254, σ. 337. 255, σ. 365. 256. σ. 378.
Σερπόλου (Ν) τὰ τῶν ἐθνῶν νομιμα. 259, σ. 454 260, σ. 487.
Συζευξεως θεωρία. 263, σ. 561.

Καλαμάνδρα γιγαντῶδης. 253, σ. 319.
Στρατιώτης ψυχοζάτης. 257, σ 406.
Συνέδριον ἐπιστημονικόν. 258, σ. 438.

Τ.

Τερτσέτη (Γ.) Τίς ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Φυλλάδ. 245, σ. 417.
Times πιστήρια. 257, σ. 415.

Υ.

Ὑποπνευμάτων ἀνεκδ. ἀπόσπασμα. Φυλ. 249, σ. 209.
Ὑποχονδριακὸς. 243. σ. 68. 244, σ. 84.
Ὑποσχεσεις. 260, σ. 495.

Φ.

Φιλήμονος (Ἰωάν.) Ἑλλην. Ἐπαναστάσ. δοκίμιον. Φυλλαδ. 242, σ. 40. 257, σ. 412. 258, σ. 437.
Φραντζῆ Θεοδώρα. 244 σ. 259.
Φαρμακίδου (Θ) Νεκοσλωνία. 244, σ. 90.
Φιλιππουπολις. 249, σ. 218. 259. σ. 447. 260, σ. 470.
Φιλοξενια. 251, σ. 272.
Φλωρεντία 257, σ. 438.
Φυτὰ καὶ ζῶα θαλάσσ. 263, σ. 582.
Φραγκλίνου αποδημίαι. 264, σ. 609.

Χ.

Χειρόγραφα Ἑλληνικά. φυλλάδ. 257. σ. 407. 264, σ. 607.
Χαμαίυκλα πεσικά. αὐτ. 412.
Χαρά. 259, σ. 457.
Χαυράν ἐν Συρίᾳ. 262, σ. 551.

Ψ.

Ψαμμητίχου Β' ἐπιγραφή. Φυλλάδ. 251, σελ. 256.

Ω.

Ὡρολόγιον. Φυλλάδ. 242. σελ. 48.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ.

Φυλλάδ.	Σελίς.	Ἀντικείμενον.
241.	17.	Θέρα ἐν Ἀφρικῇ.
	19.	Εἰκονοστάσιον »
242.	43.	Ὄυηρος.
	45.	Ἀρχαῖα Ἀγγεῖα.
243.	69.	Σωκράτης.
	71.	Σάτυρος.
244	92.	Φωλεὰ Κουεζάλ.
	»	Ἄρκτος θηρεύουσα.
245.	100, 101, 102, 103.	Πρόδομ. Γιγάν.
	118.	Κ. Λενορμάν.
246.	142.	Συνέδριον Ἰνδῶν.
	»	Γέφυρα κληματίδων.
247.	163.	Ἐλευσίνεια Μάρμαρα.
	166.	Κεφαλὴ Ποσειδῶνος.
248.	194.	Ἀρσάκης.
	200.	Οἰκόσ. Μεταξᾶ.
249.	215.	Καβούρ.
	217.	Γαριβάλδης.
250.	243.	Ἄνθη.
	248.	Οἰκόσ. Λορεδάνου.
	»	Οἰκόσ. Πραντούνα.
251.	252.	Ποτάμιον ἀτμόπλοιον.
	257.	Ἱερογλυφικά.
252.	275.	Κολωνὸς ἐν Τροιάδι.
	276.	Διάφορα σχήματα.
253.	314.	Διαμελισμὸς καταδίκου.
	318.	Ἀνθρώπινα ὁλοκαυτώματα.
254.	336.	Πυγμάχοι Ἄγγλοι.
	»	» »
255.	363.	Πυραμὶς ὄφεων.
	365.	Λετὸς Λευκοκέφαλος.
256.	387.	Βραχίων ἐπείσακτος.
	389.	Προκατακλυσματία ζῶα.
257.	406.	Ψωμοζήτης στρατιώτης.
	411.	Κίνησις τῆς γῆς.
258.	433.	Οἰκόσημ. Μεταξᾶ.
	439.	Φλωρεντία.
259.	443.	Ἀνδρ. Μεταξᾶς.
	458.	Ἡ χαρά.
260.	489.	Βρύσις καὶ ὑδρευόμενοι.
	492.	Μνημεῖον Λενορμάν.
261.	511.	Δώρα Ἰστριάς.
	524.	Γαλῆ.
262.	552.	Προὔχων Σύρος.
	553.	Πατριάρχης Μαρωνιτῶν.
263.	582.	Φυτὰ καὶ ζῶα θαλάσσια.
	583.	Διώρυξ Μαχμουδιέ.
264.	604.	Θέατρον κινεζικόν.
	605.	Γάμος ἐν Κίνᾳ.

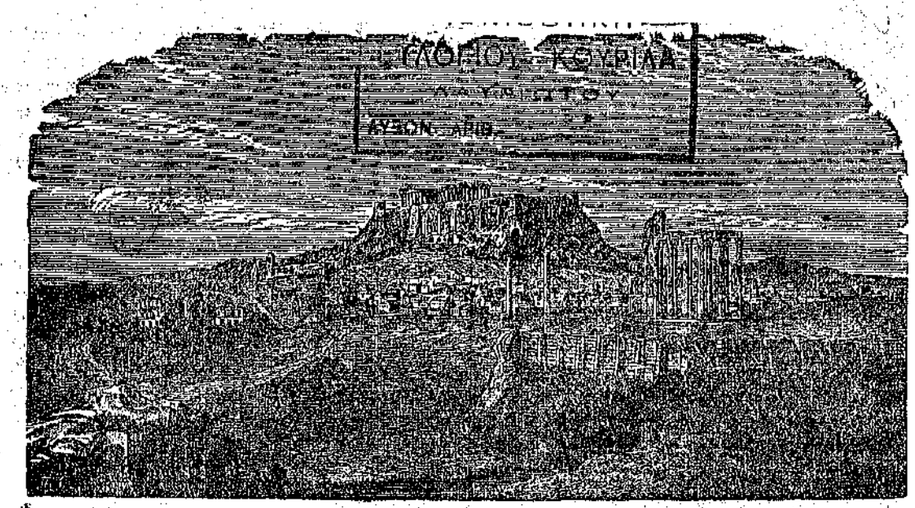

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΑΠΡΙΛΙΟΥ, 1860. ΤΟΜΟΣ ΙΑ. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 241.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ.

—ooo—

Α'.

ΟΙ ΚΡΗΤΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΚΤΗΣΙΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 138, 139 καὶ 140.)

—

Μεταξὺ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων περιπετειῶν, ἡ φορὰ τῶν ὁποίων συνιστᾷ τὸ δρᾶμα τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἑνετοκρατίας, δέον ἐνταῦθα, ὡς εἰς τόπον οἰκειότερον, νὰ διαδείξωμεν ἓν φαινόμενον σπουδαῖον, ἴσως τὸ πάντων σπουδαιότερον. Οἱ ἐκ διαλειμμάτων ἀποικήσαντες εἰς Κρήτην ἱππόται Ἰταλοί, οἱ ὁμώσαντες πρὸς μὲν τὴν Δημοκρατίαν πίστιν καὶ ὑποταγήν, κατὰ δὲ τῶν ἰθαγενῶν δυσπιστίαν ἄγρυπνον, οὗτοι, τοῦ πατρίου Λατινικοῦ δόγματος ἀποσκιρτήσαντες, καὶ τὸ σύμβολον ἀσπασάμενοι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, μετεβλήθησαν εἰς Κρῆτας. Τὸ φαινόμενον, ὅπερ ὁπωσοῦν ἀναμιμνήσκει τὰς μεταμορφώσεις τῆς χρυσαλλίδος, συνεπληρώθη ἐντὸς χρόνου μικροῦ, εἰς τὸ διάστημα περίπου ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος. Τίνα καὶ πόσα τὰ αἴτια, ἅτερ συντρέχουσιν εἰς τὴν ταχεῖαν ἅμα καὶ παράδοξον ταύτην μεταμόρφωσιν; Ἡ ἔρευνα καθίσταται χρήσιμος ἐπὶ τοῦ νῦν, καθόσον τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς πρωτεύουσιν εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν συμβάντων, ἣν ἐτοιμαζόμεθα ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ νὰ σχεδιάσωμεν.

Ὅτι ὁ ἰταλικὸς νοῦς οὐδέποτε ἠρίστευσεν ἐπὶ συστηματικῇ φιλοκερδείᾳ καὶ πραγματοκοπίᾳ, τοῦτο παρὰ πάντων ὁμολογούμενον. Ἡ οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἰταλοί, ἀντὶ τῶν δελεασμάτων τοῦ Ἑρμοῦ,

« *Ὅς ψυχὰς θνητῶν κατάγει ὑπὸ νέρτερα γαίης,* »

αἱρετωτέραν ἔκριναν τὴν λατρείαν τῶν Μουσῶν καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἀλλ' αἱ παράλιοι πολιτεῖαι τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, ἡ Ἐνετία, ἡ Πῖσα, ἡ Γενοῦα, ὁ Ἀγκών, ἡ Ἀμάλφη, παριστῶσι κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἐξαίρεσιν, ἣν πιθανῶς ἤθελεν ἀποκαρύξει ὁ δαίμων τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, ὁ στηλιτεύσας μετὰ περιφρονήσεως τὸ φιλέμπορον ἦθος τῶν Καρχηδονίων. — Πῶς ἡ Ἐνετία συνεδύασε τὴν ἀριστοκρατικὴν τήβενναν πρὸς τὸ κηρύκειον; Γνωστόν, ὅτι τὸ ἐμπορικὸν ἐπάγγελμα δὲν ἀπηγορεύθη τοῖς *Πατρικίοις*, ἡ κατὰ τὴν ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδα. Ἐρωτᾷς πῶς; ὅπως ἡ Ἀγγλία τῶν ἡμερῶν μας, θαλασσόβιος καὶ αὐτὴ ὅσον ἡ *Νύμφη* τοῦ *Ἀδρίου*, στηρίζει τὸ κράτος της ἐπὶ τοῦ ἀρχοντικοῦ προνομίου καὶ ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ.—Τάχα λοιπόν, ἡ ὑγὶς τῆς θαλάσσης διεγείρει τοῦ πλούτου τὴν ἐπιθυμίαν; Βέβαιον τοὐλάχιστον, ὅτι πλοῦτος καὶ ἀριστοκρατία πολλάκις ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κοινωνίας συνεπολιτεύθησαν.

λαός, στερούμενος πλούτου, ἄλλην ἀριστοκρατίαν δὲν ἔχει, παρὰ τὴν εὐώνυμον καὶ δουλοπρεπῆ τῶν ὑπομίσθων, ἢ τὴν ἄστατον καὶ κτηνώδη τοῦ στρατοῦ. Μάρτυρες ἡ πρεσβυτέρα καὶ ἡ νέα Ῥώμη ἐπὶ αὐτοκρατόρων. Ἡ πολιτεία τῶν Ἐνετῶν ἔχει ἰδιαίτερα χαρακτηρίσματα. Καθὼς, χάριν τῆς μακροβιότητός της, ἐκεῖθεν μὲν ἅπτεται τοῦ παλαιοῦ κόσμου, ἐντεῦθεν δὲ τοῦ νέου, οὕτω παριστάνει καὶ τὸ μοναδικὸν ἴσως παράδειγμα πολιτεύματος, συνδυάζοντος τοὺς ἀριστοκρατικοὺς τῆς ἀρχαιότητος θεσμοὺς πρὸς τὸ κερδοσκόπον καὶ βιομήχανον πνεῦμα τῶν μετέπειτα αἰώνων. Ῥώμη συγχρόνως καὶ Καρχηδών, Λονδῖνον τοῦ Ἰταλικοῦ μεσαιῶνος.

Ὡς ἐκ τῆς κράσεως ταύτης, ἡ βιολογία τῆς Ἐνετίας, εἰς πᾶν μέγα γεγονὸς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐμπεπλεγμένη, καθίσταται κλίμαξ ἀπαραίτητος εἰς τὴν ἀνάδρομον ζήτησιν τῶν λόγων, ὅσοι παράγουσι τὸ ἄστατον καὶ πολυμετάβολον ἐκεῖνο τοῦ μεσαιῶνος. Ἐκεῖ ἐξόχως τὸ κέντρον τῆς ἐρεύνης, *πρὸς ὃ χρεὼ στῆναι*. Ὁμολογήσας τὸν διὰ πόνων καὶ κινδύνων πολλῶν κτώμενον πλοῦτον ὡς μηχανὴν πολιτικῆς ὑπεροχῆς, εἰς δὲ τὴν συντήρησιν τοιούτου κτήματος ἐπιστήσας τὴν πᾶσαν ἐπιμέλειαν, ὁ Ἐνετὸς ἀνεδείχθη συντηρικώτατος ἐν μέσῳ τῶν περισπασμῶν, οἵτινες συχνάκις ἠπείλησαν καὶ αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῆς πολιτείας του. Διακρίνεται κατὰ τοῦτο ἀπὸ παντὸς συγχρόνου. Ζήτησον ἀλλαχοῦ τὴν ἀφηρημένην θεωρίαν, τὰς ἀναπτερώσεις τοῦ αἰσθήματος, τὰς φιλοσοφικὰς φροντίδας. Ἡ Ἐνετία δὲν φιλοσοφεῖ. Εἶναι ὁ ὕπνος τῆς βαρύς, ὅσον ὁ τοῦ κεκμηκότος ἐργάτου· ἅμα ὡς φέξῃ ἡ σήμερον αὔγή, ἄρχεται πάλιν στερεότυπος ἡ ἐργοδιωξία τῆς χθές. Ἐλεύθερος ὁ Ἕλλην τοῦ Βυζαντίου νὰ καταναλίσκῃ τὸν βίον εἰς σχόλια γραμματικά, ἢ εἰς θεολογικὰς ἀποδείξεις περὶ Ἐκπορεύσεως. Ἀγωνιστήριον τοῦ Ἐνετοῦ δὲν εἶναι οὔτε ἡ Γραμματική, οὔτε ἡ Θεολογία· διάκειται πρὸς ἀμφότερα πάντως ἀδιάφορος. Οὗτος, εἰς τὰς ἐνθουσιώδεις ὁρμὰς, εἰς τὰς θρησκευτικὰς φιλονεικίας, εἰς τὴν ἀγόνον λατρείαν τοῦ παρελθόντος ἀντικαθιστῶν τὴν ἐπικάρπωσιν τοῦ παρόντος καὶ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς πείρας, θηρεύει μᾶλλον τὸν δι' ἐμπορίας καὶ κατακτήσεως πλουτισμόν, ἢ τὴν προσηλύτευσιν τῆς θρησκομανίας, ἢ τὴν διερμήνευσιν χρησμῶν, ἢ τοῦ σπουδαστηρίου τὰ φαντασιοκοπήματα. Doctrina post nummos· ἰδοὺ τῆς ἐνεργείας του ὁ κανών.

Οὕτως εἰς τὸ θετικώτερον ἡ Ἐνετία διατεθειμένη, παραδειγματίζει ἐξαιρετικήν τινα στωϊκὴν ἀταραξίαν ἐν μέσῳ τῶν καχλαζόντων παθῶν καὶ τῆς πλεοναζούσης πίστεως τοῦ μεσαιῶνος. Μεταχειρίζεται μὲν, καὶ πολλάκις ἀσυνειδήτως, ὅσην δύναται βίαν ὑλικὴν κατὰ τῆς αὐτονομίας, ἢ τῆς φιλελευθέρας τῶν ὑποδουλωθέντων τάσεως, σπανίως ὅμως προσφεύγει εἰς τὴν καταδίωξιν τῶν πεποιθήσεων, εἰς διώξεις θρησκευτικὰς, εἰς τὴν προσηλύτευσιν. Κατὰ γνώμην της, ἀστεῖζεται ὁ Πάπας λέγων ἑαυτὸν ἀλάνθαστον καὶ ἀναμάρτητον· διὸ, αἱ Βοῦλαι αὐτοῦ τυγχάνουσιν ἐνίοτε τῶν ἀνταστεῖσμῶν τῆς Γερουσίας. Τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, la raison d' État, κρίνεται ἀνώτερον τοῦ συμφέροντος τοῦ Παπικοῦ, ἤ, ὡς ἐλέγετο τότε, τοῦ Χριστιανικοῦ. Ἐντεῦθεν αἱ ἀνεξάντλητοι διενέξεις ἀναμέσον Ῥώμης ἱερέων καὶ Ἐνετίας ἐμποροδημοκρατῶν· ἐντεῦθεν οἱ συνεχεῖς ἀφορισμοὶ τοῦ Οὐατικανοῦ, καὶ αἱ φλογεραὶ τοῦ Παύλου Σάρπου ἀντιπαραστάσεις (1). Ὑπὸ τοιαύτην περιωπὴν ἡ Ἐνετία προδιαχαράσσει τὸν δρόμον τοῦ Βικλέφου, τοῦ Οὐσίου, τοῦ Λουθήρου. Εἰς τὴν αὐθεντίαν τοῦ οὐρανοῦ ἀντιτάσσει τὴν ἐπίγειον αὐθεντίαν τῆς πολιτείας. Ἐπεύδει ἡ Ῥώμη νὰ κηρύξῃ ἑαυτὴν κληρονόμον τῶν κλειδῶν τοῦ Πέτρου εἰς τὸ δεσμεῖν καὶ λύειν πᾶν ἀνθρώπινον; Ἡ Ἐνετία θέλει ἀντισπεύσει νὰ στηλογραφήσῃ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης τὸ σύνθημα· *Οὕτω βούλομαι καὶ διατάσσω*, sic volo, sic jubeo!

Ὁ ψυχρὸς, ὁ ἀτάραχος οὗτος λόγος τῆς Δημοκρατίας ὠφέλησεν οὐκ ὀλίγον τὸ γένος μας. Χωρὶς αὐτοῦ, τολμῶμεν εἰπεῖν, ἡ Ἑλλὰς ἦτο πιθανώτατα κατεστραμμένη. Τί ἄλλο, ἢ ἡ ἄκαμπτος πολιτικὴ φιλαυτία τῶν Ἐνετῶν ἔσωσε καὶ δόγμα, καὶ γλῶσσαν, καὶ παραδόσεις τῶν πατέρων μας ἀπὸ τῶν Παπικῶν ἐπιβουλῶν, ἀφότου ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐκλατινισθεῖσα, ἐγένετο κεντρικὸν ἐργαστήριον μισελληνισμοῦ; Ἀμφιβάλλεις, ὅτι οἱ Βαλδουῖνοι, πρὸς τὸν Πάπαν εὐπειθέστατοι καὶ ὑποχείριοι, ὅσον οὐδεὶς τῶν ὑποδεεστέρων κληρικῶν τῆς Δημοκρατίας, αὐτοὶ τοὺς ὁποίους αἱ Συλλογαὶ τῶν Παπικῶν Ἐπιστολῶν καταδεικνύουσιν ὑπὲρ πάντα λόγον θρησκομανεῖς, μισέλληνας, εἰς διωγμὸν ἐπιῤῥεπεῖς, ἀμφιβάλλεις, ὅτι, μισαλλοδοξοῦντες, δὲν ἤθελον ἐνεργήσει πρὸς ἐξόντωσιν παντὸς στοιχείου τῆς ἐθνότητός μας, ὅ,τι βραδύτερον, καὶ εἰς χρόνους ἐπισκεστέρους, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ Λουθήρου, τοῦ Λεόντος Ι', τοῦ Καρόλου Ε', ἐνήργησαν μαινόμενοι οἱ Ἱσπανοὶ κατὰ τῶν τρισαθλίων ἰθαγενῶν τοῦ Νέου Κόσμου; Νομίζεις ὅτι περὶ τὸ ναυάγιον ἐκεῖνο τῆς αὐτονομίας μας ἤθελον ἰσχύσει, ὡς σανίδες σωτηρίας, ἡ Νίκαια καὶ ἡ Τραπεζοῦς, πολίχνια στερούμενα τῆς στερεᾶς ἐκείνης αὐθεντίας τῶν αἰώνων, ἧς ἀπέλαυεν ἡ Νέα Ῥώμη, ἂν κακῇ τύχῃ ὁ ὕπατος τῆς Δημοκρατίας ἄρχων, ὁ πολυμήχανος Ἐρρῖκος Δάνδολος εἶχεν ἐπιτρέψει πρὸς τοὺς Σταυροφόρους νὰ ἰδιοποιηθῶσι τὴν πνευματικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κυβέρνησιν, πρὸς τοὺς ἡμιβαρβάρους, λέγω, καὶ κτηνώδεις τυχοδιώκτας αὐτοὺς, οὓς οὐκ ἀδίκως ὠνόμασε *Σταυροφθόρους* ἡ φωνὴ τῆς Ἀνατολῆς; Βέβαια, οἱ πατέρες μας, ἐκ τοῦ ναυαγίου δυσανασχετήσαντες, συνῆψαν τότε εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κατάραν καὶ Γάλλους καὶ Ἐνετούς. Ἐχλεύασαν τὰς ἐρυθρᾶς ἐμβάδας τοῦ ἱεράρχου, ὃν ἀπέστειλεν ἡ Ἐνετία εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀπέπνευσαν

(1) « Semo Venaziani, e poi Cristiani », σύνηθες ῥητὸν εἰς τὸ στόμα τῶν τότε Συγκλητικῶν. « Εἴμεθα πρῶτον Ἐνετοί, καὶ ἔπειτα Χριστιανοί ».

τὴν αὐτῶν ἀγανάκτησιν ἐπιγραμματίσαντες τὴν τερατώδη πολυσαρκίαν του. Ἠγνόησαν, ὅμως, ὅ,τι σαφέστερον βλέπομεν καὶ διακρίνομεν ἡμεῖς οἱ μεταγενέστεροι. Εἶχεν ἄρα τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Νικαίας εἰς διάθεσίν του τὰς φοβερὰς δυνάμεις, ὧν κατὰ τὴν ΙΓ' ἑκατονταετηρίδα δεσποτικῶς καὶ ἀνεξελέγκτως διέθετεν ὁ Ἰννοκέντιος Β'; Δὲν ἤθελεν ἴσως, εἰς ἓν τοῦ νεῦμα, ἐπιπέσει τὸ ἄχθος ὅλον τῆς Εὐρώπης ἐφ' ἡμῶν, ἂν κατ' εὐτυχίαν ἡ *Ἐρωτική* τῆς Ῥώμης μοναμανία δὲν ἀπήντα ἐμπόδιον πρὸ θυρῶν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀνυπέρβατον, τὴν στερεὰν καὶ ἀκλόνητον ἀντίστασιν τοῦ Θωμᾶ Μωροζίνου, εὐπατρίδου Ἐνετοῦ (πρώτου Λατινοπατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως), καὶ τὴν ἀντίστασιν τῶν διαδόχων του; — Ἀλλ' ἡ Δημοκρατία, λέγουσί τινες μικρολογοῦντες, ἡ φιλοχρήματος καὶ ἀκόρεστος Ἐνετία, ἐσφετερίσθη τὰ πλούσια τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰσοδήματα! — Τί ἐντεῦθεν; Οὐχ ἧττον ἀληθὲς, ὅτι ἀπὸ τῆς κερδοσκοπίας ἐκείνης ὄφελος καὶ σημαντικώτερον καὶ μακρότερον ἐλάβομεν ἡμεῖς οἱ ζημιωθέντες. Παράδοξον, τῷ ὄντι! Ὠφεληθῆμεν τότε ἀπὸ τοῦ δεινοτέρου τῶν ἐχθρῶν μας, ὅσον ἀπ' οὐδενὸς τῶν ἐπιστηθίων φίλων μας.

Αὐτὴν ταύτην περίπου τὴν πολιτικὴν γραμμὴν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰς ἀμέσους κτήσεις τῶν Ἐνετῶν, εἰς Κέρκυραν, εἰς Εὔβοιαν, εἰς Κύπρον. Τί δὲν ὑπέφερεν ἡ πολυπαθεστάτη Κύπρος, τίνας δὲν ὑπέστη ἡ Ἐκκλησία της καταδιώξεις ἐπὶ τῆς λατινικῆς βασιλείας τῶν Λουσινιανῶν! Ἀλλ' ἅμα ὡς ἦλθον Ἐνετοί, ὕφεσις διεδέχθη τὴν παραφορὰν τῆς Λατινικῆς ὀργῆς, ἐπανωρθώθη τῆς ἀνοχῆς ὁ νόμος (1). Γνωστὰ δὲ καὶ τὰ τῆς Ἑπτανήσου. Ἐκ τῆς δουλείας πεντακοσίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ἡ Ἑπτάνησος ἐξέρχεται ὀρθόδοξος καὶ Ἑλληνική, ὅσον τὸ ὀρθοδοξότερον μέλος τοῦ Πανελληνίου. Οὐδ' ἔχουσιν ἄλλως τὰ τῆς Κρήτης· ὁ αὐτὸς κανὼν ἀπαραλλάκτως ἐπικρατεῖ. Ναὶ μὲν ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὑποβάλλεται ἡ ἰθαγενὴς Ἐκκλησία τῷ πρωτείῳ τῆς Λατινικῆς· ἀλλὰ τὴν πρόνοιαν αὐτὴν ὑπαγορεύει ἄφευκτος ἀνάγκη· ἡ πατριωτικὴ καὶ φιλοτάραχος συναρχία τῶν κληρικῶν. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς Λατινισμὸς τελεῖ φύλακος καθῆκον. Ἰδοὺ καὶ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον τὰ εἰσοδήματα τῆς ἐγχωρίου Ἐκκλησίας, ὡς ὁρμητήρια ἀνεξαρτησίας, ἀδιακόπως ἀπονυχίζονται, καὶ τὰ κτήματα αὐτῆς μεταβιβάζονται κατὰ μέγα μέρος πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Λατινικῆς. Ἐνεργεῖ λοιπὸν νοῦς πολιτικὸς, ἢ φιλοχωρεῖ μισαλλοδοξία; Ἡ Κρήτη ἔχει γαίας *αὐθεντικὰς*, καὶ γαίας *ἐπισκοπικὰς*· τὰς μὲν νέμονται οἱ ἄποικοι τιμαριῶται, τὰς δὲ ἐπικαρποῦνται οἱ Λατινεπίσκοποι μετὰ τοῦ κλήρου των· οἱ μὲν ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ διατηρεῖν τὸ *Βασίλειον* σῶον, ἀβλαβὲς ὑπὸ ἐχθρῶν, οἱ δὲ, ἐντεταλμένοι νὰ τηρῶσιν ἄπρακτον ὅσον οἷόν τε καὶ ἀδρανῆ τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον τῶν κατοίκων. Τοιοῦτο ἐν ὀλίγοις τὸ ἀποικιακὸν σύστημα τῶν Ἐνετῶν, ἐξαιρέτως εἰς Κρήτην, ὅπου ἡ στάσις ἀπέβη ἐφιάλτης τῆς Γερουσίας· σύστημα τυραννικὸν μὲν τὸν σκοπὸν, ἐναντίας ὅμως πρὸς τὸν τύραννον, καὶ χρηστὰς πρὸς τὸ ὑπήκοον λαβὼν εἰς τὸ ἑξῆς τὰς συνεπείας, ὡς ὀψόμεθα κατωτέρω. Διὰ τοῦτο, δύο κυρίων ἀναποφεύκτως προκειμένων, φιλοχρημάτου καὶ θρησκομανοῦς, προτίμησον ἀδίστακτος τὸν φιλοχρήματον. Ὁ Ἐνετὸς, ὁ Τοῦρκος, ὁ Ἄγγλος ὀρέγονται μόνον τῶν ἱδρώτων σου· Πάπας καὶ Παπολάτραι φαρμακεύουσι τῶν τέκνων σου τὴν ψυχήν.

Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, ἐκ τοῦ προχείρου, νομίζομεν, ἀποδεικνύεται.

Ἐρεύνησον τὴν εἰς τὰς Ἐνετικὰς ἀποικίας νομοθεσίαν τῆς μητροπόλεως! Τί βλέπεις; Ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀνωτέρω διπλῆ χορήγησις ἄλλον οὐσιωδῶς σκοπὸν δὲν ἔχει, ἢ τὴν ἀποκατάστασιν ἀπόρων τινῶν Ἰταλῶν, τὴν ἀρτοδόσίαν (apanage) ὀλίγων τυχοδιωκτικῶν, εἴτε κοσμικῶν, εἴτε κληρικῶν, οἵτινες, κτήσαντες δικαίωμα εἰς ἀμοιβὴν, ἀλλ' ἐν Ἐνετίᾳ στενοχωρούμενοι, προθυμοῦνται νὰ ζητήσωσι πόρον ζωῆς εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Καὶ εἰ μὲν πάντες οὗτοι ἦσαν πολῖται Ἐνετοί, ὑπομονή· τοὐλάχιστον μετὰ τοῦ διπλώματος ἤθελον κομίσει εἰς τὰς ἀποικίας καὶ τὸ δυσαπαλλοτρίωτον τῆς φιλοπατρίας αἴσθημα, τὰς ἀναμνήσεις τῆς προτέρας ὑπάρξεως. Ὅμως ἦσαν καὶ ξένοι, καὶ ἀγενεῖς τὸ πλεῖστον· κύρμα ἀπατρίδων, φερεοίκων, συγκροτηθὲν διὰ τῆς ὁρκοπιστίας ἐκ διαφόρων τῆς Ἰταλίας μερῶν, καὶ εὐμενείᾳ τῆς Συγκλήτου ἀναβιβασθὲν εἰς περιωπὴν ἀποικιακῆς εὐγενείας (Nobiltà de Levante). Ἀνεπαρκοῦς οὔσης ἐνίοτε τῆς μητροπόλεως εἰς ἀντιμισθίαν τῶν θεραπόντων της, ἀναλαμβάνουσι τὸ χρέος τῆς προικοδοτήσεως αἱ ἀποικίαι· μάλιστα ἡ εὔφορος αὕτη καὶ ἐκτεταμένη νῆσος, ἥτις ἠγοράσθη ἀντ' οὐδενὸς σχεδὸν, ἀντὶ πεντακισχιλίων λιτρῶν ἀργύρου! Ἰδοὺ πῶς διαχειρίζεται ἡ Ἐνετία τὴν δορύκτητον γῆν· λήϊον ἑτοιμοθέριστον, οὐρανόθεν παραδεδομένον εἰς τὴν διάκρισίν της. Ἡραιωθείσης τῆς συγκομιδῆς, πᾶσα μέριμνα, τοὐλάχιστον πρὸς ὥραν, λήγει. Διὸ πολὺ μὲν κήδεται τῆς σήμερον ὁ Ἐνετὸς, ὀλίγον δὲ περὶ τῆς αὔριον φροντίζει.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀφροντισία τῆς μητροπόλεως περὶ τὴν περίθαλψιν καὶ πατροπαράδοτον μετάδοσιν τοῦ Ἰταλικοῦ φρονήματος παρὰ τοῖς ἐγκατασταθεῖσιν ἀποίκοις. Ἐντεῦθεν τὸ ἀνακοτέλεστον τοῦ ἐπικρατοῦντος ἐκκλησιαστικοῦ Λατινισμοῦ. Ἐκδίδονται μὲν νόμοι περὶ διοργανώσεως στρατιωτικῶν τιμαρίων, ἀναγινώσκονται Βοῦλαι Παπικαὶ πρὸς διευθέτησιν τῶν Ἐπισκοπικῶν κτημάτων, ἀλλ' ἀνέξικα συνήθως ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἐκρίθη ἡ ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν πατρίων εἰθισμένων καὶ δογμάτων περιστολὴ τῆς τιμαριευθείσης τάξεως. Προῆλθεν ἐκ τῆς ἀφροντισίας ταύτης, μάλιστα περὶ τὰς τύχας τοῦ ἐν ταῖς ἀποικίαις Λατινισμοῦ, ζημία πρὸς τὴν μητρόπολιν μεγάλη. Τὰ ἕνδεκα Ῥωμαϊκὰ Ἐπισκοπεῖα ἀρέθησαν ἀνεπιτρόπτα. Τί δ' ἐποίησαν οἱ Λατινεπίσκοποι; Διατρίψαντες πόῤῥω καὶ οἱονεὶ ἔκτος

(1) Ὅρα Gibbet, Historie de' Re Lusignani, καὶ Reinhardt's Geschichte des Konigreichs Cypern. T. 2.

τῆς Παπικῆς ἐξελέγξεως καὶ ἐπαγρυπνήσεως, πρῶτον μὲν διὰ τὴν ἀπόλεντρον αὐτῶν in partibus schismaticorum ἀποστολήν, δεύτερον δὲ χάριν τῆς συχνῆς διαφωνίας Ῥώμης καὶ Ἐνετίας· ἄλλως τε, τὴν ἐχεμυθίαν τῶν ἐντοπίων ἀρχῶν κτησάμενοι δι' ἀμοιβαίας συγκαταβάσεως, ἀνεπαύθησαν ἕως ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῇ ἀπολαύσει εὐδαιμονίας ἀνεπιμόχθου, καὶ συμφέρον δὲν ἔκριναν νὰ διαταράξωσι τὴν συνείδησιν τῶν δουλοπαροίκων, ἢ νὰ ὑποκινήσωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀποικίας ἀντιζηλίας δογματικάς, δυναμένας ἴσως νὰ ἐκθέσωσιν εἰς κίνδυνον τὴν μακαριότητά των. Ἡ προϋοῦσα τῆς Ἱππάδος τάξεως ἀποξένωσις οὐδόλως ἔσυρε τὴν προσοχήν των. Καὶ ὅμως, ἀπροβούλευτός τις, ἀθέλητος προσηλυτισμὸς συνέβαινε πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτῶν εἰς ὄφελος τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν ἐντοπίων εὗρον ἐκ δυσελπίστου οἱ τιμαριοῦχοι Ἰταλοὶ κρείττονα τὴν ἀπλότητα, ἤττον δεδεσμευμένην τὴν προσωπικὴν συνείδησιν, ἀκεραιοτέραν τὴν ἠθικὴν ἀνεξαρτησίαν. Ὁ Παπισμὸς εἰζεύγνυε πίστιν, δόγματα, λατρείαν εἰς τὴν δίφρον τῶν ἐπιγείων του συμφερόντων, κατέθλιβε καὶ λαοὺς καὶ ἡγεμόνας διὰ θεοκρατίας ὄντως Καλιφικῆς. Τοιαύτην δὲ πίεσιν, ἀπολυτισμὸν οὕτω δεσποτικῶς ἐπιβαλλόμενον, δὲν εἶδον οἱ νεήλυδες εὐγενεῖς εἰς τὴν πορείαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀνέκαθεν ἀποστολικωτέρα διαμείνασα τήν τε ἀρχαιρεσίαν καὶ τὰς διαθέσεις, οὔτε δόγματα καὶ τελετὰς μετεκίνει, οὔτε τὸ ἄσυλον ἐδίαζε τοῦ συνειδότος, ὡς θεοκάπηλος. Πλὴν δὲ τούτου, καὶ ἕτερος λόγος συνετέλει. Περιτετραμμένοι οἱ εὐγενεῖς αὐτοὶ εἰς τὴν καλλιέργησιν τῶν τιμαρίων των, διέτριψαν ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τοῦ ἔτους εἰς τόπους ἐνδοτέρους, μακρὰν τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν πόλεων, εἰς ἀγροὺς ἀπωτάτους, ὅπου αὐτοί τε καὶ τὰ τέκνα των οὔτε λειτουργίαν ἠκροάσθησαν Λατινικήν, οὔτε εἶδον Λατινεπισκόπου πρόσωπον. Μετὰ μικρόν, ἀπέβη ἡ σπάνις τῶν λατίνων ἱερέων οὕτως ἐπαισθητή, ὥστε, τυχόντος βαπτίσματος ἢ θανάτου, τινὲς τῶν ἤττον δεισιδαιμόνων Ἰταλῶν ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν πρόθυμον καὶ ἀνεξίθρησκον ὑπηρεσίαν Ἑλλήνων ἱερέων· ὅθεν προῆλθε κυκεών, οἷος οὐδαμοῦ συνέβη τῆς λοιπῆς Ἀνατολῆς. Ἱππόται, κατὰ τὰ ἔθιμα τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας βαπτισθέντες, νῦν μὲν ἐκοινώνησαν τοῦ τιμίου Σώματος εἰς λατινικὸν ναόν, ἄλλοτε δὲ ἀδιαφόρως μετέλαβον Αὐτοῦ ἐκ χειρὸς ὀρθοδόξου ἱερέως.

Εἶχεν οὕτω πλεονάσει τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἡ ἀδράνεια καθ' ὃν διεξεργόμεθα χρόνον, οὕτως ἐπόφθα πρὸς τὴν μητρόπολιν ἀνεφάνησαν τοῦ Ἀρχιεπισκοπείου τὰ ἐλλείμματα, ὥστε τέλος προνοήματα ἐλείφθησαν εἰς ἀναστολὴν τῆς παραλυσίας. Ἔχομεν ὑπὸ ἀνάγνωσιν τρία ἔγγραφα, ἀριθμοῦντα τὰς σκέψεις μας διατρανοῦντα. Παραλείποντες τὸ πρῶτον, ὡς ἤττον πρόσφορον, ἀνοίξομεν ἀσμενέστερον τὰ δύο ἄλλα, εἰ καὶ κατά τινα ἔτη μεταγενέστερα. Ἐξ αὐτῶν θέλει ἐναργῶς προσανακύψει καὶ τι παρασιωπηθέν, ὅμως παραδοξότερον· ὅτι δηλαδὴ ὁ κατ' ἀρχὰς ἀπρομελέτητος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας προσηλυτισμὸς ἐνήργησεν ὀψιαίτερον ἐκ προμελέτης, εἰσέδυσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀπὸ τῶν πορρωτέρων τῆς νήσου, ἐντὸς αὐτῶν τῶν πόλεων, καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα αὐτῶν τῶν ἐπιτρόπων, τῆς Δημοκρατίας.

« Διέτριβον πάλαι ποτε, (γράφει τῷ 1417 ὁ Δοὺξ Ἐνετίας Θωμᾶς Μοτσενίγος πρὸς τὸν Ἰάκωβον Γουσώνην, Κρήτης Ἀρμοστήν), διέτριβον τὸ πάλαι εἰς τὰ φρούρια (πόλεις) τῆς νήσου Κρήτης ἐφημέριοι Λατῖνοι, τελοῦντες τὴν ἱεροπραξίαν ἐπὶ διατετιμημένῃ ἀμοιβῇ. Οἱ ἱερεῖς οὗτοι, μὴ ἀρκεσθέντες ἐφεξῆς εἰς τὴν ἀμοιβήν αὐτήν, ἀπῆλθον τῶν φρουρίων, ἢ ἐνοριῶν, ζημίᾳ μεγάλῃ τῶν εὐγενῶν τιμαριούχων, καὶ λοιπῶν Λατίνων, ἐν τοῖς φρουρίοις ἐκείνοις ἐγκατοικούντων. Ὅθεν οἱ Λατῖνοι, ὑπὸ ἀνάγκης βιασθέντες, ἐβάπτισαν τὰ τέκνα των, ἐτάφησαν, ἠλογήθησαν παρὰ Σχισματικῶν (Ἑλλήνων) ἱερέων, ὥστε μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ *Καθολικὴ* πίστις ἐξέλιπεν εἰς χώρας Λατινικάς, οἱ δὲ Λατῖνοι μετεβλήθησαν εἰς Ἕλληνας (et hoc modo Latini efficiuntur Græci)· τοῦθ' ὅπερ λίαν δυσάρεστον τῷ τε Θεῷ καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ (que res multum displicet Deo et humane rationi). Διό, πρὸς τιμὴν καὶ πλείονα δόξαν τῆς Αὐθεντίας μας, θεσπίζομεν ὡς ἑξῆς· Τὸ Ἡμέτερον Συμβούλιον θέλει διατάξει τὸν Δοῦκα Κρήτης, καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς εἰρημένης νήσου διοικητάς, νὰ πέμψωσιν εἰς πάντα τὰ φρούρια ἱκανοὺς καὶ δραστηρίους ἱερεῖς Λατίνους ὑπὸ τὸν αὐτὸν τῆς ἀρχαίας συνηθείας μισθόν. Ἐὰν δὲ ὁ μισθὸς αὐτὸς δὲν ἐξαρκέσῃ, αἱ ἐγχώριοι ἀρχαὶ θέλουσι προνοήσει, ὥστε οἱ ἐφημέριοι νὰ διαμείνωσιν ἄσμενοι, ὡς ἦσαν τὸ πρίν. . . . » κ.τ.λ. (1).

Τὸ ἕτερον ψήφισμα ἐξεδόθη μετὰ ἑπταετίαν, τῷ 1425, προτάσει τοῦ Δουκὸς Κρήτης Φραγκίσκου τοῦ Λαυρεδανοῦ (ΡΘ).

« Ἐπειδὴ εἰς τὰς χώρας καὶ τὰ μέρη τῆς Ἀνα» τολῆς μας (Nostris Levantis) πολὺ ἡ Λατινικὴ πί» στις ἠλαττώθη, ὅθεν οἱ Σχιματιστικοὶ γαυριῶσι » καὶ θρασύνονται· ἐπειδὴ χρεωστοῦσα Ἐπισκόπων » Λατίνων ὁρῶμεν τὰς ἐκεῖ Ἐπισκοπάς· ἐπειδὴ καὶ » εὐσεβείας χάριν, καὶ πρὸς τιμὴν τῆς ἱερᾶς Ἡμῶν » λατρείας, καὶ πρὸς διάδοσιν τῆς Χριστιανικῆς πί» στεως, καὶ πρὸς ἐλάττωσιν ἅμα τῶν Σχισματι» κῶν, χρέος ἔχομεν περὶ τούτου νὰ προνοήσωμεν » θεσπίζομεν ὡς ἑξῆς· Πάντες οἱ Ἐπίσκοποι τῶν ἐ» πέκεινα τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου χωρῶν καὶ μερῶν » Ἡμῶν, θέλουσιν ἐντὸς δεκαμηνίας ἐπιστρέψει εἰς » τὰς ἕδρας των, καὶ μονίμως ἐγκατοικήσει. Οἱ » δὲ κατὰ τόπους Διοικηταὶ προστάσσονται (ἐὰν » οἱ Ἐπίσκοποι τῆς σχετικῆς αὐτῶν δικαιοδοσίας » δὲν ἐπανέλθωσιν ἐντὸς τῆς ὁριζομένης προθε» σμίας), νὰ παραδώσωσι τὰς προσόδους καὶ πᾶν

(1) Creta Sacra, T. 2. ζ. 373.

» ὠφέλημα τῆς χηρευούσης Ἐπισκοπῆς πρὸς δύο ἐ» πιτρόπους, οἵτινες θέλουσι μισθώσει ἑτέρους Ἐ» πισκόπους, ἀντὶ τῶν ἀπειθούντων, πρὸς ἐκτέλεσιν » τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, πρὸς ἐπισκευάσιν τῶν » ναῶν, πρὸς κτῆσιν ἱερῶν σκευῶν. . . . » κ.τ.λ. (1).

Προϋδράμομεν ὀλίγα ἔτη, θελήσαντας δι' ἐγγράφων ἐπισήμων καὶ Δουκικῶν νὰ καταδείξωμεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀταξίαν τῆς τότε Λατινικῆς ἀποικίας· Ἔχομεν ὅμως πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἀποδείξεις ἧττον μὲν αὐθεντικάς, ἀλλ' ὡσαύτως ἀξιοπίστους, ληφθείσας ἐκ τῆς συγχρόνου χρονογραφίας. Κατὰ μαρτυρίαν τῶν Ἐνετῶν, ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος, ἐμψυχωθεὶς ἀπὸ τῆς ἀδρανείας τῶν τε Διο κητῶν καὶ τῶν Ἐπισκόπων τῆς νήσου, ἤρξατο ἕως ἐξ ἀρχῆς τῆς ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδος νὰ κατηχῇ τοὺς παρεπιδήμους Λατίνους, καὶ νὰ διαδίδῃ τῆς Ὀρθοδοξίας τὰ σπέρματα. Ἕλληνες ἱερεῖς, ζῆλῳ ὑπερβολικῷ κινηθέντες, προσεποιήθησαν προθυμίαν εἰς τὴν ἀποστασίαν, χειροτονηθέντες δὲ Λατινεπίσκοποι, ἐπέσπευσαν δραστηρίως τὸ ἔργον τῆς προσηλυτεύσεως. Βέβαιον, ὅτι δι' Ἀποστολικῆς τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ Ε'. Ἐπιστολῆς, σταλείσης πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Κρήτης τῷ 1368, ἀπαγορεύεται εἰς τὸ ἑξῆς *οἱουδήποτε Κρητὸς* ἡ εἰσαγωγὴ ἐν τοῖς τάγμασι τῶν κληρικῶν Λατίνων, ἀποκλείονται δὲ τῆς *Λειτουργίας, καὶ πάσης Ῥωμαϊκῆς ἱεροτελεστίας* ὅσοι αὐτόχθονες Ἐπίσκοποι, ἢ ἐν γένει *Γραικοκατόλικοι* (2). Ὅθεν ἡ ἕως τότε ἀμέριμνος Χύγκλητος παρακινηθεῖσα, διέταξε, tam provide, quam catholice, τὴν ἔξωσιν ὅλων τῶν Σχισματικῶν Ἐπισκόπων, ὅσοι συνέρρεον εἰς Κρήτην ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἐξιδιοποιεῖσθαι Λατίνους, ἅμα δὲ τὴν κράτησιν τῶν ἱθαγενῶν ἱεραποστόλων, ἵνα μὴ διὰ τῆς προθυμίας τούτων διαδοθῶσι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας τὰ ζιζάνια. Ἀλλ', ὡς φαίνεται, καὶ Πάπας καὶ Σύγκλητος ἀπέτυχον. Οὐχ ἧττον Ἕλληνες Ἐπίσκοποι διέσπειρον ὑπὸ πρόσχημα λατινικὸν *τὸ θανατηφόρον τοῦ σχίσματος δηλητήριον*, mortale schismatis venenum (3). Διό, πάλιν ὁ Πάπας Γρηγόριος ΙΑ'. ἔγραψεν αὐστηρὰν Ἐγκύκλιον πρὸς τὸν Κρήτης Ἀρχιεπίσκοπον Πέτρον, ἀφέντα χηρεύουσαν καὶ ὅλως ἀνεπιμέλητον τὴν ἕδραν του. Νουθετεῖ ἡ ἐγκύκλιος αὐτὸν ἀνὰ θεραπεύῃ εἰς τὸ ἑξῆς προσεκτικώτερον τὴν Ἐκκλησίαν τῆς νήσου, ἔνθα πλεῖσται ὅσαι εἰσέφρησαν καταχρήσεις, ὅπου τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἡ διαχείρισις περιέπεσεν εἰς χεῖρας Σχισματικῶν Ἑλλήνων, ἔνθα Γραικοὶ νέμονται τὰς συντάξεις τῶν ἱερέων, καὶ τοῦ κλήρου τὴν ἀναγκαίαν ἀρτοδοσίαν ». Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη συναπεστάλη καὶ πρὸς ἐννέα ἑτέρους Λατινεπισκόπους Κρήτης· ἐξεδόθη δὲ εἰς Αὐενιῶνα, ὑπὸ χρονίαν 17 Ἀπριλίου 1375 (1).

Ἐκ τῶν δειγμάτων τούτων δὲν συμπεραίνει καὶ οἴκοθεν ὁ ἀναγνώστης τίνι τρόπῳ οἱ τῆς Ἰταλικῆς ἀποικίας εὐγενεῖς ἐτράπησαν βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶν λατινικῶν δογμάτων εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας; Θρησκευτικὴ ἀδιαφορία τῆς Δημοκρατίας, ἀπάθεια τῶν ἐγχωρίων ἀρχῶν, διαφθορὰ Λατινεπισκόπων, πλεονεκτήματα τῆς Ἀνατολικῆς πίστεως ἀφιλονείκητα, ἴσως δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ζῆλος προσηλυτεύσεως τῶν ἐντοπίων; ἰδοὺ τὰ αἴτια τῆς σπουδαίας μεταβολῆς, ἣν χρέος εἔχομεν νὰ σημειώσωμεν εἰς τὰ τέλη τῆς ΙΓ'. ἑκατονταετηρίδος! Ἤρκει, καθ' ἡμετέραν γνώμην, καὶ τῶν αἰτιῶν τούτων τὸ ἥμισυ.

Ἀλλ' ἀπὸ ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδος καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἑτερά τις ἀφορμὴ προστίθεται εἰς ὅσας ἐξέθημεν ἄχρι τοῦδε σκέψεις καὶ μαρτυρίας· ἕτερός τις συνέρχεται λόγος, ἐξαιρέτως ἐπιταχύνων τὴν παρατηρουμένην μεταβολήν, λόγος πειστικὸς εἴπερ τις καὶ ἄλλος· ἐννοοῦμεν δὲ τὴν περιβόητον ἐκείνην μεταξὺ Καλλέργου καὶ Δημοκρατίας Συνθήκην, ἥτις ἀπὸ 1300 καὶ ἐφεξῆς εἰσάγει τρανὸν εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς ἀποικίας νεωτερισμόν. Ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ δὲν παρελίπομεν νὰ στιγματίσωμεν τὴν δουλοπρεπῆ τοῦ Μεγάλου Ἀποστάτου διαγωγήν. Ἀλλ' ἡ Συνθήκη του ἐκείνη περιεῖχε τὸν ὅρον τῆς ἐλευθεραγορίας. Τίς δ' ἀγνοεῖ τὴν δραστηρίαν καὶ συγχωνευτικὴν τῆς ἐλευθεραγορίας ἰδιότητα εἰς ἑτερογενεῖς, ἢ ἑτεροθρήσκους κοινωνίας; Ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ γάμου μεταξὺ εὐπατριδῶν, ἐχόντων καὶ ἀπέναντι τῆς μητροπόλεως, καὶ ἀπέναντι συννησιωτῶν πάμπολλα κοινὰ συμφέροντα, εἶχεν ἀποδῇ ἐπαχθεστάτη. Εἶναι ἡ ἐπιμιξία νόμος φύσεως, νόμος ἐπιτακτικὸς κατ' ἐξοχὴν εἰς κοινωνίας περιωρισμένας (2). Ὁ δὲ ὅρος τῆς Καλλεργείου Συνθήκης, ὅστις ἐπέτρεπε τὸν γάμον μεταξὺ Γραικῶν καὶ Λατίνων, ἔπαυσε τὰς συχνὰς παραβάσεις (3). Ὡς ἐλύθη τὸ κώλυμα, οἱ μικτοὶ γάμοι συνεφωνήθησαν καὶ συνεκροτήθησαν, μεθ' ἧς συνήθως σπουδῆς ἀπολαμβάνεται ἀγαθὸν ἀπηγορευμένον. Ἐντὸς ὀλίγου αἱ ἑτερότητες φυλῆς καὶ θρησκείας ἐξηλείφθησαν. Γραικοὶ καὶ Ἰταλοὶ συμπαρευρίθησαν ἐν ταῖς αὐταῖς πανηγύρεσι καὶ ἑφεστίοις ἑορταῖς, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐθίμοις, ἐν τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ. Κοινῆς δὲ πατρίδος πρὸς τοὺς πλείστους τῶν εὐγενῶν γενομένης τῆς Κρήτης, ἡ Ἰταλία παρεπέμφθη εἰς τὴν χώραν τῶν γενεαλογικῶν ἀναμνήσεων. Καὶ πολλὰ μὲν τῶν τιμαρίων, πρὸς Ἰταλοὺς ἀνέκαθεν προσανεμηθέντων, περιῆλθον διὰ κληρονομίας ἐν τῇ ἐξουσίᾳ Γραικῶν, τοιούτων ἐκ καταγωγῆς· οἱ δὲ περὶ προνομίων, καὶ τιμαρίων, καὶ εὐγενείας, καὶ διαδοχῆς θεσμοὶ οὗ-

(1) Reynaldus, Anno 1375, Num. 28.

(2) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Μαρτυροῦσι τοῦτο ὅλαι σχεδὸν αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, ἀφ' ὧν, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἐξέλιπεν ὁ λατινισμός. Ὅρα περὶ τούτου τὸ ἐν τῷ 90 φυλλαδ. τῆς Πανδώρας (σελ. 480) περίεργον ἀνέκδοτον τῆς ἐξελληνίσεως τῆς οἰκογενείας Ἰκίζη.

(3) Ὅρα τὰς σκανδαλώδεις καταχρήσεις εἰς ἃς ὁ Λατινικὸς κλῆρος τῆς Κερκύρας ἐξετράπη, ἰσχυούσης ἔτι τῆς κωλυσιγαμίας, ἐν τῷ πολλοῦ ἀξίῳ συγγράμματι τοῦ Κ. Ἐρμ. Λούντζη· « Πολιτικὴ κατάστασις Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἐνετῶν. »

(1) Αὐτόθι, σελ. 375.

(2) Creta Sacra, T. 2. ζ. 34.

(3) Αὐτόθι, σελ. 33.

τως ἐκ τῆς συγχωνεύσεως τῶν ἑτεροτήτων συνεφύρησαν, ὥστε ἡ ἀποικιακὴ νομοθεσία ἀπέβη ἐν διαστήματι ἑξήκοντα ἐτῶν κυκεών.

Τὴν δὲ ἀταξίαν τῆς νομοθεσίας ἐκορύφωσε κατόπιν ἕτερον νεωτέρισμα· ἡ περιττὴ ἐπέκτασις τοῦ *Ἀνωτέρου Συμβουλίου* (οὕτως ἡ Σύγκλητος τῶν εὐγενῶν ἐκαλεῖτο)· ἐπέκτασις γενομένη διὰ τῆς εἰσαγωγῆς οὐ μόνον εὐπατριδῶν ἰθαγενῶν, ἀλλ' ἔτι καὶ χυδαίων. Προῆλθεν ἡ κατάχρησις ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν ἐγχωρίων ἀρχῶν. Τὴν φιλοδοξίαν τῶν ἐντοπίων οἱ κατὰ καιροὺς Ἁρμοσταὶ παρατηρήσαντες, ἐπέτυχον πολλάκις νὰ κατευνάσωσι τὰς ἀποστασίας, εἰσαγαγόντες τοὺς πρωτουργοὺς, ἢ τοὺς ὑποκινητὰς εἰς τὸ Συμβούλιον τῶν εὐγενῶν. Ἠγνόει τότε ἡ Δημοκρατία τὴν παραίνεσιν τῆς βασιλίσσης Ἀγγλίας Ἐλισσάβετ πρὸς Ἐρρίκον τὸν Δ'· « *Ὀσάκις ἀνακαλύψῃς συνωμοσίαν, ἢ καταβάλῃς ἀνταρσίαν, προσποιήθητι ἄγνοιαν πρὸς τοὺς συναιτίους ἢ ἀρχηγοὺς τῆς προδοσίας* ». Ὅθεν, ἀνὰ μὲν ἑκάστην ἀποστασίας ἀπειλὴν αὔξησεν ἀπροσδιορίστως τῶν ἐξευγενισμένων ὁ ἀριθμός, πάλιν δ' εἰς τὸ τέλος τῆς ἀποστασίας οἱ μὲν ἀμετάπειστοι τῶν ταραξιῶν ἀπηγχονίσθησαν, οἱ δὲ διαλλακτικώτεροι συμμετέσχον τῆς εὐγενείας. Διό, ὁ ἀριθμὸς τοῦ Συμβουλίου ἐπλατύνθη τοσοῦτον ἕνεκα τῆς δειλίας τῶν Ἁρμοστῶν, ὥστε ἡ ἄξια ἀπέβη αὐτόχρημα ποταπή, μάλιστα μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ψαρομηλίγγων, ὅτε ἀγενεῖς καὶ χυδαῖοι προεστῶτες προσελήφθησαν εἰς διασκέδασιν τῶν ἐπαπειλουμένων θορύβων. Τέλος, ἡ κατάχρησις κατεμηνύθη καὶ εἰς Ἐνετίαν. Πρεσβείας παρὰ τῶν εὐγενῶν ἀποσταλείσης κατὰ τὸ 1355, ἐπὶ τῆς ἁρμοστείας Γορρείδου τοῦ Μωροζίνου (Ο'.), ἡ Σύγκλητος τὸ ἄτοπον στιγματίσασα, ἀπεφάνθη, ὅτι ἐφεξῆς δὲν ἐπετρέπετο πρὸς τὸν Δοῦκα καὶ τοὺς συμβούλους του ἡ διὰ χάριτος εἰσαγωγὴ χυδαίων καὶ ἀναξίων (personarum indignarum) εἰς τὸ Συμβούλιον. Εἰ δὲ κατὰ τύχην ἀνάγκη τις ἐπείγουσα ἀπῄτει τοιαύτην ἐξαίρεσιν, ἔδει ὁ Δοῦξ νὰ προϋποβάλῃ τὴν πρᾶξιν εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς ἐν Ἐνετίᾳ κεντρικῆς ἀρχῆς (1).

Ἡ εὐτυχὴς τῆς αἰτήσεως ἔκβασις ἐνεθάρρυνε τοὺς καθεστῶτας εὐπατρίδας καὶ εἰς αἴτησιν τολμηροτέραν. Ἐζήτησαν νὰ ταχθῶσιν ἰσόβαθμοι τῶν Ἐνετῶν εὐγενῶν, ὡς τοιοῦτοι δὲ νὰ συμμερισθῶσι τῶν τῆς κοινῆς πατρίδος ὑπουργημάτων. Ἀλλὰ τοῦτο προφανῶς ὑπερέβαινε τοὺς ὅρους φρονίμου πολιτικῆς. Ἀπορριφθείσης τῆς παρατόλμου διαπρεσβεύσεως ἀπροσδέκτως καὶ μετ' ἀγανακτήσεως, προέκυψαν μεμψιμοιρίαι κατὰ τῆς Συγκλήτου. Κατώτεροι, λοιπὸν, τῶν συναδέλφων τῶν εὐγενῶν ἐθεωροῦντο οἱ εὐγενεῖς τοῦ Χάνδακος! Ἐκπεπτωκότες τῆς μητρικῆς φιλοφροσύνης αὐτοὶ οἱ εἰς Κρήτην μεταναστεύσαντες Ἰταλοί! Ἡ φιλοτιμία τοῦ ἀποικιακοῦ Συμβουλίου ἐκινήθη τραχέως ὑπὸ τοιαύτης ἀκαταδεξίας. Βουλῆς προτεθείσης, ἀπεφασίσθη νὰ σταλῶσιν εἰς Ἐνετίαν εἴκοσι *Φρόνιμοι*, ἤτοι ἐπίτροποι (Savii), ὅπως, εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς ἀνωτάτης ἐξουσίας παρευρισκόμενοι, ὑπερασπίζωνται ἀποτελεσματικώτερον τὰ δικαιώματα καὶ συμφέροντα τῆς ἀποικίας. Βούλευμα ἀνήκουστον, ἀποβλέπον πλαγίως εἰς τὴν κατάργησιν τῆς Δουκικῆς ἐξουσίας· πρότασις καινοφανὴς, ἀπαραδειγμάτιστος εἰς τὰς ἕξεις τῆς Δημοκρατίας! Τὸ θέσπισμα διηγγέλθη προφορικῶς ὑπὸ δέκα τῶν συμψηφισάντων εὐπατριδῶν, οἱ μὲν λέγουσι πρὸς τὸν εἰρημένον Δοῦκα Μωροζήνην, οἱ δὲ πρὸς τὸν ἀκολούθως ἁρμοστεύσαντα Μαρῖνον Γριμάνην (ΟΔ'.). — « Εἴκοσι *Φρονίμους* ποθεῖτε νὰ πέμψητε εἰς Ἐνετίαν! ἀνεφώνησε σαρκάσας εἷς τῶν συμβούλων τοῦ Δουκός· καὶ τίς ἐξ ὑμῶν ἀπάντων ὁ φρόνιμος ἐνώπιον θεσπίσματος οὕτω παρανόμου; » — « Πολλοί, ἐν οἷς κἀγώ, ἀπήντησε μετὰ σεμνοπρεπείας ὁ γέρων Μαρῖνος Γραδίνικος, κἀγώ, ὁ οἰκτείρων τοὺς οἰηματίας καὶ αὐθάδεις νέους, ὧν ὁ μὲν ἐγκέφαλος περίφρακτος, τὸ δὲ στόμα ἀπύλωτον ». Ἔλαβε καὶ ἡ τρίτη αἴτησις τὴν αὐτὴν τύχην τῆς δευτέρας (1). Ἀπὸ τοῦδε σχίσμα διερράγη βαθύτερον μεταξὺ Κρητῶν καὶ Ἐνετῶν, ἀναμέσον ἀποικίας καὶ μητροπόλεως. Εἰς τοὺς προμνησθέντας χωρισμοὺς προσετέθη ὁ χείρων καὶ κινδυνωδέστερος τῆς ἀντιζηλίας. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ Σύγκλητος μετ' ἀγανακτήσεως ἀπέρριψε τὰς ἱκεσίας τῶν Κρητῶν περὶ ἀντιπροσωπεύσεως, ἱκεσίας κατ' ἀλήθειαν οὐ παραλόγους, οἱ Κρῆτες ἐνόμισαν ἑαυτοὺς ἀνεξαγοράστους παραδεδομένους εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν ἁρμοστῶν, προσβεβλημένους εἰς τὸ πολυτιμότερον τῶν ἀποικιακῶν δικαιωμάτων, τὸ τῆς ἀμέσου παραστάσεως· διὸ ἔκλυτοι καὶ αὐτοὶ ἐντεῦθεν ἐθεωρήθησαν ἐξ ἀντικοπῆς ἀπὸ παντὸς καθήκοντος προερχομένου ἐκ τῆς πρὸς τὴν μητρόπολιν ὁρκοπιστίας των.

Τὴν ῥῆξιν ταύτην προσυπέθαλπε κατὰ σύμπτωσιν καὶ ἡ οὐ λίαν εὐτυχὴς ροπὴ τῶν Ἐνετικῶν. Ἀδράς ζημίας ὑφίστοντο κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας τὰ ἐξωτερικὰ συμφέροντα τῆς Δημοκρατίας. Νικηθεῖσα παρὰ τοῦ βασιλέως Οὐγγρίας Λουδοβίκου εἰς ἐπανειλημμένας συμπλοκὰς, ἀπώλεσε μίαν τῶν ἀξιολογωτέρων ἀποικιῶν, τὴν Δαλματίαν, φρουρὸν τῆς Ἀδριατικῆς, καὶ προπύργιον τῆς θαλασσοκρατίας της. Ἐντὸς ὀλίγου προσαπέβαλε καὶ τὰ κατὰ Συρίαν ἐμπορικά της καταστήματα, ὅθεν ἦλθεν εἰς μεγίστην ἀδημονίαν. Οὐδ' ἔπτησαν ἐνταῦθα τὰ δυστυχήματα. Ὁλοκλήρους στόλους αὐτῆς ἐδίωξαν, ἢ ἠχμαλώτισαν οἱ ἀδυσώπητοι Γενουῆται εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἀδριατικῆς, ἠπείλησαν δὲ καὶ αὐτὴν τὴν ὑπερήφανον Ἐνετίαν, ἀναγκάσαντες τοὺς κατοίκους νὰ διαμείνωσιν εἰς ἄμυναν διαρκῆ, μεχρισοῦ καὶ τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης ὑπηγόρευσαν κατ' ἀρέσκειαν. Τρεῖς δ' ἐπάλληλοι συνωμοσίαι περιέσπασαν τὰ σπλάγχνα της, καὶ συνετάραξαν τὰς βάσεις τῆς πολιτείας. Ἐπῆλθον ἀκολούθως ἡ πανώλης, ἡ ἀνταρσία, καὶ ἡ ταπείνωσις τῶν πρέσβεών της εἰς Γενοῦαν, εἰς Λουενιῶνα, εἰς Οὐγγρίαν, εἰς Αὐστρίαν,

(1) Ὅρκ τὸ κείμενον τοῦ ψηφίσματος εἰς τὸν Κορνήλιον, Τ. Β', σελ. 343.

(1) Cappelletti, St, Venez. T. 3. C. XVIII.

παρὰ τῷ αὐτοκράτορι. Ἐν συντόμῳ, ἡ Δημοκρατία, καθὼς καὶ ὁ Daru παρατηρεῖ, ἔτυχε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καθόλου σχεδὸν ἀποκεχωρισμένη τῆς Εὐρωπαϊκῆς χριστιανωσύνης· ἀπανταχοῦ δυσμένεια, πόλεμος, ὕβρεις, συμφοραί. Εἰς μὲν τὰς διαπραγματεύσεις της ἀτυχὴς, εἰς δὲ τὰς ἀποικίας της καιρίως προσβεβλημένη, εἰς δὲ τὸ ἐμπόριον ἐκπεπτωκυῖα, ἀνήσυχος δὲ τὰ μάλιστα διὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς περισπασμούς. Τὸ δὲ πάντων δυσφορώτερον, εἶδε τοὺς ἐπιφθόνους Γενουήτας ἀπολαύοντας τῶν ἀτυχημάτων της, προκόπτοντας δὲ ὁσημέραι εἰς ἐπιῤῥοὴν οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἡγεμόσι τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ παρὰ Τούρκοις, ἐξαιρέτως εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Οὕτως ἐχόντων τῶν Ἐνετικῶν, τῶν δὲ τιμαριούχων Κρήτης διατεθειμένων ὄντων πρὸς τὴν μητρόπολιν, ὡς ἐῤῥέθη ἀνωτέρω, συνέπεσέ τι δυσάρεστον εἰν Χάνδακα, ὅπερ ταχέως τὴν μεταξὺ κυρίων καὶ ἀποίκων ἀνακύψασαν ἀσυμφωνίαν μετέβαλεν εἰς ῥῆξιν ἀνεπικάλυπτον.

Ὁ λόγος ἐπανέρχεται ἐπὶ τὴν διακοπεῖσαν τῶν συμβάντων σειράν.

Ὡς ἐκ τῶν δυσχερειῶν τῆς Δημοκρατίας, τὰ δημόσια ἔργα πολλαχοῦ τῶν ἀποικιῶν ἦσαν ἐγκαταλελειμμένα. Ἡ παλίῤῥοια τῆς ἄμμου εἶχε τοσοῦτον ἐπιφράξει τὸν λιμένα τοῦ Χάνδακος, ὥστε καὶ ἐπίπονος καὶ κινδυνώδης ἀπέβαινεν ἡ εἰσόρμησις τῶν τριήρεων. Νέος τότε πόλεμος ἐπέκειτο, ὁ παρὰ τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ Ε'. κηρυχθεὶς κατὰ Τούρκων, προτροπῇ τοῦ βασιλέως Γαλλίας Ἰωάννου, καὶ τοῦ τῆς Κύπρου Πέτρου τοῦ Λουσινιανοῦ (1). Ἀπαραίτητος οὖν καθίστατο ὁ καθαρισμὸς τοῦ ὅρμου διὰ τὴν ἐνδεχομένην Σταυροφορίαν. Ἤγγιζεν εἰς τὸ τέλος τὸ ἔτος 1369. Ὁ Δοῦξ Λεονάρδος Δάνδολος (Ος'.) προτείνει τὸν καθαρισμὸν αὐτὸν, αἰτούμενος συγχρόνως καὶ τὴν ἀναγκαίαν δαπάνην· ἀλλὰ τὸ Ἀνώτερον Συμβούλιον, ἔκδοτον ἤδη εἰς συστηματικὴν ἀντιπολίτευσιν, ἀποκρούει τὴν πρότασιν, παμψηφεί. Εἴπομεν ὅτι τὰ πάθη ἦσαν ἀμφοτέρωθεν ἠρεθισμένα εἰς ὑπέρτατον βαθμόν· ἔτυχε δὲ, πρὸς ἐπίτασιν διχονοίας, καὶ ὁ Δάνδολος ἀνὴρ ὀξύθυμος, γλίσχρος, ὁπωσοῦν τυραννικός. Ἡ παράλογος ἀπόῤῥιψις παροξύνει τὴν ὀργήν του. Ὅθεν, προσφεύγων εἴς τινα νόμον, πρὸ πολλοῦ πεσόντα ἐν ἀχρηστίᾳ, δι' οὗ ἠδύνατο καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἐγχωρίων ἀρχῶν νὰ πράξῃ κατ' ἀρέσκειαν, τὴν μὲν ἐκτέλεσιν τῆς αἰτηθείσης ἐπισκευῆς διορίζει αὐτεπαγγέλτως· ὅσον δὲ διὰ τὴν χρειώδη δαπάνην, ὑποβάλλει εἰς ἐπίτηδες φόρον τὰ εἰσοδήματα τῶν πολιτῶν, καὶ τὸν φόρον αὐτὸν κηρύττει ἀνυπερθέτως εἰσπρακτέον, ὅπως λάβῃ ἀρχὴν ὁ καθαρισμός.

Διέπρεπεν εἰς Χάνδακα τότε μεταξὺ τῶν εὐγενεστέρων καὶ πλουσιωτέρων ἡ πολυμελὴς οἰκογένεια τῶν Γραδινίκων, καταγομένη ἐκ τοῦ Θωμᾶ ἐκείνου, ὅστις ἀπετέλεσε μέρος τοῦ πρώτου συλλόγου τῶν ἀποίκων, ἐλθόντων εἰς Κρήτην κατὰ τὸ 1211. Τὸ γένος τοῦτο εἶχεν εἰς διαφόρους κλάδους πολλαπλασιασθῆ. Οἱ πλεῖστοι, ἤδη παραδεχθέντες τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας μας, ἠγάπων τὴν πατρίδα τῆς ἐκλογῆς των μετὰ ζήλου νεοφύτων. Ἐν μέλος τῆς οἰκογενείας ταύτης, διακεκριμένον ἐπὶ παῤῥησιῴδῃ φιλοπατρίᾳ, ὁ Τίτος, νέος εὔγλωττος ἄλλως τε καὶ θερμουργὸς, ἀγορεύει ἐν τῷ Συμβουλίῳ κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ Δουκὸς, ὑπὸ δὲ τοῦ ὁμωνύμου του Τίτου τοῦ Βενιέρου ἐνθέρμως ὑποστηριζόμενος, παρακινεῖ τοὺς συναδέλφους εἰς τὴν ἀντίστασιν. Ἡ παρακίνησις τῶν ῥητόρων ἰσοδυνάμει πρὸς τὴν ἀνταρσίαν. Καὶ ὅμως, ἐπικροτήματα χαιρετίζουσι τὴν πρότασιν. Ἐντεῦθεν ἀπέβαινεν ὁλεθρία ἡ ἐλαχίστη χρονοτριβή. Ἡ ἐπανάστασις ἦτον ἀδιοργάνωτος εἰσέτι. Οἱ εὐγενεῖς λοιπὸν κατ' οἶκον συναθροιζόμενοι, προσυμβουλεύονται περὶ γενικῆς ἀποστασίας, καὶ πλὴν ἑνὸς τῶν παρόντων, ὅστις νίπτει τὰς χεῖράς του, συνομνύουσιν ἐπὶ τοῦ Ἐσταυρωμένου πάντες ὁμοθυμαδὸν νὰ συναγωνισθῶσιν ἕως θανάτου πρὸς ἀποβολὴν τῆς Ἐνετικῆς τυραννίδος. Εἰς τὸν ὅρκον δὲ αὐτὸν συμπεριλαμβάνονται οὐ μόνον οἱ πρεσβεύοντες τὴν Ἑλληνικὴν ὀρθοδοξίαν, ἀλλὰ, τὸ παράδοξον, καὶ τινες τῶν ἐπιμενόντων εἰς τὸν Λατινισμόν. Σύμπνοια κατὰ τὴν μισαλλόδοξον ἐποχὴν ἐκείνην σπανία, καὶ τολμῶμεν εἰπεῖν μοναδική, δυναμένη νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπογραμμὸς φιλοπατρίας καὶ πρὸς μεταγενεστέρας κοινωνίας!

Διασκευασθείσης ἐν τάχει τῆς ἐπαναστάσεως, δέον ἔκριναν οἱ συνωμόται, πρὸς βεβαίαν καὶ πλήρη τῆς νήσου κατάληψιν, νὰ κυριεύσωσιν ἐξ ἀρχῆς τὸν Χάνδακα. Τοῦτο ἄλλως δὲν κατωρθοῦτο, ἢ διὰ τολμήματος αἰφνιδίου. Ἡ φροντὶς ἀνετέθη πρός τινα συνάδελφον καὶ συνωμότην, ἄνδρα δραστήριον, καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς ἀποστρεφόμενον τοὺς Ἐνετοὺς, οὗ τὸ ἐπώνυμον ἤδη ἀπ' ὀγδοήκοντα ἐτῶν περιήρχετο Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν. Ἦν δ' οὗτος ὁ Ἰωάννης Καλλέργης, στενὸς συγγενὴς, οἱ μὲν λέγουσι τοῦ Βάρδου, οἱ δὲ τοῦ Ἀέοντος Καλλέργου, ὁπωσδήποτε ἐξάδελφος ἢ ἀνεψιὸς ἑνὸς τῶν μαρτύρων τούτων τῆς Κρητικῆς αὐτονομίας· ὅμως, καθὸ πολίτης, φιλόδοξος, σπουδάρχης, εἰς δὲ τὰς ἐπιχειρήσεις βίαιος, σκληρὸς, καὶ τοῦ αἵματος ἀφειδής. Ὁ Ἰωάννης συνεσώρευσεν εἰς τὸν οἶκόν του λάθρα ὅσους ἠδυνήθη θεράποντας, πελάτας, φίλους, χωρικοὺς, ἕως διακοσίους τὸν ἀριθμὸν, οὓς προητοίμασεν ἐπὶ συνθήματι εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τολμήματος· προσλαβὼν δὲ καὶ τὸ τάγμα τῶν Τσακώνων ὅπερ διὰ προσφορῶν καὶ ὑποσχέσεων ἐξκυμένισεν, ἔπεμψεν ἐξ ἀπροόπτου πρὸς τὸ ἁρμοστεῖον. Ἑβδομήκοντα ἕτεραι ἔνοπλοι ἀπηυθύνοντο συγχρόνως πρὸς τὸ φρουραρχεῖον ἐπὶ σκοπῷ τοῦ κυριεῦσαι αὐτοσχεδίως τὴν ἀκρόπολιν. Ἔφεγγε μόλις ὅτε ἐκίνησαν αἱ συνοδίαι. Οἱ περίπολοι, πτοηθέντες ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου στρατιᾶς, ἔσπευσαν νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸς τὸ Παλάτιον, παρὰ τῷ Δουκί· ἀλλὰ μόλις τεσσαρά-

(1) Εἶναι ὁ Οὐρβανὸς αὐτὸς, τὸν ὁποῖον ἐπεσκέφθη εἰς Ῥώμην ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, ἐλπίσας βοήθειαν παρὰ τῷ Εὐγενίῳ ἡγεμόνι.

κοντα ἐπέτυχον, οἱ πλεῖστοι ἢ συνελήφθησαν, ἢ ἐφονεύθησαν. Ὁ Ἰωάννης διεσκόρπισε τὴν φρουράν τῶν μεγάρων, συνέτριψε κλεῖθρα καὶ κιγκλίδας, ἐλθὼν δὲ ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ Δουκὸς, προσεκάλεσε τοῦτον καὶ τοὺς συμβούλους του εἰς συνδιάλεξιν. Ἄπειρον ἐν τούτοις πλῆθος ὑπὸ τοῦ θορύβου ἐξεγερθὲν, εἶχε συρρεύσει ἐκ διαφόρων τμημάτων τῆς πόλεως. Ἡ Δουκικὴ Πλατεῖα, ἤδη κατεπεφραγμένη, ἐκώλυε τὴν διάβασιν ἱππέων, εἰ ἀνελπίστως παρετύγχανον. Ὁ Δοὺξ, ἰδὼν ἑαυτὸν ὑπὸ στάσεως φοβερᾶς περικυκλούμενον, καὶ πάντως ἀβοήθητον, προσέφυγεν εἰς τὴν ἄμυναν τῶν ἀδυνάτων· διέταξε νὰ σύρωσι τοὺς σιδηροῦς μοχλοὺς, καὶ νὰ ἐπιπακτώσωσι πᾶσαν ἔξοδον. Παρουσιασθεὶς δὲ ἡμίγυμνος εἰς τὸ ταύλωμα τοῦ Πλατείου, ὅθεν ἀκινδύνως ἠδύνατο νὰ δημηγορήσῃ, ἀνεφώνησεν ὡς λέγεται, τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο «*Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, γαστέρες ἀργαί*, ᾧ προσέθηκεν ἀναμιξ ἀπειλὰς καὶ παραινέσεις. Ἀλλ' ἔξεπλάγη, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Τσακώνων, οὓς ἐνόμιζε πιστοτέρους καὶ αὐτῶν τῶν Ἰταλῶν, ἰδὼν τὸν τρομερὸν Καλλέργην περιστρέφοντα τὸν ἵππον του. Διό, ἀφεὶς τὴν χαλεπότητα τοῦ ὕφους, ἤρξατο παραινεῖν τὸν στασιάρχην μειλίχιως καὶ πατρικῶς. — « Πρὸς τί ματαιολογεῖς, γερόντιον; ἀνέκραξεν οὗτος· οὐδεὶς σὲ ἀκούει· ὁ θόρυβος πνίγει τὴν πασίγνωστον εὐγλωττίαν σου. Ἄλλως δὲ παρῆλθε τῶν συμβουλῶν ὁ καιρός ». — Ὁ Δοὺξ ἔνευσεν ἐπανειλημμένως, θέλων νὰ ἐρωτήσῃ τὸν Καλλέργην τί ἐζήτει· οὗτος δὲ νοήσας, « Νὰ μὲ ἀπαλλάξῃς τῆς ἀνάγκης τοῦ θραῦσαι τὰς θύρας, ἀπήντησε γεγωνώς· ἄλλως, δὲν ἐγγυῶμαι ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας τῶν ἐνδιαιτωμένων ». Ὁ Δοὺξ ἠρνήθη ἅπαξ, ἠρνήθη δίς, πάλιν δ' ἤρξατο χειρονομεῖν. Ἴσως ἐκαιροφυλάκτει, περιμένων βοήθειαν ἐκ τοῦ φρουρίου. — « Τρίτη καὶ τελευταία ἐρώτησις, ἐφώναξεν ὁ Ἰωάννης· ἀνοίγεις τὰς θύρας; » — « Ὄχι, ὑπέλαβεν ὁ πολιορκούμενος, ἀχάλινον ἐπαφεῖς τότε τὴν καχλάζουσαν ὀργήν· ἐὰν τολμᾷς, θρασύδειλε, σὺ αὐτὸς ἄνοιξον τῶν Δουκῶν τὴν ἔδραν· ἀναλογίσθητι, ὄμως, τ' ἀναπόφευκτα ἀποτελέσματα τῆς ἀπονοίας σου ».—« Ἐμπρός, λοιπόν! εἶπεν ὁ Καλλέργης πρὸς τὸ ἀποστατῆσαν τάγμα· ἔχει πέντε δουκάτα ἕκαστος ὑμῶν ».

Αἱ πεπασσαλωμέναι θύραι τοῦ Πλατείου κατεβλήθησαν μετὰ σύντονον προσπάθειαν, οἱ δὲ Τσάκωνες, τοῦ ὄχλου συνακολουθοῦντος, εἰσέβαλον ὁρμηδὸν εἰς τὴν εὐρύχωρον αὐλήν. Οἱ ἔνδον σωματοφύλακες παρέδοσαν τὰ ὅπλα· διὸ καὶ τρεῖς μόνοι ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν, ὡς ὑπερεχόντως μιτούμενοι παρὰ τοῦ λαοῦ. Ὁ Καλλέργης περιῆλθε πρῶτος ἁπάντων τὰ δωμάτια τοῦ Πλατείου εἰς ζήτησιν τοῦ Δουκός· ὡς δὲ εἶδεν αὐτὸν κάτωχρον, ἄνυδον, ἀμηχανοῦντα, ζιφήρης ὥρμησεν ἐπ' αὐτοῦ. — « Τί κάμνεις; ἀνέκραξεν ὁ Τίτος Γραδίνικος, καταστὰς ὄπισθεν τὸν βραχίονα τοῦ συνωμότου· δὲν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰ ἐπιταχθέντα ὁ σκοπός σου. Ἡ ζωὴ τοῦ γέροντος τούτου ἔσται πολύτιμον ἐχέγγυον εἰς τὰς χεῖράς μας ». Ὁ γέρων ἐσώθη, ἀλλ' ἐπιμόνως ἀπεποιήθη νὰ παραδώσῃ τὰς χεῖρας εἰς τὰ δεσμά. — « Οὐδὲ τοῦτο θέλω ἐπιτρέψει, προσέθηκεν ὁ Τίτος· ἀναξιοπρεπεῖς αἱ πέδαι καὶ πρὸς αὐτόν, ἀξιωματικὸν ἐλευθέρας πολιτείας, καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτούς ».

Τὸ Δουκικὸν ἀρχεῖον, ἡ Βίβλος τῶν Ἐγγραφῶν, ἡ μετὰ τῆς Συγκλήτου ἀλληλογραφία κατεσχέθησαν· τὰ σύμβολα τῆς Δημοκρατίας ἀποκαθηλώθησαν· ὁ δὲ θρόνος τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἐνετίας, ὁ χρυσοβαφὴς αὐτὸς, εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου γονυκλινεῖς προσέπεσαν ὁ Ἀλέξιος Καλλέργης καὶ οἱ ἀπόγονοί του, ὁ ἄλλοτε φοβερὸς αὐτὸς θρόνος, ἀπὸ τοῦ ἐξώστου εἰς τὰς πλάκας τῆς αὐλῆς ἐκσφενδονισθεὶς, συνετρίβη καὶ κατεπατήθη ὑπὸ τοῦ φρυάσσοντος πλήθους. Τὸ θησαυροφυλάκιον διεφυλάττετο ἀνέκαθεν εἰς τὸ ἀρμοστεῖον· οἱ συνωμόται κατέλαβον αὐτό. Ἐντεῦθεν ὁ Καλλέργης ἀποχωρήσας, πρῶτον μὲν ἀφῖκετο εἰς τὰς φυλακὰς, ὅθεν ἔλαβε τοὺς ἐγκλείστους, εἶτα δὲ περιελθὼν τοὺς στρατιωτικοὺς σταθμοὺς, τοὺς μὲν ἀξιωματικοὺς κατεκράτησε, τοὺς δὲ στρατιώτας ὅλους ἀφώπλισε. Τέλος, τὰς οἰκίας τῶν νομιζομένων ὑπόπτων ἐπισκεφθεὶς, ἄλλους μὲν ἀδικάστως ἐξώρισεν, ἄλλους δὲ δορυφορουμένους παρέπεμψεν εἴς τινα πύργον τοῦ προαστείου, ὃν μετέβαλεν εἰς δεσμωτήριον.

Ἦν ὥρα χειμῶνος (παραμονὴ τῶν Ἐπιφανείων), ἡ δὲ ἡμέρα ψυχρὰ καὶ ὑετώδης. Ὁ Δοὺξ Δεονάρδος, (ἀπόγονος τοῦ Δανδόλου ἐκείνου, ὅστις παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ Κομνηνοῦ ἐκτυφλωθείς, ἐξεδικήθη καταργήσας τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως), ὁ Δοὺξ, λέγομεν, καὶ οἱ δύο του σύμβουλοι, Στέφανος Γραδίνικος ἢ Γραδενῆγος, καὶ Ἰάκωβος Διέδος, διέβησαν τὴν Δουκικὴν. Ὁδὸν ἀσκεπεῖς, ἡμίγυμνοι, ῥιγῶντες, συρόμενοι ὡς κακοῦργοι. Διπλοῦς στοῖχος στρατιωτῶν ἦγεν αὐτοὺς εἰς τὴν φυλακήν· πανταχόθεν δὲ ὄχλος συμπεπυκνωμένος, οἰστρηλατούμενος, πολῖται τοῦ Χάνδακος, κάτοικοι τῶν προαστείων, χωρικοί, ἱερεῖς, καλόγηροι, γυναῖκες, παῖδες, γυμνὰς ἀνατείνοντες τὰς χεῖρας ὡς ἐνεργούμενοι, καταμηνύοντες τὰ κεφάλαια τῆς ἐνοχῆς τῶν ἐκπτώτων, αἱ τούμενοι τὸν θάνατόν των (καὶ τίνα θάνατον! τὸν δι' ἀγχόνης), ἐπισωρεύοντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν ἅθρόα τῶν προκατόχων των τὰ κακουργήματα· « Σχοινία! φέρετε σχοινία! ἐκραύγαζον μυρίαι φωναί· νὰ κρεμασθῶσιν οἱ τρεῖς λῃσταί! Ἂς χορεύσωσι καὶ αὐτοὶ τὸν Πηδηκτόν, κατὰ τὸ ἔθος τῆς πατρίδος των! Ἄρχοντες, διατί ζῶντας ἀφίνετε τοὺς κακούργους τούτους; Δὲν εἶναι τάχα οὗτοι οἱ αἴτιοι τοῦ θανάτου μυριάδων χριστιανῶν; Σχοινία, βρόχοι! Εἰς τὴν ἀγχόνην! ». Ὁ Δοὺξ, τὴν ὠχρότητα τοῦ ἐπιθανάτου ἔχων εἰς τὸ πρόσωπον, οὐδὲ κἂν ὕψωσε τὸ βλέμμα κεθ' ὅλην τὴν φρικαλέαν πομπήν. Ἐπορεύθη ὡς πλοίαρχος νεναυαγηκώς, ὅστις ἀπολέσας πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας, παρέδωκεν ἤδη ἑαυτὸν εἰς τὴν λύσσαν τῶν κυμάτων. Ἔπαθον δὲ οὐκ ὀλίγα καὶ εὐγενεῖς καὶ στρατιῶται μέχρι τοῦ δεσμωτηρίου. Τέλος, διὰ ῥητῶν ὑποσχέσεων κατεννάσαντες οὗτοι

καὶ ὄχλου τὴν εὐμετάπιστον ἀνυπερθεσίαν, ὡσοὺς ἐνέβαλον τοὺς κατασχέτους εἰς τὸ σκοτεινότερον τοῦ πύργου.

Ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον ἔξω, οἱ προϋχοντες ὅλοι Συμβούλιον ποιοῦντες ἐν τῷ Δουκικῷ Παλατίῳ, ἔρριπτον τὰ θεμέλια τῆς πολιτείας των. Ἐκ τοῦ συλλόγου τῶν εὐγενῶν τριακονταπέντε ἐξελέχθησαν διὰ ψήφου γενικῆς εἰς Συντακτικὴν Ἐπιτροπήν· οὗτοι δὲ, δόντες ὅρκον πιστότητος καὶ εἰλικρινείας πρὸς τὸν σύλλογον, ἀπεδύθησαν αὐθωρεὶ εἰς τὴν ἐργασίαν. Καὶ πρῶτον μὲν συνέταξαν εἰς ἓξ κεφάλαια τὸ Καταστατικὸν Ψήφισμα μετὰ τῶν ἐπειγόντων προνομμάτων τῆν πολιτείας, εἶτα δὲ διὰ ψήφου μερικωτέρας ἐκ τοῦ κόλπου αὐτῶν ἐξελέξαντο ἑνδεκαμελῆ Κυβέρνησιν, τουτέστι τὸν Δοῦκα Κρήτης, καὶ δέκα συμβούλους. Τὰ ἀρχεῖα τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης διασώζουσιν οὐ μόνον τὰ ὀνόματα τῆς ἑνδεκαμελοῦς αὐτῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ εἰκοσιτέσσαρα τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς. Ἐν τῷ παραδοῦναι αὐτὰ εἰς τὴν μνήμην τῶν μελλόντων τῆς Ἑλλάδος Ἱστορικῶν, εὔλογον κρίνομεν, ἀκριβογραφίας χάριν, νὰ παραδεχθῶμεν τὴν χρῆσιν τῆς Ἰταλίδος, ἐν ᾗ παρὰ τῶν τότε ὑπομνηματιστῶν διεφυλάχθησαν.

Δοὺξ τῆς Πολιτείας.

1. Marino Gradenigo, ὁ καὶ *Φρόνιμος* ἐμφαντικῶς προσονομασθείς.

Σύμβουλοι αὐτοῦ.

2. Tito Gradenigo,
3. Tito Venier,
4. Giorgio da Molin,
5. Francesco Muazzo,
6. Marco Corner,
7. Pierro Gallina,
8. Marco Fradello,
9. Andrea Pandolco,
10. Pamparino Quirin,
11. Bartolomeo Grimani.

Τὰ λοιπὰ 24 μέλη τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς.

12. Giovanni Gradenigo, el Grasso (ἀδελφὸς τοῦ Τίτου συμβούλου),
13. Leonardo Gradenigo, } ἀδελφοὶ φέροντες καὶ
14. Francesco Gradenigo, }
τὴν τῶν Καλλεργῶν ἐπωνυμίαν.
15. Antonio Gradenigo, } ἀδελφοί.
16. Nicoletto Gradenigo, }
17. Marco Gradenigo, el Spiritolo,
18. Maffio Gradenigo,
19. Antonio da Molin, el Codeta,
20. Zanachi da Molin,
21. Marco Corner, la Colzina,
22. Domenico Corner, el Verzo,
23. Andrea Corner, de la casa mazor,
24. Forangola Corner,
25. Filippo da Vigonza,
26. Zanachi da Vigonza,
27. Gerardo Venier,
28. Piolato Muazzo,
29. Zanachi d'Erizzo,
30. Giorgio Barbo,
31. Lorenzo Barbarigo,
32. Rigrazio Quirini,
33. Angelo Barozzi, dalla Cania
34. Angelo Balbi,
35. Angelo Adoldo.

Ἰδοὺ καὶ τὸ Καταστατικὸν τῆς πολιτείας ψήφισμα, ὅπερ αὐθημερὸν ἐν τυμπάνοις καὶ σάλπιγξιν ἐδημοσιεύθη περὶ τὴν πόλιν.

« Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. »
« Ἔτει Κυρίου 1363, μηνὶ Ἰαννουαρίῳ, ἡμέρᾳ πέμπτῃ. »
« Ἐκ Χάνδακος νήσου Κρήτης. »

« Ἐπειδὴ, κοινῷ ζήλῳ καὶ συνεργίᾳ τοῦ Συλλόγου τῶν τιμαριούχων, τῶν κληρικῶν, καὶ λαϊκῶν τῆς νήσου Κρήτης, κατηργήθη ἐσαεὶ ἡ ἐπὶ τῆς νήσου αὐτῆς κυριαρχία τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας· καὶ ἐπειδὴ τὴν ἤδη καταργηθεῖσαν κυβέρνησιν δέον ἑτέρα νόμιμος κυβέρνησις νὰ διαδεχθῇ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς νήσου, καὶ πρὸς εὐημερίαν τῶν ἐγκατοίκων· διὸ, τὸ Ἀνώτερον Συμβούλιον, συνελθὸν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τοῦ Χάνδακος εἰς σύσκεψιν προνοητικὴν καὶ παμμελῆ, ἐψήφισε καὶ θεσπίζει ὡς ἑξῆς· »

« Α'. Ἡ νῆσος Κρήτη μετὰ πάντων τῶν πόλεων φρουρίων καὶ ἐξαρτημάτων της, λαϊκῶν τε καὶ ἐκκλησιαστικῶν, κηρύττεται ἀπὸ τῆς σήμερον Δημοκρατία αὐτοκρατὴς, ἀδέσποτος, ἀνεξάρτητος, ὑπὸ τὴν σεπτὴν προστασίαν τοῦ Ἁγίου καὶ θαυματουργοῦ Τίτου, ἀποστόλου καὶ πάτρωνος τῆς νήσου αὐτῆς. »

« Β'. Ὑπέροχος καὶ κυρία τῆς Γαληνοτάτης Κρητικῆς Δημοκρατίας θρησκεία ἀναγορεύεται εἰς τὸ ἑξῆς ἡ ἱερωτάτη τῶν ἱθαγενῶν Γραικική. »

« Γ'. Διὸ, ἡ σημαία τῆς Ἐνετικῆς πολιτείας εἶναι καὶ ἔσεται ἀπὸ τοῦ νῦν κατηργημένη, ἀντὶ δ' αὐτῆς ἀπανταχοῦ τῆς νήσου ἀναπετάννυται ἡ ἐθνικὴ τοῦ Ἁγίου Τίτου, μόνον νόμιμον, ἐπίσημον, καὶ σεβαστὸν σύμβολον τῆς σήμερον αἰσίως ἐγκαινιζομένης αὐτονομίας. »

« Δ'. Μέχρι προνομάτος περαιτέρου, ἡ ἡγεμονικὴ τῆς Κρητικῆς Δημοκρατίας παράστασις ἐναποτίθεται παρὰ τῆς Συγκλήτου ὅλης πρὸς τὸν Ἐνδοξώτατον καὶ Συνετώτατον Μαρῖνον Γραδίνικον Βαϊάρδον, Δοῦκα, καὶ πρὸς τοὺς ἑκλαμπροτάτους δέκα εὐγενεῖς Συμβούλους του (*Ἕπονται τὰ ὀνόματα*). Τούτοις θέλουσιν ἀπονεῖμει τὴν πρέπουσαν εὐλάβειαν, πίστιν, καὶ ὑποταγὴν σύμπαντες ἀδιακρίτως οἱ ὑπήκοοι τῆς πολιτείας. »

« Ε'. Ὁ εἰρημένος Δοὺξ μετὰ τῶν συμβούλων του θέλουσιν ὅσον οὔπω καθυποβάλει πρὸς τὴν Σύγκλητον σχέδιον κυβερνητικοῦ Ὀργανισμοῦ.

« ς'. Κηρύττονται δὲ προδόται τῆς Κρητικῆς Δημοκρατίας, καὶ ὡς τοιοῦτοι θανάτῳ ζημιοῦνται·

« 1) Ὅσοι, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε διὰ ἔργου, εἴτε ἀμέσως, εἴτε πλαγίως καὶ ὁπωσδήποτε, ἐναντιωθῶσιν εἰς τὰς διατάξεις τοῦ δε τοῦ ψηφίσματος, καὶ εἰς τὰ προσεχῶς δημοσιευθησόμενα θεσπίσματα τῆς ἀναγορευθείσης ἤδη πανσεβάστου Ἀρχῆς. »

« 2) Ὅσοι, εἴτε ἀμέσως, εἴτε πλαγίως, καὶ ὁπωσδήποτε, προτείνωσιν εἰρήνην μετὰ τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας, ἢ συμβιβασμοὺς δυναμένους νὰ προσβάλωσι καθόλου ἢ ἐν μέρει τὴν αὐτονομίαν καὶ πλήρη ἀνεξαρτησίαν τῆς Γαληνωτάτης Κρητικῆς πολιτείας. »

« Δόξα, τιμή, προσκύνησις πρὸς τὸν θαυματουργὸν Τῖτον, προστάτην τῆς ἡμετέρας αὐτονόμου πολιτείας τῆς Νήσου Κρήτης. »

(*Ἔπονται αἱ ὑπογραφαὶ τοῦ Δουκὸς* [*Ἐγὼ Μαρῖνος Γραδένικος, ἐλέῳ Θεοῦ Δοὺξ Κρητῶν*], *τῶν δέκα συμβούλων του, ἐφεξῆς δὲ τῶν 24 μελῶν τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ δύο Καγκελλαρίων.*)

Πρόδηλον ἐντεῦθεν τὸ σχῆμα τῆς ἐγκαθιδρυθείσης Δημοκρατίας.

Οἴμοι! ποῦ ὁ ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως ζῆλος; Ποῦ ἡ εὐλάβεια τῶν Στεφανιτῶν, τῶν Ἀργυροπούλων, τῶν Χορτατσῶν πρὸς τὴν Βυζαντινὴν μοναρχίαν; Γίνεται μὲν ἐνταῦθα μνεία σημαίας *Ἐθνικῆς*, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀετοῦ, σύμβολον ἐθνότητος παρουσιάζεται ὁ Ἅγιος Τῖτος. — Ἀληθές, ὅτι ἀπὸ βασιλείας τοῦ Καντακουζηνοῦ θάρρος καὶ ἐμπιστοσύνην μεγάλην δὲν ἐνέπνευσεν ἡ Αὐλὴ Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰς πεποιθήσεις τῆς ἀνωτέρας τάξεως τοῦ γένους ἡμῶν, μάλιστα ὅπου κατῳκίσθησαν Ἐνετοὶ καὶ Τοπάρχαι Σταυροφόροι, συνέβησαν ἤδη ἀλλόκοτοι μεταβολαί. Ἡ συνεπιμιξία καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Δύσεως, οἷον ἱππικοὶ ἀγῶνες, γυναικολατρεία, ἐρωτικὰ δικαστήρια, θεσμοὶ καὶ τελεταὶ τῶν ἱπποτικῶν ταγμάτων, ἱεροσολυμιτικὴ νομοθεσία, ταῦτα καὶ ἄλλα ἄττα παρείσακτα, εἰσήγαγον εἰς τὰ ἤθη, εἰς τὰς γνώμας, εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτὴν τῆς τότε κοινωνίας τῶν Φραγγαρχόντων τροπήν τινα, ἢ μᾶλλον νόθευσιν ἀξιοσημείωτον. Τίς τότε δὲν ἠκροάζετο μετὰ θαυμασμοῦ τὰς ἐκ τῆς ὀργώσης Ἰταλίας ἐρχομένας φήμας περὶ γενικῆς καταλύσεως μοναρχίας καὶ δεσποτισμοῦ; Τίς δὲν ἀνεθέρμαινε τὴν φαντασίαν ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν Γαλλικῶν ποιημάτων καὶ μυθιστορημάτων, ἀκουράστως μεταφραζομένων εἰς τὴν ἀπλοελληνικήν; Ἡ ἀττικὴ διάλεκτος τῆς Βυζαντινῆς Σχολῆς εἶχεν ἤδη χάσει πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ζηλωτάς. Ὑπὸ τοῦ Σταυροφορικοῦ ῥεύματος παρασυρέντες, πλεῖστοι τῶν εὐφυεστέρων εὐπατριδῶν, ἐκ τῆς ἱπποραχίας ἐπιστρέφοντες, προτίμησαν, ἀντὶ τῆς ἐπιπόνου ἀναγνώσεως τῆς Ἰλιάδος καθ' Ὅμηρον, ἢ κατὰ Δίκτυν, ἢ κατὰ Τζέτζην, τὴν προχειρτέραν ἀνάγνωσιν τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου κατὰ τὸν Γάλλον ῥαψῳδὸν Benoit de Sainte More, ἢ κατὰ τὸν Γερμανὸν Herbort von Fritslar, μεταγλωττισθέντας νεοελληνιστί. Ἐνὶ λόγῳ αἱ παραδόσεις τοῦ Βυζαντινοῦ μεσαιῶνος ἀπηρχαιώθησαν, λογισμοὶ νεώτεροι ἐδελέασαν τὰ πνεύματα. Ἡ δὲ κατάστασις τῆς γεγηρακυίας αὐτοκρατορίας τοῦ Κωνσταντίνου συνεπηύξανε τὴν πρὸς τὸν νεωτερισμὸν ῥοπήν. Ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ ἐσωτερικοὶ περισπασμοί, αἱ ἐθνοκτόνοι διχόνοιαι τῶν μεγιστάνων, τὸ μεταξὺ Καντακουζηνοῦ καὶ βασιλίσσης Ἄννης σχίσμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ δυσπρεπὴς συμμαχία τῆς εἰρημένης Αὐλῆς μετὰ τῶν Ἐνετῶν, αἱ συνεχεῖς καὶ βαρύταται ζημίαι, ἃς οὐ μόνον κατὰ τὸν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν εἰρήνην ἐπήνεγκον οἱ Γενουῆται πρὸς τὴν νοσοῦσαν Βυζαντινὴν ἐπικράτειαν, ταῦτα καὶ ἄτερα ἔτι κακὰ ἐχαύνωσαν σφόδρα τὸν ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως ἐνθουσιασμόν. Ἔπειτα! τίς δὲν ἔβλεπε τοῦ Ὀτμάνου τὸν διάδοχον προβαίνοντα ἀψοφητὶ πρὸς τὴν ἑτοιμοθάνατον αὐτοκρατορίαν, ὡς πρὸς κλίνην ἀγωνιῶντος ἄγγελος θανάτου; Οἱ πρῴην ἄποικοι Βυζαντινοὶ καὶ Ἐνετοὶ προὐτίθεντο νὰ οἰκοδομήσωσιν εἰς Κρήτην οἶκον ἀκράδαντον, πολιτείαν αἰωνόβιον. Ἠσπάσθησαν δὲ τὸ δημοκρατικὸν σχῆμα, διότι ἡ δημοκρατία ἦτο ἐν ἔθει τὰς ἡμέρας ἐκείνας· ἡ ἀριστοκρατικὴ ὑπεννοεῖται. Δημοκρατίαν ἤκουον εἰς Γενοῦην, εἰς Πῖσαν, εἰς Φλωρεντίαν, εἰς Σιένην εἰς Περουσίαν (Perugia), εἰς Ἅγιον Μαρῖνον, εἰς Ραγούζαν, εἰς Ἀμάλφην, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πλησιέστερον, εἰς Χίον, ὅπου ἐσχάτως οἱ Ἰουστινιανοὶ κατῳκίσθησαν· ἀπανταχοῦ τῆς Ἰταλίας τάσις πρὸς τὴν δημοκρατίαν. Τοιοῦτον οὖν ζηλεύσαντες ὑπογραμμόν, κατεσιώπησαν τὴν αὐθεντίαν τῶν πατρίων παραδόσεων. Ὅθεν κόψαντες τὸ νῆμα, ὅπερ ἐξ αἰῶνος συνῆψε τὴν νῆσον Κρήτην πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν κηδεμονίαν τῆς Βυζαντινῆς μητροπόλεως, ἐνεκαθίδρυσαν τῆς μεσαιωνικῆς Ἰταλίας τὸν νεωτερισμόν.

Καὶ ὅμως, εἰς τοὺς μυχοὺς τῆς Ἰταλομόρφου πολιτείας αὐτῆς, πνεῦμα Ἑλληνικόν, πνεῦμα ἀνατολικὸν καὶ ὀρθόδοξον ἐνεφώλευεν· ἀντίθεσις ἐπίσυχνος εἰς τὰ ἄμορφα ἔτι, καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀνεπισφράγιστα ἤθη, ἔθιμα, φρονήματα τῶν καιρῶν ἐκείνων. Τὰ μέλη τοῦ ἀρτιυστάτου Δουκικοῦ Συμβουλίου ἐπρέσβευον πατρόθεν τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας μας. Τρεῖς ὅμως αὐτῶν, ἐξ ὧν καὶ ὁ Δοὺξ Γραδένικος, ἄτοπον τὴν ἑτεροδοξίαν κρίναντες, ἐξώμοσαν αὐθωρεὶ τὸν Λατινισμόν, καὶ *τὴν* ὁμολόγησιν τοῦ ἑλληνικοῦ *Πιστεύω* ἔγγραφον παρέδωκαν εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς ἡμέρας (1). Τὸ παράδειγμα τούτων ἔθηξε καὶ ἑτέρων εὐπατριδῶν τὴν *ἐθνικὴν* φιλοτιμίαν, διότι ἡ λέξις Ἔθνος (Nazione) ἀνεπήδησεν ἀμέσως ἐκ τοῦ σταλακτηρίου τῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων. Ὁλόκληροι οἰκογένειαι Λατίνων ἔσπευσαν ν' ἀρνηθῶσι τὸ ἔσχατον στίγμα τοῦ Ἐνετισμοῦ, παραδεχθεῖσαι τὰς παραδόσεις τῶν πατέρων (2). Ἡ μητρόπολις τοῦ Χάνδακος, τῇ μνήμῃ τοῦ Ἁγίου Τίτου ἀνέκαθεν ἀφιερωμένη, καὶ τὸ πρὶν Λατινική, διὰ σπουδῆς ὑπὸ τοῦ Ἀρχιπρεσβυτέρου Ἀγαπίου ἁγνισθεῖσα, καὶ εἰς Ἑλληνικὴν μεταβληθεῖσα, ἐγένετο πάνδημον κατηχητήριον. Οἷα πραγμάτων ἀπροσδόκητος μεταλλαγή! Ὀρμὴν μεγάλην καὶ πολυδάπανον εἰς τιμὴν τοῦ πάτρωνος ἐτέλουν συνήθως οἱ Ἐνετοὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Μετὰ τὸν ὕμνον τῆς ἑορτῆς « Christus vincit, Christus regnat, » ἐτονίζοντο τὰ πολυχρόνια πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον totius Regni Cretæ Ἀρχιεπίσκοπον· τότε δὲ ὁ ὀρθόδοξος Πρωτοπαπᾶς, ἐν ἱερᾷ στολῇ καὶ ὑπὸ παντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου ἀκολουθούμενος, προσήρχετο ἐνώπιον τοῦ Λατινεπισκόπου, καὶ ἔκλινε μέχρις ἐδάφους τὴν κεφαλήν, περιμένων διὰ τῆς εὐλογίας τὴν ἄδειαν τῆς κνορθώσεως. Διάφορος, ὅμως, ἡ παροῦσα τελετή. Ὁ μέγας κώδων τῆς μητροπόλεως, ἀφιέρωμα πρόσφατον τῆς Ἐνετίας, ἐσήμανεν ὀρθρινὸς τὴν ἑορτασιν Ἑλληνικῶν Ἐπιφανείων μετὰ παρέλευσιν ἑκατὸν ἑξήκοντα ἐτῶν. Οὐδέποτε κατεφράχθη ὁ ναὸς ὑπὸ τοσαύτης συρροῆς ἀνδρῶν, γυναικῶν, παίδων· ὁ Δοὺξ Γραδένικος μετὰ τῶν Συμβούλων του καὶ λοιπῶν προὐχόντων ἔστη ἀριστερόθεν τοῦ εἰκονοστασίου, φορῶν τὴν κοκκίνην τῆς ὑπερτάτης ἀξίας περιβολήν. Ὡς δ' ἤχησεν ἡ ἀνατολικὴ ψαλμῳδία, καὶ αἱ ἀναθυμιάσεις τοῦ λιβάνου εὐωδίασαν τὸν ἀέρα, καὶ ἤρξατο ὁ ὕμνος « *Ἐπεφάνης σήμερον τῇ οἰκουμένῃ, καὶ τὸ φῶς σου, Κύριε, ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς,* » ἔκρηξις κατανύξεως, στεναγμῶν, δακρύων ἤχησεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. Μετὰ τὴν τελεπὴν τοῦ Ἁγιασμοῦ, ὅσοι Λατῖνοι, εὐγενεῖς καὶ χυδαῖοι, σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις γονυκλινήσαντες ἐνώπιον τῆς εἰκόνος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐξώμοσαν ὁμοφώνως τὴν ἑτεροδοξίαν, ὅπως συμμεθέξωσι τῆς θρησκείας τῶν ἰθαγενῶν· ὡς καὶ γόνατα ἱερέων καὶ *καρστικῶν* λατίνων ἔκαμψεν ὁ πατριωτικὸς ἐνθουσιασμός. — Λειτουργία εἰς τὰ χρονικὰ τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος ἀξιομνημόνευτος! Ἄνθρωποι ἐκ περάτων Ἰταλίας, καὶ κατ' ἐποχὰς διαφόρους ἐλθόντες εἰς Κρήτην, ξένοι τὴν πατρίδα, τὸ δόγμα, τὰ ἤθη, τὴν γλῶσσαν, ξένοι τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν καὶ τὰ συμφέροντα, ἄνθρωποι ὑπὸ παντοίων λόγων ἕως τότε ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένοι, συμπαρευρέθησαν τὴν πρώτην ἐκείνην μετὰ τῶν ἰθαγενῶν εἰς ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ θυσιαστήριον, συνέτυχον ὑπὸ τὰς πτέρυγας μιᾶς πατρίδος κοινῆς, εἰς ἕνα καὶ μέγαν ὅρκον ἅπαντες αὐθορμήτως συνδεδεμένοι. Ἠσπάσατο δὲ ὁ εἷς τὸν ἄλλον, καὶ πάντες μετὰ καρδίας συντετριμμένης ἀλλήλους περιεπτύχθησαν, ὡς ἀδελφοί, μετὰ μακρὸν ἀναγνωριζόμενοι χωρισμόν.

Ἡ σκηνὴ ἀπέβη ἔτι μᾶλλον συγκινητική, ὅτε, μετὰ τὴν εὐλόγησιν τῶν σημαιῶν τῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς ὁρκοδοσίας τῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς, ὁ Δοὺξ Γραδένικος, Νέστωρ λευκάκομος, νῦν δὲ καὶ νεόφυτος ὀρθοδοξίας, ἀπήγγειλε λόγον πανηγυρικὸν ἅμα καὶ παραινετικὸν εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς κτηθείσης αὐτονομίας. Ἡ γλῶσσά του, εἰς τὴν μεγάλην τῆς ἡμέρας περιωπὴν ἀνυψωθεῖσα, ἔλαβε ποῦ καὶ ποῦ τόνον Δημοσθενείου ῥητορικῆς. — « Ὁ τύραννος ἀπεβλήθη! εἶπεν ἀναφωνήσας ἐντονώτερον. Ἤδη ἡ εὐδαίμων νῆσός μας κατατάσσεται εἰς τὴν χορείαν τῶν πολιτειῶν. Βλέπω τὸν δαίμονα τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας ἐλευθερίας συμπαριστάμενον δαφνοστεφῆ εἰς τὰς δεήσεις μας, ἐπικροτοῦντα τῶν ἀγώνων μας τὴν κατόρθωσιν, σὺνευχόμενον ὑπὲρ παγιώσεως δικαιωμάτων, ἐξαγορασθέντων διὰ μακρῶν καὶ ἀναριθμήτων ὁλοκαυτώσεων. Ἀλλ' ἂν ὁ τύραννος ἀπεβλήθη, ὅμως δὲν ἀποκαρτερεῖ, δὲν δειλιᾷ· δυσμετάπιστον γὰρ ὁ δεσποτισμός. Τίς ἀμφιβάλλει, ὅτι μετ' οὐ πολὺ στόλος Ἐνετικὸς θέλει παραπλεύσει τὴν Κρήτην, καὶ σμῆνος λῃστῶν, στίφη ἀνάνδρων μισθοφόρων θέλουσιν αὖθις συλλαγωγήσει τὰς πεδιάδας της; Ἀλλ' ἡμεῖς, εἰς μίαν γνώμην συνεστηριγμένοι, καὶ τὸν θάνατον καταφρονοῦντες, ἡμεῖς, ὑπέρμαχοι, ζωῆς, τιμῆς, πίστεως, οἰκογενείας, πρὸς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ τυράννου θέλομεν ἀντιτάξει τεῖχος ἀπόρθητον τὴν ἀνδρίαν μας ἐπιμονήν, τὴν φιλοπατρίαν. Εἴθε μᾶς ἔβλεπον ἐνθάδε συνηθροισμένους οἱ Ἐνετοί! Ἀπὸ τῆς στυγερᾶς αὐτῆς Βουλῆς, ὅπου χαλκεύεις τοῦ κόσμου τὰς ἁλύσεις, στρέψε, ἀπόβλητος μητρυιά, τὸ βλέμμα πρὸς τὴν ἱερὰν ταύτην καὶ θεοπρεπῆ πανήγυριν! Ἰδὲ θέαμα ξένον πρὸς τὴν ἀφιλόστοργον ψυχήν σου, λαόν, χθὲς μὲν δοῦλον καὶ διῃρημένον, σήμερον δ' ἐλεύθερον καὶ συμπαγῆ, ὑμνοῦντα κατὰ τῆς δυναστείας σου ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Σταυροῦ μῖσος μεταδοθησόμενον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν! » — Βροντὴ εὐφημήσεως ὑπεδέξατο τὸν ἐξορκισμόν. Ἀμήν, ἀμήν! ἐπανεβόησαν χίλια στόματα. Ὡς δὲ ὁ θόρυβος κατεπαύθη, καὶ σιγὴ πάλιν ἐπεκράτησεν, ὁ γέρων, ἀναλαβὼν τὸν λόγον, διὰ φωνῆς πνιγομένης ὑπὸ δακρύων, καὶ ὄμμασιν ἀνατεταμένοις πρὸς οὐρανόν· — « Καὶ σεῖς, ἀνέκραξε, σκιαὶ συγγενῶν, φίλων, συμπολιτῶν, σεῖς ἀπειράριθμα θύματα τῆς μαχαίρας, τοῦ πυρός, τῆς ἀγχόνης, σεῖς, οἱ ἐν βασάνῳ καὶ μαρτυρίῳ τὴν εὐπρέπειαν τῆς σήμερον Εὐχαριστίας προμολογήσαντες, εὐφράνθητε ἐπὶ τῇ εὐγνωμοσύνῃ, ἣν κατὰ τὴν ἀείμνηστον ταύτην ἡμέραν ὁμοφώνως σᾶς ἀναπέμπομεν! Ἀπὸ τῶν οὐρανίων σκηνῶν, ὅθεν εὔχεσθε πρὸς τὸν Παντοκράτορα ὑπὲρ ἡμῶν, οὐδέποτε θέλετε ἰδεῖ τὰ τέκνα σας πορευόμενα ἐν ὁδῷ διχονοίας, οὐδέποτε ὄψεσθε αὐτὰ παρεκκλίνοντα εἰς ἔργα σκότους καὶ διαφθορᾶς! »

Τῇ ἐπαύριον, ἑορτῇ τοῦ Προδρόμου, οἱ κάτοικοι τοῦ Χάνδακος καὶ τῶν προαστείων προσέφερον ἐπισήμως εἰς τὸ Πλάτιον πίστιν καὶ ὑποταγὴν τῇ Δημοκρατίᾳ. Ἐκ τῶν εὐπατριδῶν ὀλιγοστοὶ ἀπεφοιτήσαν νὰ συναινέσωσιν. Ἑνὸς μόνου τὴν μνήμην ἐφύλαξεν ἡ ἱστορία· ἐκαλεῖτο Ἰάκωβος Μουάτσος, ἢ Μουδάτσος, ἢν δὲ ἀδελφὸς τοῦ Φραγγίσκου, ὃν ἡ ψῆφος τῶν εὐγενῶν συνέταξεν εἰς τὸ Κυβερνητικὸν Συμβούλιον. Ὁ ἐνετόφρων οὗτος τοσοῦτον ἠθυδίασεν, ὥστε καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς ἀπεδοκίμασε τὴν μεταβολήν, ἣν ἐκάλεσεν *ἀσυγχώρητον ἀποστασίαν*. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Πλατίου, ὅπου οἱ πολῖται

(1) Cappelletti, St. Venez. T. 4. Cap. XV. p. 377.

(2) « Qui ut Græcos in perfidiæ communionem illicerent, abolitio Latino ritu, in omni Cretensi Insula Græcum ritum, quem et ipsi publice amplexati, fuerant, servari mandaverunt ». Cr. Sacra. T 2.

προσήρχοντο τὴν αὐτονομίαν ἀνθομολογοῦντες, καὶ ἰδὼν τὸν αὐτάδελφον συνεδριάζοντα μετὰ τῶν συμβούλων καὶ τοῦ Δουκὸς, ἐξερράγη εἰς λοιδορίας κατὰ τῶν *σφετεριστῶν*, καὶ ἀνευφήμησε τοῦ Ἁγίου Μάρκου τὴν νομιμότητα. Ἐξελήλθη ὡς παράφρων, καὶ ἀπεπέμφθη ἐν συριγμοῖς καὶ καταβοήσεσιν. Ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν, ὁ μονογενὴς υἱός του, ἐνετόφρων ὅσον ὁ πατὴρ, ἀπετόλμησε καὶ ἐν πλήρει ἀγορᾷ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς καταργηθείσης ξενοκρατίας. Τὸ περὶ ἐχθρῶν πατρίδος ἄρθρον τοῦ Καταστατικοῦ Ψηφίσματος ἔλαβεν ἄμεσον ἐκτέλεσιν. Τὰ ἐγκαίνια τῆς πρώτης μετὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν κατάκτησιν Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας ἐμολύνθησαν αἵματι. Ὁ εἰκοσαετὴς Μουάτσος ἔπεσε κατατετρωμένος ὑπὸ πληγῶν μαχαίρας, τὸ δὲ σῶμά του διεσύρθη ἄπνουν περὶ τὰς ἀγυιὰς ὑπὸ συρφετοῦ.

Οὕτω πως ἐτελέσθησαν τὰ προοίμια τῆς κτηθείσης ἐλευθερίας.

Οἱ δὲ χρονογράφοι, ὧν τὰς σελίδας ἀνελίσσομεν, παρασιωπῶσι τὸν τρόπον δι' οὗ τὰ φρούρια τοῦ Χάνδακος περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἰθαγενῶν. Ἀπέφυγον καθόσον φαίνεται νὰ ὁμολογήσωσιν ἀναφανδὸν τὴν ἀτιμίαν. Ἀλλ' ἡ αἰσχύνη αὐτῶν δὲν ἐξηνάλωσε τὴν ἀλήθειαν. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ὁ ξένος ἀπεδιώχθη πανταχόθεν, ἡ δὲ νῆσος, τὸν δούλειον ζυγὸν ἀποσείσασα, συνετάχθη τῇ κυβερνήσει τῆς πρωτευούσης. Ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Τίτου ἐκυμάτισεν ὑπερήφανος ἐπὶ πάσας τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια τῆς Κρήτης, ἀπὸ Κισσάμου μέχρι Σιτίας, ἐρημωθὲν δὲ παντοῦ ὁ δημοκρατικὸς τῆς ἀρχοντίας ῥυθμός.

Ὁ Δοὺξ Δεονάρδος, ἐν τοσούτῳ, ἐγκλειστος ἐτάκη μετὰ τῶν συμβούλων του εἰς τὴν φυλακήν, στερηθεὶς καὶ αὐτῆς τῆς ἀδείας τοῦ ἐπιστεῖλαι πρὸς τοὺς ἐν Ἐνετίᾳ συγγενεῖς του. Πλῆθος χωρικῶν συνέῤῥευσεν ἐπί τινας ἑβδομάδας εἰς τὸν πύργον, ὅπως θεαθῇ ὀφθαλμοῖς ἰδίοις τὸ παράδοξον θέαμα, ὅπως ἐπαληθεύσῃ τὸ ἄκουσμα τῆς ἐκτόπου ταπεινώσεως. Περιεκυκλώθη ὁ ταλαίπωρος καθ' ἑκάστην ὑπὸ περιέργων, εὐλαβητικῶς κατασκοπούντων τὸ βλέμμα, τὸ πρόσωπον, τὰ κινήματά του, ὡσεὶ θηρίον, ἄλλοτε μὲν ἐπίφοβον καὶ ζηριώδες, νῦν δὲ περιωρισμένον εἰς σιδηροῦν κλωβόν. Ἔτυχε μεταξὺ τῶν ὀχλήρων καὶ τις ἀοιδὸς, ἐκ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ψαλλόντων δημοτικοὺς ἰάμβους, ὅστις ἐπενόησε νὰ διασκεδάσῃ τοῦ δεσμώτου τὴν κατήφειαν διὰ τῆς ἡδυφωνίας του. Ἁρμόσας οὖν τὴν λύραν, συνῴδησεν ᾆσμά τι περίακτον, συντεθὲν ἀρτίως εἰς ἐξύμνησιν τῆς Κρητικῆς ἐλευθερίας. Ὁ Δοὺξ ἠγνόει τὴν Ἑλληνικήν. — « Τί λέγει τὸ ποίημα αὐτό ; » ἠρώτησεν ἰταλιστὶ τὸν ῥαψῳδὸν, ἤδη τὴν σιγήσασαν λύραν ἐξαρμάζοντα.

—*Λεμπερτά* ! ἀπήντησεν οὗτος ἐμφαντικώτατα, ἐκφωνήσας λέξιν ἰταλικὴν, κοινὴν κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας. Καὶ διὰ χειρονομίας ἐπειράθη ν' ἀγγείλῃ πρὸς τὸν πρώην Ἁρμοστὴν, ὅτι τὸ ᾆσμα ἐκεῖνο περιήρχετο τὴν νῆσον ὅλην ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν νηπίων περιᾳδόμενον.

— Canzonette e Libertà, xe dò cose che no stà, ἀνέκραξε σαρκαστικῶς ὁ Ἐνετός (1).

Ἄλλως, ὅμως, ἐφρόνουν οἱ ὁμογενεῖς του Δάντης καὶ Πετράρχης. Τίς ὁ μὴ ἀσμένως ἐπανακαλῶν τοῦ περιπλανωμένου Φλωρεντινοῦ τὸν στεναγμόν'

« Libertà vò cantando ch' è si cara ; »

Ἡ ὑπεροψία τῶν Πατρικίων Ἐνετῶν κατέπεσεν· ὁ στίχος ὅμως, ἐπιζήσας, ἐξανίστησι τὴν Ἰταλίαν ἐκ τοῦ λιθάργου.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΣΠ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΠΑΡΑ ΡΩΜΑΙΟΙΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ.

—ooo—

Ἐπιστολὴ ἐκ Μασσαλίας.

Φίλε !

Διὰ τῆς ἐπιστολῆς σου τῆς 13 τοῦ παρελθόντος Νοεμβρίου μοι ζητεῖς, ἅτε θιασώτη νῦν τοῦ Ἐμπολαίου Ἑρμοῦ, πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐμπορίας τῆς Ῥώμης κατὰ τὴν ἐνδοξοτέραν αὐτῆς ἐποχὴν, μέχρι τῆς διαιρέσεως τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικήν.

Ἀναμφιβόλως, φίλε, ζητῶν μοι πληροφορίας περὶ ἐμπορίας τῶν Ῥωμαίων, δὲν ἐννοεῖς τὴν ἐμπορίαν ἥνπερ μετέρχονται οἱ λεγόμενοι τὰ νῦν πραγματευταὶ καὶ οἱ χειρώνακτες, οἵτινες ὑπάρχουσι παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς, μηδ' αὐτῶν τῶν βαρβαρωτάτων ἐξαιρουμένων, διὰ τὰς καθημερινὰς χρείας· ἀλλὰ τὴν ἐμπορίαν, τὴν ἐμψυχόνουσαν ὁλόκληρον τὸ ἔθνος, ζωογονοῦσαν τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν, καὶ πλουτίζουσαν ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις τοῦ ἔθνους, ὑφ' οὗ ἐνεργεῖται.

Ἂν καὶ ὁ ὑπολειπόμενός μοι χρόνος δὲν εἶναι ἱκανὸς πρὸς ἔρευναν καὶ ἀπάντησιν ἐπὶ τοιούτου ζητήματος, ἵνα εὐχαριστήσω ὅμως τὴν ἐπιθυμίαν σου, ἔρχομαι διὰ βραχέων νὰ σοὶ ἐλθέσω τὰς περὶ τούτου γνώσεις μου, ἃς συνηρανισάμην ἐκ διαφόρων συγγραφέων, παραπέμπων σε συγχρόνως εἰς αὐτοὺς πρός τε τελειοτέραν τοῦ πράγματος ἔρευναν καὶ πρὸς κόρον τῆς ἐπιθυμίας σου. (α)

(1) « Δὲν στερεοποιοῦσι τὰ τραγουδάκια τὴν ἐλευθερίαν. »

(α) Βλέπε Heeren, Idées sur le commerce et la politique des principaux peuples de l'antiquité, ὅπερ δὲν ἐπρόφθασεν ὁ περικλεὴς οὗτος συγγραφεὺς νὰ τελειώσῃ.
Duran de la Malle, Economie politique des Romains.
Richelot, Esquisse de l'industrie et du commerce de l' antiquité.
Scherrer, Histoire du commerce de toutes les nations. Τοῦ συγγράμματος τούτου ἐδημοσίευσε καὶ παρ' ἡμῖν ὁ Κύριος Ναύτης τὰ μέχρι Φοινίκων καὶ Καρχηδονίων ὑπὸ τὸν τίτλον· « Γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἱστορία αὐτοῦ κτλ. Ἐν Ἀθήναις 1859.

Ὁ ἐπιχειρήσας καὶ ἐπιχειρήσων τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τῆς ἐμπορίας τῶν ἀρχαίων λαῶν, βλέπει ὅτι ὁ τὴν ὀλιγωτέραν πρὸς τοῦτο ὕλην παρέχων, εἶναι ὁ διὰ τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ περιφανὴς λαὸς τῆς ἀγερώχου πάλαι τε καὶ νῦν Ῥώμης. Παρατηρεῖ ὁ ἐρευνῶν τὰ τῆς ὕλης ταύτης, ὅτι ὁ ἰσχυρὸς οὗτος λαὸς τῆς ἀρχαιότητος δὲν χορηγεῖ αὐτῷ ὕλην ἀνάλογον τῷ στρατιωτικῷ αὐτοῦ μεγαλείῳ, ἀλλὰ, κατ' ἀντίθεσιν, μικρὰν καὶ περὶ τὴν παρακμὴν τῆς ἐμπορίας περιστρεφομένην, εἰς ἣν καὶ μεγάλως συνετέλεσεν.

Ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης ἦτο γενναῖος καὶ εἰς ἄκρον φιλόπατρις· ἐξ αὐτοῦ ἀνεφάνησαν πολιτικοὶ ἔξοχοι καὶ ἐπιδέξιοι, νομοθέται καὶ ῥήτορες ἐφάμιλλοι τοῖς διδασκάλοις αὐτῶν Ἕλλησιν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἔμποροι. Οἱ Ῥωμαῖοι κατέλιπον μεγαλοπρεπῆ ἀρχιτεκτονικῆς τέχνης μνημεῖα, κατεσκεύασαν λεωφόρους λιθοστρώτους, γεφύρας, ἐξαίσια ὑδραγωγεῖα, ὀχυρώματα, ὑπονόμους, καὶ προήγαγον τὴν ὑδραυλικήν· ἀλλὰ εἰς τὰ τῆς ἐμπορίας οὐδόλως συνετέλεσαν, καὶ οὔτε ἠδύναντο νὰ συντελέσωσιν, ἕνεκα τοῦ οἰκονομολογικοῦ καὶ κυβερνητικοῦ συστήματος αὐτῶν. Διότι ἡ μὲν πολιτικὴ οἰκονομία τῶν Ῥωμαίων συνίστατο εἰς τὴν κατανάλωσιν μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ πλούτου· ἡ δὲ εἰρήνη καὶ τὰ λοιπὰ συντελεστικὰ μέσα πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κλάδου τούτου, ὀλίγον συνᾴδοντα πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν ὑπεροπτικὸν χαρακτῆρα τῶν Ῥωμαίων, παρεβλέποντο ἕνεκα ἄλλων αἰτιῶν καὶ συμφερόντων· ἡ βιομηχανία καὶ ἡ παρεπομένη ταύτῃ ἐμπορία κατεφρονοῦντο ὑπ' αὐτῶν, καὶ ὡς ἐργασίαι ἀνοίκειοι εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, ἐγκατελείποντο εἰς τοὺς ἀπελευθέρους αὐτῶν. Ἡ νομοθεσία αὐτῶν δὲν συνεδέετο στενῶς μετὰ τῆς ἐμπορίας, ὅπως ὅλων σχεδὸν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ δημοκρατιῶν, οὔτε ἡ φιλολογία μετὰ τῶν ἐφηρμοσμένων ἐπιστημῶν. Αἱ μετὰ τῶν ὁμόρων καὶ ἄλλων ἐθνῶν συνθῆκαι πρὸ τῆς κοσμοκρατορίας αὐτῶν, ἦσαν συνθῆκαι ὅλως πολιτικαί, καὶ οὐχὶ ἐμπορικαί (α), οὔσης τῆς πολιτικῆς αὐτῶν κατακτητικῆς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐμπορικῆς, ὅπως ἡ τῶν Ἑλλήνων, ὧν τὰ διάφορα πολιτικὰ συστήματα, καθ' ἃ ἐκυβερνῶντο, ἐπροστάτευον τὴν ἐμπορίαν, πλὴν τοῦ τῆς Σπάρτης, καὶ ἐντίμους πολίτας ἐθεώρουν τοὺς μετερχομένους αὐτό ! Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἵνα προλάβωσι τὴν εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις ἐπέκτασιν τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ἐμπορίας, ἐδημοσίευσαν τὸν Φλαμίνιον νόμον, δι' οὗ ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Πατρικίους τὸ ἐμπορεύεσθαι, καὶ ἐκ τῶν εἰς αὐτὸ ἀναγομένων συνεχωρεῖτο μόνον ἡ τοκογλυφία καὶ ἡ ἐπὶ τῶν γαιῶν καὶ οἰκιῶν κερδοσκοπία.

Αἱ ἀποικίαι συντείνουσιν εἰς τὴν ἔκτασιν καὶ ἐπίδοσιν τῆς ἐμπορίας τῶν ἐθνῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι τυνέστησαν μὲν ἀποικίας, ἀλλ' αὗται ἦσαν στρατιωτικοὶ σταθμοὶ μᾶλλον ἢ ἐμπορικὰ ὁρμητήρια, ὅπως καὶ τῶν Ἑλλήνων. Τούτου ἕνεκα καὶ μέχρι σήμερον αἱ ἀποικίαι τῶν Ῥωμαίων μαρτυροῦσι τὴν στρατιωτικήν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ἐμπορικὴν εὐφυΐαν αὐτῶν, τὰ δύο ἐξοχώτατα τοῦτα χαρακτηριστικά, τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες ἦσαν καὶ ἔσονται αἰώνια τεκμήρια καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων. Αἱ ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ, αἱ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ αἱ ἀπανταχοῦ τῆς Μεσογείου Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, τὸ Βυζάντιον, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Μασσαλία καὶ αἱ ἐκ τούτων ἄλλαι ἀποικίαι, δεικνύουσι καὶ τὴν πρὸς τὴν ἐμπορίαν τάσιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα εἰς τὴν ἐκλογὴν προσφόρων τόπων πρὸς θεμελίωσιν ἀποικιῶν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀπεναντίας, οὐδεμίαν ἐμπορικὴν πρόνοιαν ἐλάμβανον κατὰ τὴν κτίσιν τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν, οὔτε θέσεις καταλλήλους πρὸς ἐμπορίαν ἐξέλεγον, διότι δὲν ἦσαν φύσει πεπλασμένοι δι' αὐτήν, ἣν ἀπηνῶς κατέστρεφον, καὶ ὅταν εὕρισκον αὐτὴν παρὰ τοῖς κατακτωμένοις λαοῖς· εἴποτε δὲ συνεχώρουν τὸ δι' αὐτῆς πλουτεῖν εἰς τοὺς καταδουλωθέντας, σκοπὸν εἶχον νὰ ἀπογυμνώσωσιν αὐτοὺς διὰ τῶν ὅπλων μετὰ ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ διὰ μόνης τῆς τέχνης τῶν ὅπλων ἀπέκτων εὐγένειαν, τιμὰς, θέσεις καὶ πλοῦτη, οὐδεμία ἄλλη εὕρισκεν ὑποδοχὴν παρ' αὐτοῖς, πλὴν τῆς γεωργίας, ἀλλὰ καὶ αὕτη μόνον ἐπὶ δημοκρατίας.

Λίαν δὲ περίεργον εἶναι, (καὶ ἡ διὰ μακρῶν ἐξέτασις τούτου ἀφίνεται εἰς τοὺς ἐκ προθέσεως ἐνασχολουμένους περὶ τὰ τοιαῦτα), ὅτι, ἐνῷ ἡ κεντρικὴ Ἰταλία, ἐφ' ἧς ἐκτίσθη ἡ Ῥώμη 753. πρ. Χρ. κατῳκεῖτο ὑπὸ τῶν Τυῤῥηνῶν, λαοῦ πεπολιτισμένου, ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχάνου, (διότι ἦσαν Πελασγοὶ καὶ τῆς αὐτῆς καταγωγῆς μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν Ἕλληνες ἄποικοι, ἑπομένως καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως), καὶ ἠδύναντο οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ὠφεληθῶσι καὶ νὰ διδαχθῶσιν ὑπὸ τούτων καὶ νὰ καλλιεργῶσι δι' αὐτῶν τὰς εἰρηνικὰς τέχνας, οὐδόλως ὠφελήθησαν, ἀλλ' οὔτε πρόνοιάν τινα ἔλαβον περὶ τῶν τοιούτων· περιωρίσθησαν δὲ εἰς τὸ ν' ἀφαιρέσωσι τοὺς διὰ τῆς φιλοπονίας καὶ τῶν εἰρηνικῶν τεχνῶν ἀποκτηθέντας θησαυροὺς ἐκείνων, νὰ καταστρέψωσι τὴν ναυτιλίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν αὐτῶν, καὶ νὰ ἀναγκάσωσιν αὐτοὺς νὰ ἐγκολπωθῶσι τὴν τέχνην τῶν ὅπλων. Τοιουτοτρόπως ὠφελήθηκαν οἱ ἀντίπαλοι τῶν Ῥωμαίων Καρχηδόνιοι καὶ ἐξέτεινον ἔτι μᾶλλον τὴν ἐμπορίαν αὐτῶν, ἐπολυπλασίαζον τὰ πλούτη, καὶ ηὔξανον τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν ἐν γνώσει τῆς Ῥώμης, ἐπειδὴ δὲν ἠγνόουν οἱ Ῥωμαῖοι ὅτι εἰς τὴν ἐμπορίαν ἐχρεώστει τὸ πᾶν ἡ ἀντίπαλος Καρχηδών. Ὅλαι λοιπὸν αἱ νίκαι καὶ τὰ τρόπαια τῶν Ῥωμαϊκῶν ὅπλων, ἦσαν καταστροφαὶ οὐ μόνον τῆς ἐλευθερίας τῶν κατακτωμένων λαῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς εὐδαιμονίας ἐκείνων· διότι ἡ Ῥώμη ἐγίνωσκε νὰ κατασπαταλᾷ τὰ πλούτη αὐτῶν, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ πολλαπλασιάζῃ ταῦτα διὰ καταλλήλων καὶ συντελεστικῶν μέσων· καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Ῥωμαῖ-

(α) Ὅρα εἰς παρὰ Τίτῳ 2 συνθήκας τῶν Ῥωμαίων μετὰ τῶν Καρχηδονίων, παρὰ Πολυβίῳ τὰς τῶν Καρχηδονίων πρὸς Ῥωμαίους.

κὸς λαὸς εἶναι μοναδικὸς μεταξὺ τῶν ἐπὶ πολιτισμῷ καὶ μεγαλείῳ καυχωμένων ἐνδόξων λαῶν τῆς ἀρχαιότητος.

Εἰς τὰ συντελοῦντα πρὸς διάδοσιν, ἐξάπλωσιν, καὶ παγίωσιν τοῦ πολιτισμοῦ, οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῆ ὅτι ὑπάγεται καὶ ἡ ἐμπορία, ἥτις ἂν δὲν εἶναι τὸ κυριώτερον πρὸς τοῦτο ὄργανον, εἶναι ὅμως ἓν τῶν συντελεστικωτέρων. Ἡ Ῥώμη λοιπὸν καταστρέψασα τὴν τῶν ἀρχαίων λαῶν, συνετέλεσεν ἴσως μᾶλλον τῶν βαρβάρων εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ὅπου ἐτίθει τὸν πόδα αὐτοῦ ὁ Ἕλλην, ἐκεῖ ἀνέθρωσε καὶ πολιτισμὸς, παιδεία, εὐνομία, πλοῦτος καὶ πᾶν ἀγαθόν· ὅπου δὲ ἡ Ῥώμη, ἐκεῖ ἦτο ἄφευκτος ὁ ὄλεθρος ὅλων τούτων, ἐὰν ὑπῆρχον. Ἐπεσώρευσαν πλούτη εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν οἱ Ῥωμαῖοι· ἀλλὰ τὰ πλούτη ταῦτα ἦσαν ἢ λεία καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν κατακτηθεισῶν ἐπαρχιῶν, ἀφ' ὧν ἀφῄρουν καὶ ἐξημύζων καὶ τὴν τελευταίαν ἰκμάδα τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐδαιμονίας, ῥίπτοντες τοὺς κατοίκους εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθλιότητα. Ὁποία ἦτο ἡ Ἤπειρος, ἡ Μακεδονία, ἡ Ἀχαΐα, κτλ. κτλ, καὶ ὁποίαν θαλερὰν ἐμπορίαν εἶχον πρὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ ὁποῖαι κατήντησαν, ἀφοῦ ὑπέκυψαν εἰς τὸν σιδηροῦν ζυγὸν τοῦ Μουμίου καὶ Λίμυλίου! Οἱ Ἀνθύπατοι καὶ διοικηταὶ, οὓς ἔπεμπον εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐξήρχοντο τῆς Ῥώμης πτωχοὶ, ἀλλ' ὅτε ἐπανήρχοντο ἦσαν βαθύπλουτοι, καὶ παρεδίδοντο εἰς ἀσωτείας καὶ κραιπάλας. Πόθεν ὁ πλοῦτος αὐτῶν; *Ἐκ τῆς καταστροφῆς.* Τούτου ἕνεκα ἡ Κόρινθος, ἡ Καρχηδὼν, αἱ ἐν Εὐξείνῳ πόντῳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ αἱ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, αἱ ἐν ταῖς νήσοις Σαρδὼ καὶ Κύρνῳ καὶ τοῖς παραλίοις τῆς Ἱσπανίας Ἑλληνικαὶ καὶ Καρχηδονικαὶ, αἱ ἐνεργοῦσαι πρότερον μεγάλην καὶ ἐκτεταμένην ἐμπορίαν, ἐνεκρώθησαν, τὰ ἐργοστάσια ἔπαυσαν καὶ ἡ γεωργία ἐγανώθη, καὶ οὕτω αἱ εὐφορώτεραι καὶ πλουσιώτεραι χῶραι μετεβλήθησαν εἰς ἐρήμους. *Ὁποία ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς κατοχῆς αὐτῶν τῶν χωρῶν!* Ἡ πρωτεύουσα Ῥώμη, ἔχουσα πρὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων τοῦ Καίσαρος κατοίκους περὶ τὸ 1,300,000, καταναλίσκουσα καὶ μὴ παράγουσα, δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ, ἄνευ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν προϊόντων τῶν ἐπαρχιῶν, αἵτινες, ἐὰν διετήρησαν λείψανά τινα ἐμπορίας, εἰς τοῦτο χρεωστοῦσιν αὐτὰ, ἤγουν εἰς τὴν καθημερινὴν τροφὴν, τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν τῶν δεσποτῶν αὐτῶν.

Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ὁ ἤδη ἐκτεθηλυμένος λαὸς τῆς κοσμοκράτορος Ῥώμης, ἀρκούμενος εἰς τὸν « ἐπιούσιον μόνον ἄρτον » καὶ εἰς τὰ θέατρα θεάματα, θηριομαχίας, κτ.λ, ἤθελεν ἀποθάνει, κατὰ τὸ λεγόμενον, τῆς πείνης, ἐὰν ἡ Σικελία, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Ἀφρικὴ δὲν ἔπεμπον αὐτῷ τοὺς δημητριακοὺς καρποὺς αὐτῶν· διότι ἡ Ἰταλία μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς γεωργίας καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῶν κατοίκων αὐτῆς, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ τρέφῃ χιλιάδας προλεταρίων, ἤτοι πενήτων αὐτοχθόνων καὶ ξένων, ἐστερημένων ἐργασίας καὶ πόρων, οἵτινες πρὸ πολλοῦ εἶχον συνειθίσει νὰ θεωρῶσιν ὡς καθῆκον τῆς κυβερνήσεως τὴν εἰς αὐτοὺς διανομὴν τοῦ ἄρτου. Ὅθεν καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς Ῥώμης, εὑρισκομένη εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην ἐβιάζετο ν' ἀνταλλάσῃ τοὺς φόρους τῶν εἰρημένων ἐπαρχιῶν πρὸς σῖτον, ὅστις καὶ πάλιν δὲν ἐξήρκει εἰς διατροφὴν τοῦ λαοῦ τῆς Ῥώμης, καὶ τούτου ἕνεκα ἠναγκάζετο νὰ ἀγοράζῃ ἕτερον καὶ διὰ χρημάτων. Τοῦτο ἐγένετο αἰτία, ἵνα αἱ τοπικαὶ κυβερνήσεις τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν ἐπιστήσωσιν ἰδιαιτέραν προσοχὴν καὶ ἐπαγρυπνήσωσιν εἰς τὴν γεωργίαν, καθὼς καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς θαλάσσης ἐγένοντο αἰτία τοῦ διοργανισμοῦ τῶν διαμετακομίσεων, τῶν ἀσφαλειῶν καὶ πασῶν τῶν ἄλλων θαλασσίων διατάξεων, ἐξ ὧν ἐπήγασαν ἄπειροι νόμοι, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἀνετέθη εἰς ἰδιαιτέρους ἄρχοντας, ὡς τοὺς Ediles κτλ. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ νόμοι οὗτοι ἦσαν πᾶν ἄλλο, ἢ ἐμπορικοί· ἦσαν κυρίως ἁπλαῖ ἀστυνομικαὶ διατάξεις, πλαγίως πως ἀποβλέπουσαι τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν.

Ἂν δὲ ἡ Ἑλλὰς, ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία καὶ ἡ Αἴγυπτος διετήρουν ἔτι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων μέγα μέρος τῆς ἀρχαίας ἐμπορίας αὐτῶν, τοῦτο χρεωστεῖται, ὡς εἴδομεν, εἰς τὴν τροφὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, καὶ εἰς τὴν τρυφὴν, τὴν ἡδυπάθειαν καὶ τὴν ἄκραν ἀσωτείαν καὶ πολυτέλειαν τῶν Λουκούλλων καὶ λοιπῶν ἀριστοκρατῶν τῆς Ῥώμης. Ἡ Ἰταλία δὲν εἶχεν οὔτε ἐργοστάσια μεταξωτῶν, οὔτε πορφυρῶν καὶ λοιπῶν πολυτελῶν ὑφασμάτων· δὲν παρῆγεν ἀρώματα καὶ καρυκεύματα, οὔτε ὡραίους καρπούς, διὰ τὴν ἀμέλειαν τῆς γεωργίας· διὸ ἠναγκάζοντο οἱ εἰς τὴν ἡδυπάθειαν ἔκδοτοι νὰ ζητῶσι ταῦτα ἐξ ἄλλων χωρῶν ἀντὶ ποσοτήτων χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Οἱ κατακτηθέντες λοιπὸν λαοὶ, καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἕλληνες, βλέποντες ὅτι τὸ μόνον μέσον δι' οὗ ἠδύναντο νὰ ἀνακτήσωσι μέρος τοῦλάχιστον τοῦ διαπαγέντος πλούτου αὐτῶν ἦτο ἡ ἐμπορία, ὠφελήθησαν ἀπὸ τῆς εὐκαιρίας καὶ ἐτράπησαν εἰς αὐτὴν μετὰ μεγίστου ζήλου, ἂν καὶ ἐστερημένοι πάσης προστασίας. Ὁποία ἡ ὁμοιότης *καὶ ἐν τῷ ἐμπορικῷ τούτῳ ἐπεισοδίῳ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας κατὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνας τῆς δουλείας καὶ καταστροφῆς, πρὸς τὰ χθὲς καὶ πρῴην συμβάντα καὶ πρὸς τὰ νῦν ὁρώμενα!*

Ἡ Ἑλλὰς λοιπὸν, ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Αἴγυπτος καὶ αἱ λοιπαὶ ἐμπορικαὶ ἐπαρχίαι τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπέζησαν ἐμπορικῶς ἐπί τινα καιρὸν, καὶ κυρίως ἡ Αἴγυπτος διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας, τοῦ αἰωνίου τούτου μάρτυρος τῆς τε ἐμπορικῆς καὶ τῆς οἰκονομολογικῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ Ἀλεξάνδρεια εἶναι ἡ μόνη ἴσως πόλις, ἥτις ἀνέλαβε ταχέως μετὰ τὴν μεγάλην καταστροφὴν, καὶ ἡ μόνη ἥτις ἤκμασεν ἐκ νέου, ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῆς. Διότι αἱ ἀδιαχώριστοι τῆς Ῥωμαϊκῆς πολυτελείας πολύτιμοι πέτραι τῶν Ἰνδιῶν, οἱ μαργαρῖται τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης, οἱ ἐλεφαντόδοντες καὶ τὰ Σηρικὰ ἢ Σινικὰ ὑφάσματα τῆς Κίνας, δι' ἧς διήρχοντο καὶ τὰ ἀρώματα καὶ θυμιάματα τῆς Ἀραβίας, οἱ δοῦλοι καὶ τὰ ἄγρια θηρία τῆς Αἰθιοπίας διὰ τὰς θηριομαχίας καὶ τὰ ἀμφιθέατρα. Διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπέμποντο εἰς Ῥώμην ὁ πάπυρος, ἡ ὕελος καὶ αἱ λεπταὶ ὀθόναι τῆς Αἰγύπτου. Ἡ μικρὰ Ἀσία ἔπεμπεν ὡραίους καὶ γλυκεῖς καρποὺς καὶ ἄλλα καλλιτεχνικὰ ἐπίπλα ἐκ περκαλίου καὶ ἄλλων πολυτίμων ὑφασμάτων. (α) Ἡ Ἑλλὰς καλλιτεχνίας ἔργα καὶ μαρμάρου καὶ ὀρειχάλκου καὶ πολλὰ ἄλλα προϊόντα τέχνης λεπτῆς καὶ βιομηχανίας ποικίλης. Ἡ Μαυριτανία τάπητας λαμπρούς, ἡ Ἱσπανία πολύτιμα μέταλλα, μάλλινα ὡραῖα ὑφάσματα, κηρὸν καὶ μέλι. Αἱ Γαλλίαι ἐπρομήθευον τῇ Ῥώμῃ οἴνους, ἔλαιον καὶ ζῶα πρὸς τροφήν· ἡ Βρετανία ἔπεμπε σκεύη μολύβδου καὶ κασσιτέρου. Ὅλων τούτων οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἀγοραστὰι καὶ καταναλωταί, οὐχὶ δὲ καὶ εἰσαγωγεῖς ἢ παραγγελιοδόχοι, ἢ ἐφοπλισταὶ πλοίων.

Ἄνευ λοιπὸν βιομηχανίας καὶ ἐμπορίας, κωλύοντες καὶ τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ μιαροῦ ἀριθμοῦ τῶν προϊόντων τῆς κυρίως Ῥωμαϊκῆς χώρας, ἤτοι τοῦ οἴνου, ἐλαίου, ἅλατος, σιδήρου κτλ, οἱ Ῥωμαῖοι ἐστεροῦντο παντὸς μέσου ἀνταλλαγῆς. Τούτου ἕνεκα ἡ Ῥώμη ἐνήργει παθητικωτάτην ἐμπορίαν, ἥτις δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ· ἀλλ' ἦν καὶ δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ διὰ τὴν ἐπιπολάζουσαν τοκογλυφίαν καὶ διαφθοράν; Χρείας μεγαλειτέρας ἀποδείξεως τοῦ μὴ ἐμπορικοῦ καὶ οἰκονομολογικοῦ πνεύματος τῶν Ῥωμαίων δὲν ἔχομεν. Τὰ ἀρχαῖα καὶ νέα ἔθνη τὰ ἐπὶ ἐμπορικῷ μεγαλείῳ καυχώμενα, δὲν ἤθελον καυχᾶσθαι ἐπὶ τούτῳ, ἐὰν ἐστέρουν ἐλευθεριῶν τὴν ἐμπορίαν καὶ ἂν δὲν προὐλάμβανον τὰς καταχρήσεις. Βλέπομεν ὅλα τὰ ἐμπορικὰ ἔθνη νὰ συγχωρῶσιν εἰς τὸν μετερχόμενον τὴν ἐμπορίαν νὰ εἰσάγῃ τὰ διάφορα ἐμπορεύματα καὶ νὰ πωλῇ ταῦτα ἐλευθέρως πρὸς τὸν καταναλωτὴν, ὅπως ἐξάγῃ καὶ τὸ ἀγορασθὲν ἀπὸ τοὺς καταναλίσκοντας τὸ ἰδικόν του. Διὰ τοῦ μέσου τούτου ἀναπτύσσεται ἡ κερδοσκοπία, καὶ στερεοῦται τὸ ἀμοιβαῖον συμφέρον, ὧν ἄνευ ἐμπορία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ πλοῦτος δὲν σχηματίζεται, ὡς ἄνευ συστάσεως δημοσίων τραπεζῶν καὶ ἄλλων οἰκονομολογικῶν μέτρων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιορισθῇ ἡ τοκογλυφία, καὶ νὰ προαχθῇ ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἑνὸς ἔθνους, αἵτινες δολοφονοῦνται ὑπὸ τῆς τοκογλυφίας, ὡς βλέπομεν τοῦτο παρὰ Ῥωμαίοις ἢ, ἐὰν θέλῃς, καὶ παρ' ἡμῖν ἔτι.

Ἡ Ῥώμη παρεῖδε τὴν ὠφέλειαν τῆς ἐμπορίας, καὶ περιεφρόνησε τοὺς μετερχομένους αὐτὴν, ἀλλὰ δὲν ἐδράδυνε νὰ αἰσθανθῇ καὶ τὴν μεγάλην ἀνάγκην αὐτῆς. Ἀφῆρεσεν ἀγενῶς τὰ πλούτη τῶν κατακτηθέντων λαῶν, ἀλλ' ἠναγκάσθη ἐπίσης ἀγενῶς νὰ ἀνταποδίδῃ ταῦτα τοῖς πρῴην κυρίοις αὐτῶν, εἰς οὓς κατήντησε νὰ τελῇ, οὕτως εἰπεῖν, φόρους, οὐ μόνον διὰ τὴν τρυφὴν καὶ τὰς ἀσωτείας τῶν ἀριστοκρατῶν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον τῶν πολιτῶν αὐτῆς, οἵτινες, καθ' ἑκάστην πενέστεροι γινόμενοι, συνέῤῥεον ἀπὸ τῶν πέριξ ἐντὸς τῆς Ῥώμης, ἵνα εὕρωσι καταφύγιον κατὰ τῆς πείνης. Τότε ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην τῆς ἐμπορίας, καὶ ἐβιάσθη πρὸς εὐκολίαν τῆς μετακομίσεως τῶν προϊόντων τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ κυρίως τοῦ σίτου, νὰ διορίσῃ ἐπιμελητὰς τῆς ἐμπορίας, ἐδρεύοντας ἐν Αἰγύπτῳ, Ἰλλυρίᾳ, Εὐξείνῳ Πόντῳ καὶ Ἱσπανίᾳ, διότι εἰς αὐτὰ τὰ μέρη ἐσώζοντο, ὡς εἴδομεν, ἴχνη τινὰ ἐμπορίας ἐξ ἀνάγκης, ὡς καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Ἀκυληΐᾳ, Βυζαντίῳ, Μασσαλίᾳ καὶ Νέᾳ Καρχηδόνι. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι ἦσαν εὐάλωτοι ὑπὸ τῆς καταχρήσεως, τὸ ἔξοχον τοῦτο χαρακτηριστικὸν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων τῆς Ῥώμης, αἱ διάφοροι πραγματεῖαι ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς μεγαλοπόλεως ἐκείνης κατήντησαν βαρύτιμοι ἕνεκα τοῦ κακοῦ διοργανισμοῦ, ὅστις εἶναι ἑτέρα ἀπόδειξις τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀγνοίας τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν τῆς ἐμπορίας.

Τὸ μόνον δὲ πολιτικὸν συμφέρον, ὅπερ εὕρισκον εἰς τὴν ἐμπορίαν οἱ Ῥωμαῖοι ἦτο ἡ χορήγησις τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως ναυτικῆς τινος δυνάμεως πρὸς ὑποστήριξιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τῶν τριῶν ἠπείρων τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Αἱ ναυτικαὶ αὐτῶν δυνάμεις ἦσαν ὁποῖαι καὶ αἱ τῆς ξηρᾶς, δηλ. ἀποκλειστικῶς στρατιωτικαὶ, καὶ οὐδὲν ἄλλο προὐτίθεντο δι' αὐτῶν ἢ τὴν κατάκτησιν. Ὅλα τὰ πλοῖα ἀνῆκον εἰς τὴν ἐπικράτειαν, καὶ τὰ τῶν ἰδιωτῶν ὤφειλον, χρείας καλούσης, νὰ ἦναι ὑπὸ τὴν διάθεσιν τῆς κυβερνήσεως. Ἐκστρατείας δὲ τοιαύτας, οἷας ἐπεχείρουν οἱ Φοίνικες, οἱ Καρχηδόνιοι καὶ οἱ Ἕλληνες δαπάνῃ τοῦ δημοσίου πρὸς ἀνακάλυψιν χωρῶν ἀπωτάτων πρὸς θεμελίωσιν ἀποικιῶν, καὶ πρὸς εὕρεσιν νέων ἐμπορικῶν ὁδῶν, οὐδέποτε ἐπεχείρησαν οἱ Ῥωμαῖοι. Τὰ πληρώματα τῶν πλοίων συνέκειντο ἐκ τῶν κατοίκων τῶν ἐπαρχιῶν, διότι ὁ Ῥωμαῖος οὐδεμίαν κλίσιν εἶχε πρὸς τὰ ναυτικὰ, ἅτινα περιεφρόνει καὶ ἐθεώρει ἥττω τῶν στρατιωτικῶν τῆς ξηρᾶς.

Ἄλλη ἀναντίῤῥητος ἀπόδειξις τῆς πτωχεύσεως καὶ ἀπογυμνώσεως, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ εἶναι καὶ ὁ τόκος (1). Ἐπὶ Αὐγούστου ἦν 4.0/0 εἶτα ἀνέβη 6.0/0, ἐπὶ δὲ Τιβερίου καὶ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου κατὰ τὸ 222. μ. Χρ. 12.0/0. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἠθέλησε νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτὸν εἰς τὰ 4.0/0 διὰ νόμου· ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τούτου ἐγένετο ἀδύνατος, διότι, διὰ τὴν χρηματοδείαν, ἡ τοκογλυφία ηὔξανεν. Ὅθεν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐβιάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς νόμιμον τὸν τόκον 12.0/0. Οἱ δὲ διάδοχοι αὐτοῦ ἐνόμισαν κατάλληλον μέσον θεραπείας τοῦ κακοῦ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ἐξαγωγῆς τῶν νομισμάτων· ἄθλιον μέτρον καὶ κυρίως διὰ τόπον, ὅστις ἐξήρτητο ἀπὸ τῶν

(α) Ἐπὶ Κάτωνος τὰ περίφημα κινητὰ ἐπικαλύμματα τῶν ἀνακλιντηρίων, ἅτινα κατ' ἐξοχὴν κατεσκευάζοντο εἰς Βαβυλῶνα ἐπωλοῦντο 800,000 Σεστέρτια, καὶ ἐπὶ Νέρωνος, 4,000000

(α) Ὅρα περὶ τούτου καὶ Niebhur, Histoire Romaine, sur l'interêt du 12e. Tom. 5 σελ. 73. τῆς ὑπὸ De Golbery γαλλικῆς μεταφράσεως.

ξένων καὶ δι' αὐτὸν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον τῶν κατοίκων αὐτοῦ.

Ὑπῆρχεν ἐν Ῥώμῃ σύστημά τι τραπεζιτῶν (Argentarii), οἵτινες ἀπετέλουν ἰδιαιτέραν τάξιν καὶ ἐπάγγελμα, ὅπερ ἦτο ἀπηγορευμένον εἰς τὰς γυναῖκας· ἀλλ' οὗτοι ἦσαν μᾶλλον εἴδός τι δημοσίων ὑπαλλήλων, οἵτινες ἐπενέβαινον εἰς τὰς πληρωμὰς καὶ ὑπεχρεοῦντο ὑπὸ τοῦ νόμου νὰ κρατῶσι βιβλία κατὰ ἡμερολογίαν, ἵνα παρουσιάζωσιν αὐτὰ εἰς τὸ δικαστήριον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχεν ἔτι τὸ εὐεργετικώτατον νῦν εἰς τὴν ἐμπορίαν μέσον τῶν συναλλαγμάτων, οἱ τραπεζῖται οὗτοι εὐκόλυνον ἐν μέρει δι' ἐπικαταλαγῆς (agio) τὰς ἐπὶ ξένων τόπων πληρωμὰς, καὶ αὕτη ἦτο ἡ μόνη εὐκολία, ἣν παρεῖχον εἰς τὴν ἐμπορίαν.

Ἄλλη αἰτία, ἐκτὸς τῶν εἰρημένων, τῆς ἐξαντλήσεως τοῦ πλούτου τῆς Ῥώμης, ἦσαν καὶ οἱ Πραιτωριανοί, οἵτινες εἶχον ἰδιοποιηθῆ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἀπέκτησαν τοσαύτην ἰσχὺν, ὥστε ἀνεβίβαζον καὶ καθῄρουν τοὺς αὐτοκράτορας οἰκείᾳ βουλήσει, θέτοντες τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα εἰς πλειοδοσίαν. Ὁ ὀρεγόμενος λοιπὸν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τῆς Ῥώμης στέμματος ὤφειλε νὰ ἀγοράσῃ αὐτὸ παρὰ τῶν Πραιτωριανῶν διὰ ποσότητος χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Ὁποίαν δὲ καταστροφὴν ἐπάγαγε τοῦτο εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, καὶ ποῖα τὰ ἐπακόλουθα αὐτοῦ, ἐννοεῖ πᾶς τις εὐκόλως, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἰσέρχομαι εἰς τὰ καθ' ἕκαστα. Ἐκτὸς δὲ τῶν πραιτωριανῶν ἐξεκένουν τὸ ταμεῖον τῆς Ῥώμης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς, καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί, οὓς οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐγνώριζον νὰ νικῶσι πλέον διὰ τοῦ σιδήρου, ὡς πρότερον, καὶ ἐδιάζοντο νὰ καταπραΰνωσι καὶ νὰ κωλύωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω χώρησίν αὐτῶν διὰ τοῦ χρυσοῦ. Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἠγόραζε τὸ στέμμα διὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου παρὰ τῶν πραιτωριανῶν· ἀλλὰ μήπως; ἀναβὰς εἰς τὸν θρόνον, ἀπηλλάττετο τῶν χρηματικῶν ἀπαιτήσεων τῶν στρατιωτῶν; Ὅτι δὲ οἱ στρατιῶται ἦσαν ἀπαιτητικοί, ἀπόδειξις εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου διασωθεῖσα δημηγορία τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, ὅστις δημηγορῶν πρὸς τοὺς ἀπλήστους καὶ ἀπαιτητικοὺς στρατιώτας αὐτοῦ πρὸ τῆς μάχης, ἣν ἔμελλον νὰ συγκροτήσωσι κατὰ τῶν Περσῶν, ἔλεγε τάδε· « Θέλετε πλούτη, ἰδοὺ οἱ Πέρσαι, ἄγωμεν ἀναζητῆσαι αὐτὰ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν· ἐν γὰρ τῷ γαζοφυλακίῳ οὐδὲν ὑπολείπεται ἡμῖν. Διδάξατε αὐτοὺς ὠνεῖσθαι παρ' ἡμῶν τὴν εἰρήνην, ὅπως οἱ αὐτοκράτορες ἡμῶν παρὰ τῶν βαρβάρων. Τὸ γαζοφυλάκιον ἐξηντλήθη, αἱ πόλεις τῆς βασιλείας ἡμῶν ἠρημώθησαν, αἱ δὲ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους ἡμῶν εἰσὶ λεία αὐτῶν. »

Πολλοὶ τῶν περὶ τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένων οἰκονομολόγων, ἠθέλησαν εἰκαστικῶς μᾶλλον ἢ θετικῶς ν' ἀπαριθμήσωσι τὰ πλούτη καὶ τὰ χρηματικὰ ποσὰ, ὅσα ἀπώλεσεν ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Ἰταλία ἐν τοῖς τοιούτοις ἀπὸ Λυγούστου μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Ἐγὼ δὲ, μὴ ἐπερβαίνων εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅπερ δὲν προτίθεμαι νὰ ἐξετάσω, σοὶ λέγω ἐν κεφαλαίῳ ὅτι ἡ ὑλικὴ ἐξάντλησις καὶ πτώχευσις τῆς Ῥώμης, αἱ παρομαρτοῦσαι τῇ ἠθικῇ ἐξασθενήσει αὐτῆς, ἡ μεταφορὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς καθέδρας εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ ἡ μετὰ ταῦτα διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας εἰς Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν, ἐφυγάδευσαν ἐκ τῆς Ῥώμης καὶ Ἰταλίας πᾶν ὑπολειπόμενον ἴχνος ἐμπορίας, πλούτου, δυνάμεως, βιομηχανίας καὶ τεχνῶν, καὶ μετῴκισαν αὐτὰ εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ἡ Ἀνατολὴ, εἰ καὶ ἔπαθε μυρίας καταστροφὰς, ἔσωζεν ὅμως ἀκόμη λείψανα ἐμπορικῆς ζωῆς, καὶ ναυτικῆς ἰσχύος, διότι αὕτη συνεκρότει ὅλον τὸ ναυτικὸν τῆς Ῥώμης. Μετατεθείσης δὲ τῆς πρωτευούσης εἰς τὸ Βυζάντιον, τῆς ἀρχαίας ταύτης ἐμπορικωτάτης ἀποικίας, τῆς μηδέποτε ἐπιλαθομένης τῆς καταγωγῆς αὐτῆς, ἡ κυρίως Ἑλλὰς, ἡ Μικρὰ Ἀσία καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἔστρεψαν τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὴν νέαν πρωτεύουσαν, καὶ παύσασαι πᾶσαν ἐμπορικὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῆς Ἰταλίας, εἰργάζοντο ἀποκλειστικῶς μετὰ τῆς πρωτευούσης τῆς Ἑλληνικῆς ἢ Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἥτις οὐ μόνον κατῳκεῖτο ὑπὸ ὁμοφύλων, ἀλλ' ἦτο καὶ γείτων καὶ κτίσμα Ἑλλήνων ἐμπόρων, ἀποίκων ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν καλουμένων· ἡ δὲ πρὸς αὐτὴν θαλασσία ὁδὸς βραχεῖα, εὔκολος καὶ ἀσφαλεστέρα. Ἡ ἐμπορία, καὶ τοι ἐστερημένη δημοσιουργικοῦ πνεύματος, ἔτεινε πρὸς τὴν πρόοδον, καὶ μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων διέσωζε τὰ σπέρματα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ὅστις μετὰ θλιβερὸν αἰῶνας ἔμελλε νὰ δώσῃ εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν νέαν λάμψιν. Ἡ πολιτικὴ τῶν Βυζαντινῶν ἐγένετο ἔκτοτε ἀμυντική· αἱ εἰρηνικαὶ τέχναι εὗρον παρ' αὐτοῖς θέσιν ἐντιμοτέραν τῶν πολεμικῶν, ἃς περιεποιοῦντο ἐκ μόνης τῆς ἀνάγκης κινούμενοι.

Οἱ βάρβαροι τοῦ βορρᾶ βλέποντες τὴν ναυτικὴν καὶ ἐμπορικὴν δύναμιν τοῦ Βυζαντίου καὶ τὰ ἐκ τούτων προετοιμασθέντα ἰσχυρὰ μέσα ἀμύνης, ἀφοῦ διεπέρασαν τὸν Ἴστρον, δὲν ἐτόλμησαν νὰ βαδίσωσι τὴν πρὸς τὴν νέαν πρωτεύουσαν ἄγουσαν, ἀλλ' ἔστρεψαν τὰ βήματα αὐτῶν πρὸς δυσμὰς, καὶ διὰ τῶν Ἰλλυρικῶν ἐπαρχιῶν εἰσήλασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἣν εὗρον γυμνὴν πανταχόθεν, καὶ ὄντως ἐγένοντο εὐκόλως κύριοι αὐτῆς.

Ἡ ἔνδοξος πτῶσις τῆς κοσμοκράτορος Ῥώμης εἶναι ὕλη τοῦ ἱστορικοῦ· ἀλλ' εἰς τὰ αἴτια ἅτινα προύκάλεσαν αὐτὴν συγκαταλέγεται καὶ ἡ περιφρόνησις καὶ ἐγκατάλειψις τῶν εἰρηνικῶν τεχνῶν, ἡ ἔλλειψις ἐμπορικοῦ πνεύματος καὶ πολιτικῆς ἐμπορικῆς καὶ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ, καὶ ἐν γένει ἡ ἀμέλεια τῶν παραγωγῶν μέσων τοῦ πλούτου, καὶ ἡ οἰκτρὰ σπατάλη αὐτοῦ.

Ἡ Αὐτοκρατορία, φίλε, ἡ ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν μέχρι τοῦ Εὐφράτου, καὶ ἀπὸ τῆς βορείου θαλάσσης μέχρι τῶν ἀμμωδῶν καὶ καυστηρῶν ἐρήμων τῆς Ἀφρικῆς, περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ἐξουσίαζε πάσας τὰς καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους διαπλεομένας θαλάσσας, ἐκτεταμένας ἀκτὰς, εὐρεῖς λιμένας, πλουσίας καὶ εὐφόρους νήσους, χώρας τὰς μᾶλλον ἐξηυγενισμένας, καὶ λαοὺς ἔχοντας τὰ ἐξοχώτερα νοερὰ πλεονεκτήματα καὶ χαρίσματα. Τοιαύτη λοιπὸν αὐτοκρατορία, ἥτις ἔγεμε παντὸς εἴδους προϊόντων, αὐτοκρατορία ἥτις εὗρεν εἰς τὰς πλείστας τῶν κατακτηθεισῶν ἐπαρχιῶν γεωργίαν, ἐμπορίαν, ναυτιλίαν, βιομηχανίαν, τέχνας καὶ ἐπιστήμας, τί δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ πρὸς τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ διὰ τῆς καλῆς χρήσεως ὅλων τούτων; Καὶ ὅμως οὐ μόνον οὐδόλως ὠφελήθη ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἔπραξε καὶ πᾶν τοὐναντίον· ἐπήνεγκε δηλονότι πανταχοῦ τὴν καταστροφὴν καὶ ἐρήμωσιν, μετέβαλε τὰς ὡραίας πεδιάδας εἰς χέρσους γαίας, καὶ τὰς ἐμπορικὰς καὶ ἀκμαίας πόλεις εἰς ἐρείπια, εἰσάγουσα τὴν βαρβαρότητα καὶ ἀποδιώκουσα τὸν πολιτισμόν.

Ἐὰν ἡ Ῥώμη δὲν περιεφρόνει τὰ ὑπὸ τῶν σημερινῶν ἀληθῶς μεγάλων καὶ ἐνδόξων ἐθνῶν περὶ πολλοῦ ποιούμενα μέσα τῆς παραγωγῆς τοῦ πλούτου, ὅστις ζωογονεῖ καὶ ἀναπτύσσει πᾶν συντελεστικὸν πρὸς τὴν ἐκπολίτευσιν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν λαῶν, ἡ μὲν ἱστορία δὲν ἤθελε θρηνεῖ τὴν ἐπάνοδον τῆς βαρβαρότητος καὶ τὴν ἐπὶ τόσους αἰῶνας διάρκειαν αὐτῆς, τὸ δὲ ἀνθρώπινον γένος ἤθελεν εἶσθαι ἴσως τελειότερον. Δικαίως λοιπὸν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ Σχερέρου, ὅτι ἡ μικρὰ Φοινίκη εὐηργέτησε περισσότερον τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ ἡ πλήρης θριάμβων καὶ τροπαίων κυρίαρχος Ῥώμη. Ἐρρῶσο.

Ἐκ Μασσαλίας, τὴν 27 Ἰανουαρίου 1860.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΣΙΓΑΡΑΣ.

Θήρα ἐν Ἀφρικῇ.

ΑΝΑΚΑΛΥΨΙΣ ΤΟΠΩΝ ΑΓΝΩΣΤΩΝ.

(Συνέχ. καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 140, σελ. 580.)

—ooo—

» Οἱ Ἰνδοὶ τῶν μερῶν τούτων εἶναι ἀξιόλογοι παρατηρηταί, καὶ ἡ ὀξυδερκειά των ἐπεκτείνεται εἰς πάντα. Μισοῦντες τὴν κολακείαν, τιμῶσι τοὺς ξένους ἐὰν γνωρίσωσιν ὅτι ἔχουσιν ἀρετάς. Ἐὰν ὅμως ἀπαντήσωσιν ἀνθρώπους θεωροῦντας ὑπερτέραν τῆς ἰνδικῆς ταύτης φυλῆς τὴν φυλὴν αὐτῶν, καὶ ἀξιοῦντας ὑπεροχὴν, γίνονται ἀνήλεεις, καὶ τοὺς μεταχειρίζονται ὅπως ἄλλοτε τὸν φυνταγματάρχην Γαλένδον, δύο φυσιολόγους Βέλγους καὶ τρεῖς δομινικανοὺς Ἱσπανοὺς, τοὺς ὁποίους ἐφόνευσαν διὰ τὴν αὐθάδειάν των.

» Ὅπως κατορθώσῃς νὰ ἐπισκεφθῇς ἀκινδύνως τὸν μάχιμον τοῦτον λαὸν ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃς ἦθος ἁπλοῦν, ἐγκράτειαν καὶ χαρακτῆρα ἐμπνέοντα ἐμπιστοσύνην καὶ ἐλκύοντα σέβας· καὶ πάλιν δὲν ἀποκτᾷς οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο ἐὰν δὲν δοκιμασθῇς πολλάκις.

» Ἀκωνικώτατοι ὄντες περὶ τὸ λέγειν, πολλάκις συνεννοοῦνται διὰ νευμάτων. Ὁ πρῶτος τὸν ὁποῖον ἐπλησίασα μὲ ἠρώτησε τί ἦλθον νὰ κάμω εἰς τὸν τόπον του; καὶ ἔπειτα, ὁδηγήσας ἐμπροσθέν μου

ἄγριον ἵππον μὲ προσεκάλεσε νὰ τὸν δαμάσω. Μὲ προσεκάλεσε πρὸς τούτοις νὰ κυνηγήσω θηρία, καὶ μοὶ παρουσίασε μέταλλα καὶ καρπούς. Οἴμοι ἐὰν δὲν ἐπετύγχανον κατὰ τὰς διαφόρους ταύτας δοκιμασίας! παρευθὺς ἤθελον μὲ τιμωρήσει ἀποδιώκοντές με μετὰ καταφρονήσεως· ἴσως δὲ ἤθελον πάθει καὶ χειρότερα.

» Ὁ τρόπος τὸν ὁποῖον μεταχειρίζονται εἰς τὸ νὰ ἀνταποκρίνωνται μεταξύ των αἱ φυλαὶ εἶναι ἁπλούστατος· σαλπίζουσι κέρας, καὶ διὰ διαφόρων τόνων σημαίνουσι τὴν δεῖνα ἢ τὴν δεῖνα εἴδησιν. Μόλις φανῇ ξένος εἰς τὴν χώραν των, καὶ ἀμέσως ἐντὸς μιᾶς ὥρας μανθάνουσι τὴν ἄφιξίν των οἱ κατοικοῦντες εἰκοσιπέντε λεύγας μακράν. Ἐὰν δὲ εἶναι ἐχθρὸς τὸν συλλαμβάνουσι δι' ἐνέδρας.

» Οἱ κάτοικοι εἶναι ἐγκρατεῖς καὶ αὐστηρότατοι τὰ ἤθη. Ὁσάκις πράττῃ τις ἔγκλημα, συνέρχεται ἀμέσως τὸ συμβούλιον τῶν γερόντων καὶ δικάζει αὐτόν· καὶ οὐ μόνον ἐγκληματίαι τιμωροῦνται, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπώτατοι συγγενεῖς ἀναγκάζονται νὰ ἀναχωρήσωσι διὰ παντὸς ἐκτὸς τῆς πατρίδος μετ' αὐτῶν.

» Διὰ δευτέρας ἐπιστολῆς θέλω γράψει ἐν ἐκτάσει περὶ τῶν περιεργοτάτων ἀντικειμένων ὅσα περιέχει ἡ χώρα αὕτη. Ἐν τοσούτῳ ἐξηγῶ τὰς εἰκόνας αἵτινες συνάπτονται εἰς τὴν παροῦσάν μου.

» Ἡ μία παριστᾷ τὸν ἀρχηγὸν τῶν Δακανδόνων φοροῦντα τὴν πολεμικήν του στολήν, καὶ τὴν σύζυγόν του. Ὁ ἀρχηγὸς μόνος ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ καλύπτῃ τὴν κεφαλὴν μὲ δέρμα λέοντος. Ὁ Βὰχ Νὰ Ἴλτ ἔχει σπανιωτάτην ἐπιτηδειότητα· ἀναβαίνει ἀγριωτάτους ἵππους, πηδᾷ κρημνοὺς καὶ τοξεύει πτηνὰ πετώμενα.

» Ἡ ἐξουσία του δὲν εἶναι διαδοχική. Ἐὰν ἐν τῷ διαστήματι πολλῶν ἐτῶν ἢ σεληνῶν τὸν ὑπερβῇ ἄλλος κατὰ τὴν ἐπιτηδειότητα, τοὺς θριάμβους ἢ τὰς γνώσεις τῆς φύσεως, τὸ συμβούλιον τῶν γερόντων τὸν ἀντιποκαθιστᾷ, ὁ δὲ ἐκθρονισθεὶς γίνεται μέλος τοῦ συμβουλίου τούτου. Ἡ θέλουσα νὰ γίνῃ σύζυγος τοῦ ἀρχηγοῦ πρέπει καὶ αὐτὴ νὰ ὑποβληθῇ εἰς δοκιμασίαν.

» Τὸ ἔνδυμά του εἶναι πάντα ἰδιότροπον· τὸ σῶμά του ὅλον περιτυλύσσεται μὲ δέρμα ταπείρου, καὶ περὶ τὸν τράχηλόν του φέρει τριπλῆν σειρὰν ἀνθρωπίνων ὀδόντων, ἐκ τῶν τραπεζιτῶν, ἐμφαινόντων τὸν ἀριθμὸν τῶν νικῶν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

» Ἡ σύζυγός του εἶναι χαριεστάτη, καὶ ἔχει ὡραῖον καὶ εὐφυὲς τὸ ἦθος· μόνη δὲ αὐτὴ μεταξὺ τῶν λοιπῶν γυναικῶν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ ἐπὶ τῶν ὤμων δέρμα λέοντος.

» Τὸ ἄνθος τῶν ὀρέων συνοδεύει πάντοτε τὸν ἀρχηγὸν εἰς τὸν πόλεμον καὶ εἰς τὰ μεγάλα κυνήγια· παρασκευάζει δὲ τότε τὴν τροφὴν τοῦ συζύγου, ἀναβαίνει ὡς καὶ αὐτὸς ἵππους ἀγρίους καὶ μάχεται πλησίον του. Ὅτε δέ, μετὰ ἐκστρατείαν ἐπιτυχοῦσαν, ἐπανέρχονται ὁμοῦ, δέχεται αὐτοὺς ὁ λαὸς μετὰ εὐφημιῶν καὶ ἀλαλαγμῶν· καὶ ἄλλοι μὲν μιμοῦνται φωνὰς θηρίων, ἄλλοι δὲ πτηνῶν, καὶ ἄλλοι παίζουσιν ὄργανα ἀλλόκοτα, στερούμενα πάσης ἁρμονίας.

» Ὁ ἀρχηγὸς καὶ τὸ συμβούλιον τῶν γερόντων κατοικοῦσιν ἐν Βαπαγιού, ἐπὶ τοῦ ὄρους· σκοποὶ δὲ παρατηροῦσιν ἀδιαλείπτως τὰ πέριξ· αἱ οἰκίαι κατασκευάζονται ἐκ καλάμων, καὶ μόνη ἡ τοῦ ἀρχηγοῦ εἶναι ὑψηλοτέρα τῶν ἄλλων καὶ περικυκλοῦται ὑπὸ φοινίκων.

» Τὸ πάλαι οἱ ἀρχηγοὶ κατῴκουν ἐν Ὀστούτῳ, τῆς ὁποίας ἐρείπια μόνον σώζονται σήμερον, παρὰ τὸν ποταμὸν τὸν καλούμενον Ἐλ Δοράδο, ἐν μέσῳ κυκλάδος περικυκλουμένης ὑπὸ ὀρέων. Μεταξὺ τῶν ἐρειπίων εἶδον παλάτιον, ἱερογλυφικά, εἴδωλα, στύλας καὶ ἐπιστήλια ἐν ἀφθονίᾳ. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ὁ ἀρχαιολόγος θέλει εὑρεῖ ἐκεῖ θησαυρὸν μέγαν καὶ πολύτιμον, καὶ ὅτι τὰ ἐρείπια ταῦτα ἀνακαλοῦσιν ἀρχαίαν ἱστορικὴν ἐποχήν. Ὡς ἀπόδειξιν δὲ τούτου φρονῶ τὴν συνήθειαν, τὴν ὁποίαν ἔχουσιν οἱ ἐγχώριοι, τοῦ νὰ φρουρῶσιν αὐτὰ διὰ σκοποῦ, ὅπως φρουροῦσι καὶ τὰ σπήλαια ἐν οἷς κατοικοῦσιν οἱ θεοί των.

» Ἐντὸς τοῦ δάσους ὑπάρχει πέτρα ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐγίνοντο αἱ θυσίαι. Περὶ αὐτὴν δὲ ἑλίσσονται ὄφεις, καὶ ἐπὶ τοῦ ὑποβάθρου εἶναι γεγλυμμένα ἱερογλυφικά. Ἐπὶ τῆς πέτρας αὐτῆς ἐχέετο τὸ αἷμα τῶν θυμάτων· ὁ δὲ λαὸς βεβαιοῖ ἐκ παραδόσεως ὅτι ὁ θύτης, ἀποσπῶν τὴν καρδίαν τοῦ θύματος, ἐδείκνυεν εἰς τοὺς περιεστῶτας, καὶ μετὰ ταῦτα ἀφίερου αὐτὴν εἰς τὸν θεόν. Παρὰ τὸν βωμὸν τοῦτον ῥέει ῥύαξ.

» Ἑκάστη οἰκία ἔχει καὶ τὸν ἐφέστιον αὐτῆς θεόν, ἐν μέσῳ ἡλίου ἀργυροχρύσου καὶ μαργαρώδους. Καὶ διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς ὁ θεὸς δεικνύει τὸν ἥλιον, διὰ δὲ τῆς ἄλλης κρατεῖ ξίφος. Τὸ βάθρον καὶ τὰ περὶ τὸν θεὸν εἶναι ἐστολισμένα δι' ἱερογλυφικῶν. Παρὰ τὸ εἰκονοστάσιον τοῦτο καίει ἀεννάως πῦρ εὔοσμον. Τὸ δὲ ἔδαφος σύγκειται ἐκ μωσαϊκοῦ παριστῶντος διάφορα ἄνθη.

» Τὰ μνήματα κεῖνται ἐντὸς τοῦ δάσους· ἑκατέρωθεν δὲ αὐτῶν παρίσταται πολεμιστὴς κρατῶν τρόπαιον· εἶναι δὲ πλήρη ἱερογλυφικῶν καὶ ἄλλων σημείων. Ἂν καὶ εἶναι κενοτάφια δὲν δύναταί τις ὅμως νὰ καταβῇ, διότι πέτραι κλείουσι τὴν εἴσοδον. Ὅταν τις ἐπισκέπτεται αὐτὰ ὁ φρουρῶν Ἰνδὸς παρατηρεῖ μετὰ πολλῆς προσοχῆς τὸν ἐπισκεπτόμενον. Καὶ ἐὰν θελήσῃ νὰ ἀνασκαλεύσῃ αὐτά, τὴν βεβήλωσιν ταύτην τιμωρεῖ ἐν ἀκαρεῖ βέλος ἐκτοξευόμενον ὄπισθεν δένδρου, ἢ ἐγχειρίδιον διαπερῶν τὴν καρδίαν τοῦ ἱεροσύλου.

» Ὀνομάζουσι *Σιναμπὰς* κήπους κυμαινομένους. Οἱ κῆποι οὗτοι, οἵτινες ταξειδεύουσιν εἰς τὴν λίμνην ὡς πλοιάρια, εἶναι ὡραιότατοι, καὶ προάγουσι λαχανικὰ καὶ ἄνθη. Ἐπ' αὐτῶν τελοῦνται αἱ ἑορταί, καὶ ἐξ αὐτῶν γίνεται ἡ ἁλιεία. Οἰκοδομοῦσι δὲ καὶ οἰκίας ἐπὶ τῶν κήπων τούτων.

» Μίαν τῶν ἡμερῶν μὲ προσεκάλεσεν ὁ ἀρχηγὸς νὰ ὑπάγω μετ' αὐτοῦ εἰς θήραν λεοπάρδων· ἀναχωρήσαντες ἀπὸ πρωΐας ἐφθάσαμεν εἰς τὸ κέντρον

τοῦ δάσους, ὅπου εὑρίσκετο φωλεὰ λεοπάρδων γνωστὴ εἰς αὐτόν. Καὶ ὅτε ἤλθομεν ὁ ἀρχηγὸς ἐσήμανε τὴν ἔφοδον ἀνακράζας δίς· *Γάχ. Γάχ*! ὁ ἐστι μεθερμηνευόμενον προσευχή. Ὅλοι εἴχομεν καραβίναν καὶ ἐγχειρίδια. Καὶ ἐγὼ μὲν ὁπλήγωσα διὰ τῆς καραβίνας μου τὴν κεφαλὴν τοῦ ἄρρενος παραφυλάσσοντος ἐπὶ δένδρου ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ πέσῃ κατ' ἐμοῦ, καὶ τὸν ἐφόνευσα· ὁ δὲ ἀρχηγὸς ἐφόνευσε δι' ἐγχειριδίου τὸν θῆλυν. Μετὰ ταῦτα συνελάβομεν τὰ δύο μικρά, ἐνῷ ἐκάθηντο τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου. »

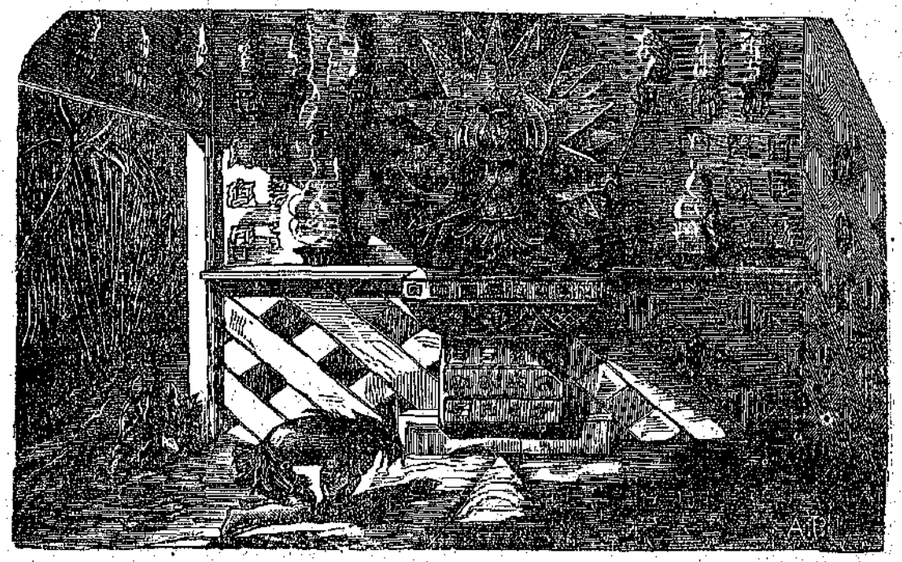

Εἰκονοστάσιον.

ΕΜΠΟΡΟΥ ΘΥΓΑΤΗΡ.

(Συνέχ. ἴδε φυλλάδ. 238, 239 καὶ 240.)

—ooo—

Ἡ νέα αὕτη οἰκονόμος ἦτο κάτισχνος καὶ ξηρά, πανοῦργος καὶ ἰδιοτελής· καὶ διὰ νὰ ἐκμεταλλεύσῃ εὐστοχώτερον τὸν Ἄλλορυ ἐδείκνυε μέγαν ζῆλον ὑπὲρ τῶν συμφερόντων του. Διὰ τοῦτο ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐφοβεῖτο τὴν συνδιαλλαγὴν τῆς Μαρίας μετὰ τοῦ πατρός της. Καθυπέταξε διὰ τοῦ φόβου εἰς τὰς ἐρέξεις της ὅλους τοὺς ὑπηρέτας, καὶ αὐξάνουσα τὴν αὐστηρότητα τῶν προσταγῶν τοῦ οἰκοδεσπότου, ἀπηγόρευσε τὸ νὰ δεχθῶσιν ἐπιστολὴν τῆς Μαρίας, ἢ καὶ νὰ ἐπιτρέψωσί ποτε εἰς αὐτὴν νὰ πατήσῃ εἰς τὴν πατρικήν της οἰκίαν. Ἐνὶ λόγῳ ἐκαθόρμησε περὶ τὸν Ἄλλορυ τεῖχος, τὸ ὁποῖον δὲν κατώρθωσε νὰ ὑπερπηδήσῃ ἡ Μαρία, καὶ συκοφαντοῦσα τὴν κόρην ὡς ἄτιμως διάγουσαν, παρώξυνεν ἔτι μᾶλλον τὸν πατέρα. Μόλις ἤκουε τὴν θύραν κρουομένην, καὶ προκύπτουσα ἀπὸ τοῦ παραθύρου, κατέβαινε μετὰ σπουδῆς καὶ ἀπεδίωκε τὴν ταλαίπωρον Μαρίαν μὲ τοιαύτην μανίαν καὶ τοιαύτας ὕβρεις, ὁποίας οὐδ' ὁ ἐξηγιωμένος πατὴρ δὲν ἤθελε μεταχειρισθῇ.

Ταῦτα πάντα ἐπὶ τοσοῦτον ἀπεθάρρυναν τὴν Μαρίαν, ὥστε μίαν τῶν ἡμερῶν, ἐπανελθοῦσα ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ πατρός της, ὅπου ἐφέρθη ὑπέρ ποτε τραχύτερα πρὸς αὐτὴν ἡ οἰκονόμος, ἐνηγκαλίσθη τὸ τέκνον της, τὸ ἐφίλησε πολλάκις, καὶ ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἐκτεθῇ πλέον εἰς τοιαύτην ταπείνωσιν. Τὰ τρυφερὰ δάκτυλα τοῦ βρέφους, πλανώμενα τότε εἰς τὸ πρόσωπον τῆς μητρὸς καὶ τὰς δεδακρυσμένας παρειάς της, ἐπανέφεραν τὸ μειδίαμα εἰς τὰ χείλη της. Καθ' ἑκάστην ὅμως ἡ ἀδυσώπητος ἐνδεια, συνέστελλεν ἔτι μᾶλλον τὸν κύκλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔμελλον οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι νὰ καταστραφῶσι. Καὶ πρῶτον μὲν ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτήσωσι τὴν ἕδραν τὴν ὁποίαν εἶχον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ὅπου τοσάκις προσηυχήθησαν καὶ οἱ δύο ὁμοῦ, καὶ ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὸ κάτω μέρος ὅπου συρρέει ὁ ὄχλος· δεύτερον δὲ κατέλυσαν εἰς οἴκημα ταπεινώτερον, κατήργησαν τὸ τσάϊον καὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος, καὶ ἐστερήθησαν καὶ αὐτῆς τῆς ἑσπερινῆς ἀναγνώσεως, διότι, χάριν οἰκονομίας, δὲν ἤναπτον φῶς· καὶ ταῦτα, ἐνῷ ὁ ἰατρὸς ἀπῄτει σημαντικὴν ἀμοιβὴν διὰ τὰς ἐπισκέψεις του. Ἔλαβον λοιπὸν ἔτι χιλίας διακοσίας δραχμὰς ἐκ τοῦ μικροῦ κεφαλαίου των, τὸ ὁποῖον ἠλαττοῦτο καθ' ἑκάστην ἀνεπανορθώτως, καὶ ἀπὸ τοῦ δευτέρου πατώματος ἀνέβησαν εἰς τὸ τρίτον, σκοτεινότερον, μελαγχολικώτερον καὶ ὀλιγώτερον ὑγιές. Ἐν τοσούτῳ

ἡ ἀγαθὴ Μαρία ἐξηκολούθει τὸ καθῆκόν της χωρὶς νὰ παραπονῆται.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις των ὅτε τοὺς ἐγνώρισα· καρτερικοί, ἄγνωστοι, ἀφελεῖς ἐπάλαιαν πρὸς τὴν τρικυμίαν, ἀδιακόπως καταποντίζουσαν αὐτούς. Ὁ Ἔλλιοτ εἶχε καταντήσει ὁ ἀχθοφόρος, οὕτως εἰπεῖν μεσίτου, ὅστις ἀνέθετε μὲν αὐτῷ ὅλας τὰς δυσκόλους ὑποθέσεις, τὸν ἀντήμειβεν ὅμως κακῶς· ἡ ὑγεία του ἐχειροτέρευε. Καὶ αὐτὸς δὲ καὶ ἡ σύζυγός του τοσοῦτον εἰργάζοντο, ἐκεῖνος μὲν γράφων, αὐτὴ δὲ κεντοῦσα, ὥστε οὔτε νὰ ὁμιλήσωσι δὲν εἶχον καιρόν. Ἀλλὰ καὶ τί θὰ ἔλεγον; τί παρελθὸν νὰ ἐνθυμηθῶσι καὶ τί μέλλον νὰ ἀναπολήσωσι; ποῖον ἦτο τὸ ἔγκλημά των; Ὁ πατὴρ ὅμως, αὐτὸς ὁ ἀληθὴς ἔνοχος, ἀπέλαυε, χάριν τοῦ πλούτου του, τῶν τιμῶν ὅσας οἱ ἄνθρωποι σπεύδοντες ἀποδίδουσιν εἰς τὰ χρήματα.

Ἕνα μῆνα μετὰ τὴν πρώτην μου ἐπίσκεψιν, μόλις ἔμειναν χίλιαι διακόσιαι δραχμαὶ εἰς τοὺς δυστυχεῖς· ἀλλ' εὐγενεῖς ἐκείνους νέους, ἐνῷ μετ' ὀλίγον θ' ἀπέκτων καὶ δεύτερον παιδίον. Τοιαύτην δὲ λύπην καὶ τοιοῦτον θυμασμὸν ἠσθανόμην πρὸς αὐτούς, ὥστε ἀπεφάσισα νὰ ἐνεργήσω καὶ ἐγὼ ὑπὲρ αὐτῶν. Εἷς τῶν συναδέλφων μου, ὅστις ἐπεσκέπτετο τὴν παραλυτικὴν ἀδελφὴν τοῦ Κ. Ἄλλορυ, ἀποχωρούμενος εἰς τὴν ἐξοχήν, μὲ παρεκάλεσε νὰ τὸν ἀναπληρώσω, ἀφοῦ πρῶτον ἔλαβε τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἐμπόρου. Ἐπειδὴ δὲ μὲ παρουσίασεν εἰς αὐτόν, μὲ ἐδέχετο μετὰ πολλῆς εὐμενείας· ἐγὼ δὲ ἐσπούδαζον τὸν χαρακτῆρά του, ἐπ' ἐλπίδι νὰ τὸν καταπείσω νὰ βοηθήσῃ τὰ τέκνα του. Ἦτο δὲ ἀληθῶς ὡς μὲ τὸν εἶχον παραστήσει· ψυχὴ βάναυσος, νοῦς κερδοσκοπικός, ἰσχυρογνώμων, ἀδυσώπητος καὶ περιφίλαυτος. Καὶ χρήματα μὲν, τὰ εἴδωλα ταῦτα τῆς λατρείας του, εἶχεν ἀποκτήσει· ἀνάπαυσιν ὅμως ψυχῆς, ἀληθῆ εὐδαιμονίαν, ποτέ.

— Λοιπόν, μὲ εἶπε μίαν τῶν ἡμερῶν, τὰς χεῖρας ἔχων εἰς τὰ θυλάκια, καὶ βλέπων μὲ ἀηδίαν εἰς τὸν δρόμον, τί λέγετε διὰ τὴν ἄρρωστήν σας; Μὲ φαίνετε ὅτι μαζεύει γραφάς.

— Καὶ ἐγὼ νομίζω ὅτι δὲν εἶναι μακρὰν τοῦ τέλους της.

Εἶπε, καὶ μὲ προσέφερε πολυτελὲς θρανίον, ἐνῷ αὐτὸς ἔπεσε σχεδὸν εἰς τὸ ἀνάκλιντρον.

— Διάβολε! ἀνεφώνησεν· ἀποθνήσκει λοιπόν! ἦτον τόσον καλὴ καὶ τόσον ὑποχρεωτική! Εἰς μάτην, κύριε, ὁ πλοῦτος· ὁ θάνατος ὡς βλέπω, εἶναι ἰσχυρότερος ὅλων μας.

Καὶ σηκωθεὶς ἐπεριπάτει ἀδημονῶν.

— Βεβαίως, ἀπεκρίθην· ὅταν ὅμως μεταχειριζώμεθα καλῶς τὰ πλούτη μας, παρατείνομεν τὴν ζωήν μας, καὶ προετοιμάζομεν γλυκυτέρας τὰς τελευταίας ἡμέρας μας. Ὅθεν, κύριε, ἡ καλὴ χρῆσις τῆς περιουσίας σας, θὰ ἐμετρίασε τὴν ἀγωνίαν τῆς ἀδελφῆς σας.

— Ναί, δὲν ἐφάνην ποσῶς φειδωλός, ὡς βλέπετε· αὐτὴ δὲ πρέπει νὰ θεωρῇ τὸν ἑαυτόν της εὐτυχῆ ὅτι μὲ εἶχεν ἀδελφόν· νὰ ἦναι τις ἄρρωστος καὶ πτωχός, τῇ ἀληθείᾳ δὲν εἶναι πολλὰ νόστιμον.

Εἶπε καὶ ἐκάθησε φυσιωθείς, ὥστε ἔβλεπες τὴν ὄψιν ἐζωγραφημένην εἰς τὸ βάναυσον πρόσωπόν του. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φιλαυτία ἦτο ὁ μόνος δρόμος δι' οὗ θὰ κατώρθονα νὰ φθάσω εἰς τὴν ἀπολιθωμένην ἐκείνην καρδίαν, ἐθεώρησα ἁρμοδίαν τὴν ὥραν νὰ ὁμιλήσω ὑπὲρ τῶν νέων.

— Μάλιστα, κύριε, ἐπανέλαβον, ἔχετε δίκαιον· τὸ καλὸν αὐτὸ ἔργον θὰ σᾶς ἀφῆκε γλυκείας καὶ παραμυθητικὰς ἀναμνήσεις· ἡ πτωχεία καὶ ἡ ἀσθένεια, μέγισται πληγαὶ καὶ ὅταν ἦναι μεμονωμέναι, τί δὲν γίνονται ὅταν εὑρεθοῦν ἑνωμέναι καὶ αἱ δύο! Κατὰ δυστυχίαν μου ἀπήντησα πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν τοιοῦτον παράδειγμα· εἶδα νέους καλογεννημένους, ἀπὸ πλουσίαν οἰκογένειαν, οἱ ὁποῖοι ὅμως στεροῦνται σήμερον καὶ τοῦ ἐπιουσίου, ἐνῷ συγχρόνως ἡ ἀσθένεια ἐπαυξάνει τὴν ἀθλιότητα τῆς ἀπελπιστικῆς θέσεώς των.

— Ναί! πάντοτε ἄνθρωποι καλογεννημένοι! χιλιάδες εὐγενῶν ξεπεσμένων εὑρίσκονται εἰς Λονδῖνον. Καὶ ἐὰν τοῦτο ἐξακολουθῇ, μετ' ὀλίγον ἡ περιουσία μας θ' ἀνήκῃ εἰς αὐτοὺς τοὺς κυρίους. Ἀληθεια, γνωρίζετε τὴν συνδρομὴν ἡ ὁποία γίνεται διὰ τὰς ξεπεσμένας οἰκογενείας; ἡ ἰδέα, σᾶς βεβαιῶ, μὲ ἀρέσει· μὲ τριακοσίας δραχμὰς τὰς ὁποίας ἔδωκα μίαν καὶ μόνην φορὰν, οἰκονομῶ . . . τρεῖς χιλιάδας, τὰς ὁποίας σεῖς οἱ φιλάνθρωποι μὲ κάμνετε νὰ ἐξοδεύω κατ' ἔτος. Μὴ λησμονεῖτε δὲ ὅτι ἐπιθυμῶν νὰ γείνῃ λόγος περὶ ἐμοῦ μετὰ τὸν θάνατόν μου, ἔχω σκοπὸν νὰ συστήσω φιλανθρωπικόν τι κατάστημα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐξοφλήσω καὶ τὰ παρελθόντα, καὶ τὰ ἐνεστῶτα καὶ τὰ μέλλοντα χρέη· τί λέγετε, ἰατρέ; *Ἀλλόρειον νοσοκομεῖον* . . . μὲ χρυσᾶ γράμματα ἐπάνω εἰς μάρμαρον! . . . δὲν θὰ ἦναι ἄσχημον.

— Ἐγκρίνω, ἀπεκρίθην τὴν σύστασιν, καὶ φιλάνθρωπος αὐτὴ ἡ φιλοδοξία· ὑπάρχει τόση πτωχεία καὶ τόσοι πλούσιοι προσποιοῦνται ὅτι τὴν ἀγνοοῦν. Τόσος ἡρωϊσμὸς τῳόντι ἀπαντᾶται εἰς τὴν καλύβην τοῦ πτωχοῦ χωρὶς διόλου ἀνταμοιβήν! Σήμερον, παραδείγματος χάριν, οἱ νέοι περὶ τῶν ὁποίων σᾶς ἔλεγα πρὸ ὀλίγου, ἔφεραν τὰ δάκρυα εἰς τὰ μάτια μου. . . .

— Ἂς εἰποῦν ὅτι θέλουν οἱ συγγενεῖς μου, ὑπέλαβεν ὁ ἔμπορος, φοβηθεὶς μὴ φορολογήσω τὸ βαλάντιόν του, θὰ συστήσω τὸ νοσοκομεῖον, καὶ θ' ἀφήσω εἰς αὐτὸ ἀξιόλογα εἰσοδήματα. . . .

— Χαίρω βλέπων ὅτι ἔχετε τοιαῦτα αἰσθήματα· διὰ τοῦτο λαμβάνω θάρρος, ἐλπίζων ὅτι θὰ ἀκούσετε εὐμενῶς τὴν πρότασίν μου.

— Ἀ! ἐλεημοσύνην ζητεῖτε, ἰατρέ, ἐλεημοσύνην; Μάθετε ὅμως ὅτι ἔχω ἀπόφασιν νὰ κρύπτω ἀπὸ τὸν κόσμον ὅ,τι καλὸν ἠμπορῶ νὰ κάμω· καὶ τὴν ἀπόφασίν μου αὐτὴν δὲν θὰ τὴν παραβῶ ποτέ. Ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον δίδω, καὶ ἐγώ, εἴμεθα οἱ μόνοι οἱ ὁποῖοι τὸ ἠξεύρομεν· ὥστε, ἰατρέ, ἡ αἴτησίς σας εἶναι πάντη ἀπαράδεκτος. . . Καὶ ὅμως,

ἐπρόσθεσεν ἰδών με συνοφρυούμενον καὶ τὴν δεξιάν μου διευθύνοντα πρὸς τὸν πίλόν μου, ἐὰν νομίζετε ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη μου γίνεται ἐπαξίως, ἐὰν γνωρίζετε τοὺς πτωχοὺς ἐκείνους, κάμνω ἐξαίρεσιν πρὸς χάριν σας. Σεῖς οἱ ἰατροὶ μόλις ἰδῆτε κανένα σημαντικόν, καὶ ἀμέσως ζητεῖτε νὰ τὸν φορολογήσετε.

— Ἔχετε δίκαιον· εἰς ποῖον ἄλλον ν' ἀποταν-θῶμεν εἰμὴ εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μᾶς ἐμπνέουν ἐμπιστοσύνην καὶ δι' ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν κοινωνικὴν των θέσιν, καὶ διὰ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα τῆς ψυχῆς των;

— Ὁμολογῶ, ἰατρέ, ὅτι μὲ κολακεύουν οἱ λόγοι σας· δὲν ἠμπορῶ νὰ ἐναντιωθῶ εἰς τὰ ἐπιχειρήματά σας· σᾶς δίδω λοιπὸν ἀμέσως ὅ,τι νομίζω καλὸν δι' αὐτούς.

Καὶ ἐκβαλὼν μετὰ δυσκολίας ἀπὸ τὸ θυλάκιόν του φλωρίον τριακοντάδραχμον μοὶ τὸ ἔδωκεν, ἐγὼ δὲ λαβὼν αὐτὸ ἐπρόσθεσα·

— Ἔχω ὅμως νὰ ζητήσω καὶ δευτέραν χάριν· Μὲ δίδετε τὴν ἄδειαν νὰ φανερώσω εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐκείνους τὸ ὄνομα τοῦ εὐεργέτου των;

— Ὅπως θέλετε, ἀπεκρίθη, λησμονήσας ὅτι πρὸ μικροῦ μ' ἔλεγεν ὅτι σύστημα εἶχε νὰ κρύπτῃ τὰς εὐεργεσίας του. Καὶ ποῖοι εἶναι αὐτοί; ποῦ κατοικοῦν;

— Πρὸς τὸ παρὸν κατοικοῦν εἰς Tooks-Court· ὑποπτεύομαι ὅμως ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ βιασθοῦν ν' ἀλλάξουν κατοικίαν, διότι ὁ οἰκοδεσπότης τοὺς βασανίζει πολὺ ζητῶν τὰ ἐνοίκια.

— Ὅλοι αὐτοὶ οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται τὰ ἴδια κάμνουν· ἀλλὰ δὲν μὲ λέγετε, οἱ νέοι αὐτοὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐργασθοῦν; Εἶναι ἀπὸ μεγάλην οἰκογένειαν;

— Ὁ νέος εἶναι ἐργατικώτατος, ἀλλὰ δυστυχές τι περιστατικὸν τὸν κατέστρεψε τὸν ταλαίπωρον· τὸν ἐπάτησεν εἰς τὸ στῆθος μία ἅμαξα. Εἶναι ὑπανδρευμένος πρὸ ὀλίγου.

— Μὲ γυναῖκα πτωχὴν βέβαια.

— Ναί!

— Μωρέ!

— Καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν τοῦτο μόνον τὸ σφάλμα ἔκαμε, σφάλμα ἴσως βαρύ, διὰ τὸ ὁποῖον ὅμως τιμωροῦνται καὶ οἱ δύο ὑπὲρ τὸ δέον.

Ὅτε ἐπρόφερα τὴν λέξιν ὑπανδρευμένος, παρετήρησα ὅτι ἐταράχθη ὁ Ἄλλορυ· σηκωθεὶς δὲ καὶ περιπατῶν·

— Ποῖον σφάλμα; ἠρώτησε.

— Ὑπανδρεύθησαν ἐναντίον τῆς θελήσεως τοῦ πατρός.

Τὸ μέτωπον τοῦ ἐμπόρου συνεστάλη.

— Καὶ σήμερον, ἐπανέλαβον, ἡ οἰκογένειά των, ἡ ὁποία δὲν θέλει νὰ τοὺς ἠξεύρῃ, ἀγνοεῖ τὴν διαγωγήν, τὸν ἡρωϊσμὸν, τὴν πτωχείαν των.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἄλλορυ ἐσιώπησε· τὰ χείλη του ἐγένοντο κάτωχρα, καὶ ταχύτερον τὸ βῆμά του. Μ' ἐφάνη ἡ ὥρα κρίσιμος.

— Ἐὰν ἡ οἰκογένειά των ἐπανέλαβον, συγκατένευε νὰ τοὺς ἰδῇ, νὰ τοὺς ἀκούσῃ, ἐὰν ἔβλεπε τὴν μετάνοιαν καὶ τὰ παθήματά των, θὰ ἐσυγχώρει σφάλμα τιμωρηθὲν μὲ τόσην σκληρότητα.

Ὁ Ἄλλορυ ἐστάθη ἔμπροσθέν μου κλίνων τὴν τράχηλον, στρογγυλίζων τοὺς ὤμους, νεύων τὴν κεφαλὴν μέχρι τῆς ἰδικῆς μου, καὶ προσηλῶν ἐπάνω μου βλέμμα μακρὸν καὶ ὀξύτατον.

— Καὶ πῶς ὀνομάζονται, ἠρώτησεν, οἱ πτωχοί σας;

— Ἔλλιοτ.

— Τὸ ἐνόησα! ἀνέκραξε σείων τὴν κεφαλήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔρρεεν ἱδρώς. Πολὺ πολλοῦ ἐνόησα τὸν σκοπόν σας. Ναί, κύριε, ἤλθετε ἐδῶ νὰμὲ ὑβρίσετε.

— Μὲ συγχωρεῖτε, κύριε . . .

— Δὲν σᾶς ἀκούω πλέον· τώρα ἠξεύρω ποῖος εἶσθε.

Καὶ ἤρχισε ἀπειλῶν καὶ βλασφημῶν με. Ἐγὼ δὲ τηρῶν, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἀταραξίαν·

— Ἀπατᾶσθε, εἶπον, Κ. Ἄλλορυ . . .

— Καὶ σεῖς, κύριε, ἀπατᾶσθε φρικτά. Ἐὰν γνωρίζετε αὐτούς, ἐὰν εἶσθε ὑπερασπιστής, προστάτης των, κάμετέ το, δὲν σᾶς ἐμποδίζω.

— Ἐὰν σᾶς ἐλύπησα, κύριε . . .

— Μ' ἐλυπήσατε; . . μὲ ὑβρίσατε, εἰς τὴν οἰκίαν μου.

— Καὶ τί ὕβριν σᾶς εἶπα, κύριε; ζητῶ νὰ μὲ τὸ εἰπῆτε.

— Δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ· τὸ φλωρίον μου εἶναι εἰς τὰς χεῖράς σας· αὐτὸ εἶναι ἡ πληρωμὴ τῆς ἐπισκέψεώς σας, ἡ ὁποία νὰ εἶναι καὶ ἡ τελευταία. Ἀκούσατε; ἠρώτησε μὲ φωνὴν μαινομένου.

Ἐγὼ δὲ κυριευθεὶς ἀπὸ ἀγανάκτησιν ἔρριψα κατὰ γῆς τὸ φλωρίον του, καὶ ἀτενίσας αὐτόν·—Ὁ Θεός, εἶπον, θὰ εἶναι ἄδικος ἐὰν σᾶς ἀφήσῃ ν' ἀποθάνετε ἡσύχως εἰς τὸ στρῶμά σας.

Καὶ τὸν εἶδον ὠχριάσαντα, καὶ προσπαθοῦντα νὰ εὕρῃ ἀπόκρισιν. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐκορυφώθη ἡ ἀγανάκτησίς μου, ὥστε ἐνῷ ἐπανηρχόμην εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἀνεπόλουν μυρία σχέδια ἐκδικήσεως· ἠθέλησα νὰ ὑψώσω κατὰ τοῦ τέρατος ἐκείνου τὸ ὅπλον τῆς δημοσιότητος, νὰ στιγματίσω τὴν θηριωδίαν του διὰ τῶν ἐφημερίδων, νὰ γράψω ἔκθεσιν περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἔλλιοτ καὶ τῆς συζύγου του· ἀλλὰ σκέψεως ἐπελθούσης ἐπείσθην ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἀντέκειτο εἰς τὸ καθῆκον τοῦ ἰατροῦ, καὶ ὅτι χρέος ἀπαραίτητον αὐτοῦ εἶναι νὰ σιωπᾷ καὶ περὶ τῶν ἐγκλημάτων τὰ ὁποῖα μανθάνει ἕνεκα τοῦ ἐπαγγέλματός του.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—ooo—

Ἐγχειρίδιον τοῦ Γερμανικοῦ Ποινικοῦ δικαίου, ὑπὸ Δος Α. Φ Βέρνερ. Ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Ἀριστείδου Γ. Καρατζᾶ, καὶ ἐκδοθὲν ἐπιμελείᾳ Λεωνίδα Σγούτα, 1860.

—

Ἀναγκαίως πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ νεωτέρα ἡμῶν φιλολογία τοῦ δικαίου εὑρίσκεται ἔτι ἐν σπαργάνοις. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὀλίγα τινὰ οὐχὶ εὐκαταφρόνητα δοκίμια ἐδημοσιεύθησαν μέχρι τοῦδε, πλὴν μήπως ταῦτα καὶ μόνα ἀρκοῦσιν ὅπως μετοχετεύσωσι παρ' ἡμῖν τὸ ἀπέραντον τῶν γνώσεων πέλαγος, ὅπερ ἡ φιλολογία τῶν ἐθνῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης περιλαμβάνει. Τοῦτο βεβαίως οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀπαιτήσῃ· εὐχαρίστως ὅμως ἠθέλομεν ἴδει τὴν ἀνάπτυξιν καὶ παρ' ἡμῖν τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐκείνου πνεύματος, ὅπερ ἐπικρατεῖ παρὰ τοῖς πεφωτισμένοις τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸ ὁποῖον ὑπὸ ἀγνοῦ πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς ἀληθείας κινούμενον ζήλου, οὐδέποτε σχολάζει, ἀλλὰ διηνεκῶς πρὸς ἑαυτὸ ἀμιλλώμενον προβαίνει διὰ τῶν σκολιῶν καὶ ἀκανθωδῶν τῆς ἐπιστήμης ἀτραπῶν, ἵνα δρέψῃ ἐντεῦθεν τὰ ἀμάραντα τῆς ἀληθοῦς μαθήσεως ἄνθη. Πόθεν ἡ ἔλλειψις αὕτη παρ' ἡμῖν προέρχεται, ἤθελεν εἶσθαι μακρὸν νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα· παρατηροῦμεν μόνον ἐν ὀλίγοις, ὅτι καὶ ἀνδρῶν δὲν στερούμεθα τυχόντων εὐρείας ἐπιστημονικῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ ὁ Ἑλληνικὸς νοῦς τὰ μάλιστα προσφυὴς τῇ σπουδῇ τῶν ἐπιστημῶν παρίσταται· ὅθεν ἄλλοθί που ζητητέον τὴν αἰτίαν τῆς ἐλλείψεως ταύτης.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰ ἀξιολογώτερα τῶν ὑπαρχόντων περὶ δικαίου ἐπιστημονικῶν ἔργων, βλέπομεν, ἀμέσως ὅτι κύριος αὐτῶν σκοπὸς εἶναι ἡ ἀναπλήρωσις τῶν οὐσιωδεστέρων ἐλλείψεων, τὰς ὁποίας οἱ σπουδάζοντες τὴν ἐπιστήμην ταύτην εἰς ἕκαστον αὐτῶν βῆμα ἀπαντῶσι, καὶ ἡ ἐξομάλυνσις τῶν ἐντεῦθεν προκυπτουσῶν δυσχερειῶν. Τοῦτο ἐσκόπευε καὶ ὁ τὴν παροῦσαν μετάφρασιν ἐπιχειρήσας. Ἡ σπουδὴ τοῦ ποινικοῦ δικαίου πραξενεῖ εἰς τὸν κατὰ πρῶτον τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἐφαπτόμενον, πλείστας ὅσας δυσχερείας, τὸ γενικὸν αὐτοῦ μέρος ἰδίως προϋποτιθεῖσι ἐντελῆ γνῶσιν τῶν στοιχειωδῶν τοὐλάχιστον τῆς φιλοσοφίας ἀρχῶν, ἄνευ τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ προβῇ τις εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων περὶ ποινῆς θεωριῶν τῆς διακρίσεως μεταξὺ δόλου καὶ ἀμελείας, καὶ εἰς τὰς ψυχολογικὰς περὶ καταλογισμοῦ ἐν γένει ἐρεύνας. Ἂν καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ ποινικοῦ δικαίου ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ, ἀνατεθειμένη εἰς ἄνδρα διακεκριμένον διά τε τὴν εὐρύτητα τῶν γνώσεων καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐμβρίθειαν τῶν παραδόσεων αὐτοῦ, παρεῖχεν οὐχὶ μικρὰν βοήθειαν εἰς τοὺς ἐντελῶς παντὸς ἄλλου βοηθήματος στερουμένους μαθητὰς τοῦ δικαίου· τίς ὅμως δύναται νὰ βεβαιώσῃ ὅτι οὗτοι ἐν τῇ σειρᾷ τῆς ὁμιλίας τοῦ καθηγητοῦ αὐτῶν, ἀντελαμβάνοντο ἀμέσως καὶ κατὰ πρῶτον τῶν δυσχερεστέρων θεωριῶν τοῦ μαθήματος τούτου, ἢ καὶ ἂν ἀντελαμβάνοντο αὐτῶν πρὸς στιγμήν, ἠδύναντο ν' ἀνεύρωσι ταύτας ἐντελεῖς ἐντὸς τῶν γριφωδῶν καὶ συνεπτυγμένων αὐτῶν σημειώσεων μετὰ καιρόν τινα, ὅτε ἡ ζωηρὰ τῆς παραδόσεως ἐντύπωσις μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐξέλιπε; Ταῦτα καὶ μόνον ἀναλογιζόμενός τις δύναται εὐκόλως νὰ κατανοήσῃ τὴν ὠφέλειαν ἣν ὑπόσχεται τὸ νεώτερον τοῦτο τῆς ἐγχωρίου φιλολογίας προϊόν.

Πρὶν ἢ ἐκφέρωμεν οἱανδήποτε περὶ τῆς μεταφράσεως ταύτης γνώμην, οὐχὶ ἀπὸ σκοποῦ νομίζομεν ὅπως ἐν προοιμίῳ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν γένει, καὶ ἰδίως περὶ τοῦ παρόντος ἐγχειριδίου ἐν πρωτοτύπῳ.

Ὁ Κ. Βέρνερ, καθηγητὴς τῆς ἐπισημοτέρας σήμερον ἐν Εὐρώπῃ νομικῆς σχολῆς τοῦ ἐν Βερολίνῳ Πανεπιστημίου, ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ σχολῇ ἔτι τὸ ποινικὸν δίκαιον διδάσκοντος περιωνύμου καθηγητοῦ August Wilhelm Heffter. Καίτοι μόλις τὸ τεσσαρακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος ἄγων, διεκρίθη διὰ διαφόρων αὐτοῦ περὶ ποινικοῦ δικαίου συγγραμμάτων ὧν τὰ κυριώτερα εἰσὶ Grundlinien der Criminalistischen Imputationslehre Berlin 1843.—Die Lehre von der Theilnahme am Verbrechen αὐτόθι 1847.—Wirkungskreis des Strafgesetzes nach Zeit Raum und Personen. Berl 1858 κτλ, ὡς καὶ διὰ πολλῶν ἄρθρων ἅτινα κατὰ καιροὺς ἐν τῷ Archiv des Criminairechts ἐξεδόθησαν. Ἅπαντα τὰ συγγράμματα αὐτοῦ διακρίνονται πρὸ πάντων διά τε τὴν αὐστηρὰν λογικὴν μέθοδον περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θεωριῶν, ἃς θέτει ὡς βάσιν τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀπανταχοῦ εὐκρίνειαν καὶ γλαφυρότητα τοῦ ὕφους. Τὰς ἀρετὰς ταύτας ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ αὐτοῦ περὶ ποινικοῦ δικαίου. Ὁ συγγραφεὺς διαιρεῖ τὸ ὅλον, ὅπως συνήθως, εἰς δύω αὐσιώδη μέρη, εἰς τὸ γενικὸν καὶ εἰδικόν· προτάσει δὲ τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ μέρους σύντομον προεισαγωγικὴν ἔκθεσιν τῶν περὶ ποινῆς θεωριῶν, τῶν ἱστορικῶν περὶ ποινικοῦ δικαίου ἀρχῶν, καὶ τῶν ἐπιβοηθητικῶν κατὰ τὴν σπουδὴν αὐτοῦ ἐπιστημῶν.

Εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης τοῦ γενικοῦ μέρους δύναταί τις ν' ἀκολουθήσῃ δύω διάφορα συστήματα. Ἢ νὰ θέσῃ ὡς βάσιν τὸ διάγραμμα ἑνὸς συλλογισμοῦ, οὗτινος τὸν μὲν μείζονα ὅρον ἀποτελεῖ ὁ ποινικὸς νόμος, τὸν δ' ἐλάσσονα τὸ ἔγκλημα, καὶ τὸ συμπέρασμα ἡ ποινὴ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἐνόχου, ἢ ἀντιστρέφων τὸν συλλογισμὸν τοῦτον καὶ προβαίνων ἀναλυτικῶς νὰ ἐξετάσῃ πρῶτον μὲν περὶ τοῦ ἐγκλήματος εἶτα περὶ τῆς ποινῆς, καὶ τέλος περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ποινῆς ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος. Τὸ δεύτερον τοῦτο σύστημα ἀκολουθεῖ καὶ ὁ συγγραφεύς· ὅθεν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ πραγματεύεται περὶ τοῦ ἐγκλήματος, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ περὶ τῆς ποινῆς, καὶ ἐν τῷ τρίτῳ περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ποινῆς ἐπὶ τοῦ ἐγκλήματος. Τὸ

γενικὸν αὐτοῦ μέρος χαρακτηρίζεται ἰδίως διὰ τῆς μεγίστης φροντίδος ἣν κατέβαλε πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀορίστων καὶ σκοτεινῶν φιλοσοφικῶν ὅρων, ἐφ' ὧν συνήθως ποινικολόγοι τινὲς τῆς Γερμανίας ἐποικοδομοῦσι τὰς θεωρίας αὐτῶν. Τὸ εἰδικὸν μέρος πραγματεύεται περὶ τῶν καθέκαστα ἐγκλημάτων, ἅτινα κατατάσσει ὁ συγγραφεὺς εἰς πέντε διαφόρους τάξεις, εἰς ἐγκλήματα προσβάλλοντα τὰ ἀτομικὰ ἑκάστου δικαιώματα, εἰς ἐγκλήματα ἐναντίον τῆς ἠθικῆς καὶ οἰκογενείας, εἰς ἐγκλήματα ἐναντίον τῆς κοινωνίας, εἰς ἐγκλήματα ἐναντίον τῆς πολιτείας, καὶ τέλος εἰς ἐγκλήματα ἐναντίον τῆς θρησκείας καὶ ἐκκλησίας. Ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν διαφόρων τούτων εἰδῶν τῶν ἐγκλημάτων, ὡς καὶ πολλαχοῦ ἐν τῷ γενικῷ μέρει, δὲν καταγίνεται κυρίως κατὰ μίμησιν τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραψάντων εἰς τὴν μελέτην τῶν ὁρισμῶν τοῦ καλουμένου κοινοῦ Γερμανικοῦ δικαίου, ὅπερ μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν τάσιν πρὸς κωδικοποίησιν, περιέπεσεν ἐντελῶς εἰς ἀχρηστίαν· ἀλλ' ἀσχολεῖται ἰδίως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θετικῶν διατάξεων τῶν νεωτέρων καὶ ἐν ἰσχύϊ νομοθεσιῶν. Οὕτω ἡ ἀνάγνωσις τοῦ συγγράμματος τούτου δύναται ν' ἀποβῇ ὠφέλιμος καὶ εἰς τοὺς περὶ τὴν πρακτικὴν μόνον ἀσχολουμένους.

Τοιαῦται ἐν συνόψει εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ τοῦ προκειμένου συγγράμματος. Ἕκαστος ἡμῶν γνωρίζει ὁπόσας δυσκολίας παρεμβάλλει ἡ ἡμετέρα γλῶσσα, ὁσάκις προκειται νὰ μεταφέρωμεν εἰς αὐτὴν ἀλλοδαπὴν τινὰ διάλεκτον· ὅθεν εὐκόλως δύναται νὰ φαντασθῇ τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν δυσχερειῶν, ἃς ἔπρεπε νὰ ὑπερνικήσῃ ὁ μεταφραστὴς ἵνα καταστήσῃ τὴν μετάφρασιν αὐτοῦ ἐπίσης ζωηρὰν καὶ εὐκρινῆ ὅπως καὶ τὸ πρωτότυπον· ὅτι δὲ ἐπέτυχε πληρέστατα οὐδεὶς δύναται νὰ διαμφισβητήσῃ. Πρὸ πάντων ἐπιτυχὴς φαίνεται ἡ ὀνοματολογία, τὴν ὁποίαν ὁ μεταφραστὴς ἔπρεπεν ἐνίοτε πρῶτος αὐτὸς νὰ διαπλάσῃ, ὡς μὴ ὑπάρχοντος ἤδη ἐν χρήσει ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ ὅρου τινος ἁρμοδίου πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Εὐχαρίστως δὲ παρατηροῦμεν ὅτι ἐν τῷ γενικῷ μέρει προσετέθη ἐν τέλει ἑκάστου κεφαλαίου, ἀνάλυσις τῶν σχετικῶν ἄρθρων τοῦ ἡμετέρου ποινικοῦ νόμου. Αἱ προσθῆκαι αὗται τοῦ μεταφραστοῦ εἰσὶ συντομώταται, καὶ ἐνιαχοῦ φαίνεται ὅτι ἐστερεῖτο τῆς βοηθείας τῶν Βαυαρικῶν νομοσχεδίων, ἅτινα εἰσὶν αἱ ἐπίσημοι ἑρμηνευτικαὶ πηγαὶ τοῦ ἡμετέρου ποιν. Νόμου· οὐχ ἧττον ὅμως δύνανται κάλλιστα νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς εἰσαγωγικὴν σπουδὴν τῶν θετικῶν διατάξεων τοῦ παρ' ἡμῖν ἰσχύοντος δικαίου. Ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει ὅπερ κυριως περιέχει τὰ δυσχερέστερα περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἄρθρων ζητήματα, ὁ μεταφραστὴς παραλείπει τὴν ἀνάλυσιν ταύτην χάριν συντομίας· ἡ ἔλλειψις αὕτη ἤθελεν εἶσθαι λίαν σημαντική, ἂν ὁ μεταφραστὴς δὲν προσλάμβανεν ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ ν' ἀποζημιώσῃ ἡμᾶς διὰ τῆς ὑποσχέσεως, ἣν προθύμως ἀποδεχόμεθα, τῆς προσεχοῦς δημοσιεύσεως τῆς ἐργασίας ταύτης εἰς ἴδιον πόνημα. Συγχαίροντες τὸν μεταφραστὴν διὰ τὸ ἔργον τοῦτο, δι' οὗ ἐπλούτισε τὴν ἡμετέραν τοῦ δικαίου φιλολογίαν, χρέος ἡμῶν νομίζομεν ὅπως τὸν προσήκοντα ἔπαινον ἀποδώσωμεν καὶ πρὸς τὸν ἐκδότην αὐτοῦ Α. Σγούταν τὸν ἄοκνον τοῦτον τῆς Θέμιδος θεράποντα.

ΠΕΡΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

—ooo—

Κύριε συντάκτα!

Τὸ ἐν τῷ 232 φυλλαδίῳ τῆς *Πανδώρας* περὶ Παλαιολόγων ἄρθρον μοι ἐνέπνευσε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ συλλέξω ἀκριβεστέρας, εἰ δυνατόν, πληροφορίας περὶ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου τῆς ἡμετέρας ἱστορίας. Ἀπετάθην λοιπὸν πρὸς τὸν ἐφημέριον τῆς ἐν Κορουσάλλῃ κωμοπόλεως Λανδούλφης. Ὁ αἰδέσιμος Κ. Γ. Σεύμουρ, οὐτινος οὔτε τ' ὄνομα ἐγνώριζον, χαριζόμενος εἰς τὴν ἐθνικότητά μου, ἔσπευσε μετὰ πλείστης ὅσης εὐγενείας καὶ προθυμίας νὰ μοι χορηγήσῃ τὰς κατωτέρω πληροφορίας, εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐρωτήσεώς μου.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μετὰ τὰ παρὰ τοῦ ἀξιοτίμου Κ. Ζαμπελίου ἐν τῷ περὶ Ἑλληνικοῦ Μεσαιωνισμοῦ συγγράμματι ἐκτεθέντα, καὶ τὰ ἐν τῷ μνησθέντι φυλλαδίῳ τῆς *Πανδώρας* περὶ τοῦ τελευταίου Παλαιολόγου δημοσιευθέντα, ὀλίγιστα ἔχω νὰ προσθέσω. Ἀλλὰ δὲν διστάζω νὰ κοινοποιήσω πρὸς ὑμᾶς τὴν πρόσθετον ταύτην ὕλην, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶναι, διότι θεωρῶ ἀναγκαίαν τὴν συλλογὴν καὶ ἐναποταμίευσιν καὶ τῶν εὐτελεστέρων εἰδήσεων, ὅσαι δυνατόν ποτε νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀπαρτισμὸν τοῦ συνόλου τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας.

Καὶ πρῶτον ἐν τῇ ἐπιταφίῳ ἐπιγραφῇ, ὅπως ἐν τῇ *Πανδώρᾳ* κατεχωρίσθη, παρελείφθη τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ ἐν Λανδούλφῃ ταφέντος Παλαιολόγου, ὅστις ὡς ἐκ τοῦ λάθους τούτου φαίνεται ἀντὶ πέμπτου τέταρτος κατ' εὐθεῖαν ἀπόγονος τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου. Ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Κ. Ζαμπελίου ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὀρθῶς· being the sonne of Camilio the sonne of Prosper, κτλ. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐπὶ ὀρειχαλκίνης πλακὸς γεγλυμμένη σώζεται ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ τῆς Λανδούλφης. Ἄνωθεν δὲ αὐτῆς ὑπάρχουσι τὰ αὐτοκρατορικὰ οἰκόσημα, ἤτοι ἀετὸς δικέφαλος ἔχων τὰς πτέρυγας ἀνοικτάς, καὶ στηρίζων τοὺς πόδας ἐπὶ δύω πυλῶν, (τὴν τῆς Ῥώμης καὶ τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως) μὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα ἐπὶ κορυφῆς. Μεταξὺ δὲ τῶν πυλῶν ὑπάρχει ἡμισέληνος· εἰς ἔνδειξιν δευτεροτοκίας

Οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενοι τρεῖς υἱοὶ τοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου μετέσχον πάντες τῶν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Α' ἐμφυλίων πολέμων τῆς Ἀγγλίας. Θεόδωρός τις Παλαιολόγος (ὁ πρωτότοκος) ἦτον ὑπολοχαγὸς (lieutenant) εἰς τὸ τάγμα τοῦ Lord St. John ἐν τῷ στρατῷ τοῦ κόμητος Essex. Ὅτε δὲ ὁ Essex ἀπαρνηθεὶς τὸν βασιλέα ἠνώθη μὲ τοὺς

ἐπαναστάτας, ὁ Θεόδωρος παρητήθη, ὡς φαίνεται, τοῦ ἐν τῷ στρατῷ βαθμοῦ του, καθότι τὸ 1693 ἀπέθανε ναύτης ἐν τῷ πολεμικῷ πλοίῳ « Κάρολος Β' ». Διὰ τῆς διαθήκης του (ἦν ὁ προηγούμενος ἐφημέριος τῆς Λανδούλφης εἶχεν ἰδεῖ ἰδίοις ὄμμασιν) ἐκληροδότησε κτήματα εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μάρθαν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεμία γίνεται ἐν τῇ διαθήκῃ μνεία περὶ τέκνων ὑποτίθεται ὅτι ἀπέθανεν ἄτεκνος.

Ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Φερδινάνδος ὑπηρέτησαν ἐν τῷ βασιλικῷ στρατῷ ὑπὸ τὸν Major Hower. Ὁ Φερδινάνδος ἦτο ὑπολοχαγός· ἀλλ' ἄγνωστος ὁ τοῦ Ἰωάννου βαθμός· ἀμφότεροι δὲ ἐπολέμησαν εἰς τὴν κατὰ τὴν 14 Ἰουνίου 1645 ἐν Naseby συγκροτηθεῖσαν μάχην, ὅτε κατετροπώθη ὁ βασιλικὸς στρατός, καὶ ἀπεφασίσθη ἡ τύχη τοῦ δυστυχοῦς Καρόλου. Κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην ἐφονεύθη ὁ Hower· ὑποτίθεται δὲ ὅτι καὶ ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἔπεσε παρὰ τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Φερδινάνδος κατέφυγεν εἰς τὴν ἐν τῷ Ἀτλαντικῷ Ὠκεανῷ νῆσον Βαρβάδαν, ὅπου ὁ ἐκ μητρὸς πάππος αὐτοῦ William Balls ἐξ Hadlye εἶχε κτήματα. Ἐκεῖ ἔζησεν ἐπὶ τριακοντατίαν ὡς ἐν τῇ *Πανδώρᾳ* μνημονεύεται, ἐνυμφεύθη δὲ Ῥεβέκαν τινὰ καὶ ἔσχεν υἱὸν Θεόδωρον. Ἀποθανὼν τὸ 1678 ἔτος ἀφῆκε τὰ ἥμισυ τῶν κτημάτων του ἰσοβίως εἰς τὴν χήραν του, τὰ δ' ἐπίλοιπα εἰς τὸν υἱόν του· ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀπέθανε μετ' οὐ πολύ, καὶ ἅπασα ἡ πατρική του περιουσία περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῆς μητρός του.

Τὰ περὶ ἀνακαλύψεως τοῦ εἰς Βαρβάδαν τάφου τοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου δὲν ἐπαναλαμβάνω· ἀξιοπερίεργον ὅμως εἶναι ὅτι οἱ σκελετοὶ καὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρός του ἦσαν μεγέθους ἀσυνήθους.

Ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ Δωροθέα ὑπανδρεύθη ἐν Λανδούλφῃ τὸ 1656 (οὐχὶ 1636 ὡς κατὰ τυπογραφικὸν ἴσως λάθος σημειοῦται ἐν τῇ *Πανδώρᾳ*) τὸν Κ. Arundel. Μετὰ δὲ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου οἱ νεόνυμφοι ἀποκατεστάθησαν εἰς τὴν γείτονα τῆς Λανδούλφης συνοικίαν τοῦ St. Dominick· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀτυχῶς τὰ ἐνοριακὰ ἔγγραφα τοῦ St. Dominick ἠφανίσθησαν, μένει ἄγνωστον ἂν τὸ συνοικέσιον τοῦτο ἔμεινεν ἄγονον.

Τὰς πληροφορίας ταύτας, χρεωστῶ, ὡς προεῖπον, εἰς τὸν αἰδέσιμον Κ. Seymour, ὅστις μοὶ ἀνήγγειλε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ἐν καιρῷ τῆς Ἐπαναστάσεως πρεσβεία τις Ἑλλήνων ἐπεσκέφθη τὴν Λανδούλφην πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἀπογόνων τοῦ τελευταίου ἡμῶν αὐτοκράτορος, καὶ ὅτι ἡ αὐτὴ πρεσβεία ἐζήτησε καὶ ἀπὸ Βαρβάδαν εἰδήσεις περὶ τῆς τύχης τῶν Παλαιολόγων. Ἀλλ' ὑμεῖς δύνασθε νὰ ἐξακριβώσητε κατὰ πόσον ἡ ὕπαρξις ἢ τὸ ἐπίσημον τῆς τοιαύτης πρεσβείας ἔχεται ἀληθείας.

Ἐκ Λονδίνου, Φεβρ. 5, 1860.

Δ. ΒΙΚΕΛΑΣ.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔ. ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ. Κατὰ τοὺς πρώτους τούτους μῆνας τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους ἐκδίδονται ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι τεσσαράκοντα ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ συγγράμματα. Καὶ ἐν μὲν Ἀθήναις ἐφημερίδες 26, οἷον· 1. *Ἀθηνᾶ*, 2. *Ἐλπίς*, 3. *Αἰών*, 4. *Ἥλιος*, 5. *Μέριμνα*, 6, *Φιλόπατρις*, 7. *Φιλόπατρις Ἑλλὴν*, 8. *Ἐφημερὶς Φιλομαθῶν*, 9. *Φιλελεύθερος*, 10. *Φήμη*, 11. *Ἐφημερὶς τοῦ Στρατοῦ*, 12. *Ἰατρικὴ Ἐφημερίς*, 13. *Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς*, 14. *Πρωϊνὸς Κήρυξ*, 15. *Ἀνατολή*, 16. *Φιλόλαος*, 17. *Ἀγγελιαφόρος*, 18. *Αὐγή*, 19. *Νομικὴ Μέλισσα*, 20. *Πατριώτης*, 21. *Ἐθνική*, 22. *Μέλλον τῆς Πατρίδος*, 23. *Ἀνεξαρτησία*, 24. *Φῶς*, 25. *Ἡμέρα* 26. *Ἰταλικὸς Ταχυδρόμος*· καὶ πέντε περιοδικὰ συγγράμματα· οἷον· 1. *Εὐαγγελικὸς Κήρυξ*, 2. *Πανδώρα*, 3. *Ἀσκληπιός*, 4. *Σόλων*, 5. *Ἀριστοφάνης*· τὸ ὅλον 31. Ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις αἱ ἑξῆς 15 ἐφημερίδες. Ἐν Τριπόλει 4, ἤτοι *Βελτίωσις*, *Ἀρκαδία*, *Φωνὴ τῶν Ἐπαρχιῶν*, καὶ *Ἐπαρχιακὸν πνεῦμα*. Ἐν Πάτραις 3, *Φοίνιξ*, *Ἀχαΐα*, καὶ *Μίνως*. Ἐν Ναυπλίῳ, *Ἰατρὸς τοῦ λαοῦ*. Ἐν Λαμίᾳ 3, *Φάρος τῆς Ὀθρυος*, *Πελασγὸς καὶ Φθιώτις*, καὶ *Φωνὴ τῶν Μεθορίων*. Ἐν Καλάμαις, 2, *Μεσσηνία*, καὶ *Δίκαιον*, Ἐν Μεσολογγίῳ *Ἑλληνικὰ χρονικά*, καὶ ἐν Πειραιεῖ *Πειραιεύς*.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΓΗΣ. Ὁ καθηγητὴς Κ. Διετερίκης ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βερολίνου διατριβήν, ἐν ᾗ ὑπολογίζει τοὺς κατοίκους τῆς γῆς εἰς 1,283 ἑκατομμύρια, ἤτοι·

Ἐν Εὐρώπῃ	272,	ἑκατομμύρια.
Ἀσίᾳ	750,	»
Ἀφρικῇ	200,	»
Ἀμερικῇ	59,	»
Αὐστραλίᾳ	2,	»
Τὸ ὅλον	1,283.	»

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτοῦ, ἐσύγκειτο τὸ 1787, ἐξ 150 ἑκατομμυρίων, ὥστε ἔκτοτε ἐπηυξήθη ἐξ 122 ἑκατομμυρίων

Ὁ δὲ τῆς Ἀσίας διαιρεῖται εἰς τὰ ἑξῆς ἑκατομμύρια· 7 ἐν τῇ Σιβηρίᾳ, 400 ἐν Κίνᾳ, 171 ἐν Ἰνδίᾳ, 15 ἐν ταῖς πέραν τοῦ Γάγγου χώραις, 80 ἐν τῷ Ἰνδικῷ Ἀρχιπελάγει, 35 ἐν Ἰαπωνίᾳ, 3 ἐν Ταρταρίᾳ, 13 ἐν Περσίᾳ, 4 ἐν Αὐγανιστάνῃ, 2 ἐν Βελουδζιστάνῃ, 5 ἐν Ἀραβίᾳ, καὶ 5 ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ.